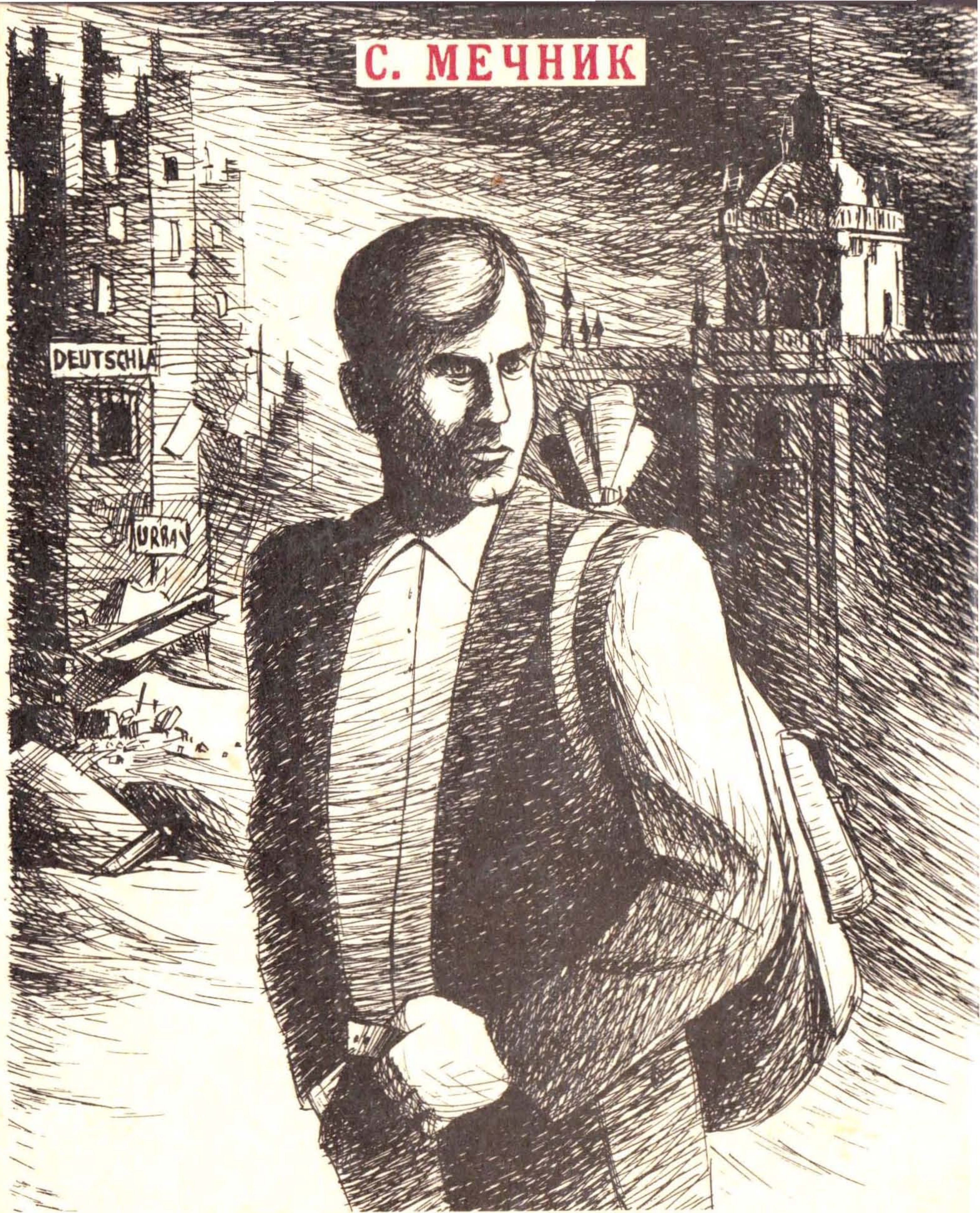

С. МЕЧНИК

ПОЧАТОК НЕВІДОМОГО

diasporiana.org.ua

ТОГО Ж АВТОРА:

ПІД ТРЬОМА ОКУПАНТАМИ

спогади українського революціонера-підпільника, УВС,
Лондон, 1958.

ПЕСКОРЕНІ

документальна повість про героїську боротьбу членів революційної ОУН, УВС, Лондон, 1965.

У БОРОТЬБИ ПРОТИ МОСКОВСЬКОЇ АГЕНТУРИ

Українське Видавництво, Мюнхен, 1980.

ВІД ОПРИЧЧИННИ ДО КГБ — ДУХОВІСТЬ МОСКОВСЬКОГО ІМПЕРІЯЛІЗМУ

Українське Видавництво, Мюнхен, 1981.

В ЗАТЯЖНІЙ БОРОТЬБИ

Українське Видавництво, Мюнхен, 1983.

С. Мечник

Початок невідомого

СПОГАДИ 1945-1954

ТОВ. УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ім. ШЕВЧЕНКА У США
CHICAGO ILLINOIS

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
МЮНХЕН 1984

ПОЧАТОК НЕВІДОМОГО

ПЕРЕДМОВА

У половині 1958 року Українська Видавнича Спілка в Лондоні, Англія, видала мої спогади «Під трьома окупантами — спогади українського революціонера-підпільника». Ще перебуваючи в гітлерівському концен-траційному таборі, я вирішив, що коли залишуся жи-вим, то постараюся записати все, пережите в боротьбі за нашу державну незалежність.

Після виходу на волю з концтабору, по закінченні війни, я виготовив у 1948-1950 роках чорновик своїх спогадів, а в 1951-52 роках я його переписав на українській машинці. Переписані спогади читали мої близькі друзі. Дехто з них висловлював погляд, що я ще замолодий для писання спогадів. Покійний редактор Да-нило Чайковський, провідний член ОУН, був тієї дум-ки, що мої спомини треба обов'язково видрукувати, але низку подій та прізвищ ще не виявляти, бо в цей час на Україні провадилася жорстока боротьба і все, що я списав, ще заскоро оприлюднювати. Я був повністю згідний з тим поглядом сл. пам. Д. Чайковського і ви-лучив з машинопису деякі події, ствердження та пріз-вища.

У 1957 році машинопис моїх спогадів я передав до Видавничої Спілки в Лондоні. Там його ще читали чле-

ни Видавничої Спілки, і в 1958 р. ці спогади під заголовком «Під трьома окупантами» були видруковані. Еміграційна критика оцінила ці спогади позитивно. Натомість московські агентурні видання для еміграції, які вже до цього часу проти мене розписували неправду, в 1963 році анонімно видали 22-сторінкову брошуру п. н. «Коментар на книжку С. Мечника», назвавши цю брошуру — «без сорому, без віри, без чеснот». Усе написане у цій брошурі є видумки і неправда.

Від видання спогадів у 1958 році пройшло 26 років, а від подій, які я не помістив тоді, вже проминуло понад 40 років. Тепер, коли я пишу про діяльність на еміграції, хочу подати ці події, які не були друковані в спогадах «Під трьома окупантами».

Спогади «Початок невідомого» виходять у світ завдяки фінансовій пожертві моїх друзів і земляків Василя Дмитраша й Івана Стеціва з Чикаго. Обом жертводавцям складаю щиру подяку.

Автор

МОСКОВСЬКА ОКУПАЦІЯ 1939-41

В час виконання обов'язків при Крайовому Провідникові ОУН навесні й улітку 1940 року до Крайового Проводу входили: Іван Климів-Легенда — провідник (ще перед ним Крайовим Провідником був Дмитро Мирон, псевдо «Роберт»), Роман Кравчук-Степовий — заступник Крайового Провідника, Дмитро Маївський («Зенко», «Косар») — член Проводу, Ананій Закоштуй — родом з Волині; всі чотири були в підпіллі. Не менше як сім членів Крайового Проводу в цей час жили легально і часто відбували зустрічі з Климовом-Легендою. Прізвищ тих членів Проводу я не знав, але знав, що двоє жило на Волині, троє — у Львові, один — у Перемишлі та один, мабуть, у Дрогобиччині.

Климів-Легенда мав підібраний гурт випробованих людей, який неофіційно називали «штаб Легенди». Легенда тим людям довір'яв, і вони виконували при Крайовому Провідникові такі обов'язки: Володимир Лобай («Вугляр») сповняв обов'язки ад'ютанта і також відповідав за охорону Крайового Провідника; Микола Свистун-Ворон був відповідальний за бойові акції; Іван Шпак-Запорожець відповідав за зв'язок Крайового Проводу до Обласних Провідників; Степан Мудрик-Мечник — спеціальні доручення, кур'єрська служба за кордон; Роман Мандрика-Чорноморець відповідав за підпільні квартири Проводу та архіви; Іван Климчук-Забіяка, Тарас Онишкевич-Галайда, Максим Кантор, Мачіха-Ста-

рий, Роман Лисий-Пес виконували спеціальні завдання на пограничній смузі Сокальщини, Равщини та Жовківщини. Згадані люди з штабу Легенди у випадку потреби користувалися уніформами червоноармійців, пограничників і міліційними.

Виконуючи обов'язки кур'єра Крайового Проводу ОУН мені приходилося п'ять разів переходити нелегально кордон. В тому числі чотири рази з боєм. В Проводі ОУН за кордоном були мені відомі Друзі, що працювали в референтурі крайових зв'язків з якими я мав ділові справи це були Микола Климишин, О. Мачак-Мак і Микола Лемик — Сенишин.

У Радехівщині два греко-католицькі священики були тісно пов'язані з Крайовим Провідником Легендою в питаннях релігійно-церковної політики, а саме о. Кізима, парох сіл Тетевчиці й Ператина, та о. Ярослав Мурович, парох села Нистаничі. Отець Кізима в питаннях, пов'язаних з ОУН, дуже часто виїздив до Львова та інших міст, утримував багато зв'язків з священиками. Отець Кізима за німецької окупації вінчав Легенду. Отець Мурович після проголошення Акту Державности 30 червня 1941 року був повітовим старостою Радехівського повіту.

В околицях Луцька на Волині на доручення Легенди збудовано криївку, де переховувалися 6 до 7 священиків УАПЦ, які втекли перед арештом НКВД (здається, чотири серед них були старшого віку і належали до керівних осіб УАПЦ). Мені приходилося з Легендою там бути два рази і Легенда з тими священиками відбував довгі наради. Прізвища тих священиків я не знав. За охорону криївки відповідав член ОУН,

відомий під псевдом Вовк. Про цю криївку знав лише Ананій Закоштуї і його кілька довірених людей.

Після проголошення Акту Державности 30 червня 1941 Владика УАПЦ Полікарп видав до вірних УАПЦ пастирський лист із закликом піддержати український уряд. Ми всі, що були в оточенні Климова-Легенди, були переконані, що позитивна постава Владики Полікарпа до Акту 30 червня та до ОУН була Климова-Легенди заслугою, бо він утримував зв'язок з православним духовенством і в час червоної окупації на Волині допомагав і доручував переховувати священників УАПЦ.

У кількох містах ОУН мала у советській міліції своїх людей, котрих ми називали «нурками», і з ними утримував зв'язок Микола Свистун-Ворон, їх прізвища та клички до них знав також і Легенда. У Львові наші члени і симпатики зуміли найти дорогу до багатьох українців зі східніх земель, яких призначено на працю до Львова. Серед них були провідні комсомольці і кандидати в члени компартії. Серед тих осіб був Осип Позачинюк, який мав завдання від партії організувати комсомол у Львівській області. До Позачинюка підхід найшли вперше наші люди, що працювали в оперному театрі у Львові. Мені приходилося бути на одних дискусійних сходинах, на яких був Позачинюк, а потім ще на розмові, яку з Позачинюком відбував Легенда і Маївський. Відомо, що Осип Позачинюк пізніше був членом Проводу, близьким співробітником Романа Шухевича — ген. Т. Чупринки. Наші члени-львів'яни з театру його називали по-львівському «наш Юзько».

ГІТЛЕРІВСЬКА ОКУПАЦІЯ УКРАЇНИ

Провідні члени ОУН в Україні і за кордоном ще перед вибухом війни були критично наставлені до гітлерівської політики. Мені, виконуючому обов'язки кур'єра з України до Проводу Степана Бандери, що мав осідок у Кракові, безпосередньо приходилося чути думки членів Проводу, які були ясно сформульовані — що Гітлер схоче з України зробити свою колонію і ми будемо боротися з німцями. Різні німецькі установи, ще перед війною з ССР, шукали за українцями, котрі годилися б іти на німецьку службу за гроші та власні вигоди. Революційна ОУН провадила пропаганду, щоб українці не йшли на службу задля особистих вигод. ОУН хотіла, щоб українці, котрі пішли до німців на службу, були корисні для української національної справи. Такі люди себе постійно наражали на смерть. Були і такі, що служили гітлерівцям задля особистих користей. ОУН-революціонерів намагалася своїх членів посилати за «нурків» у всі гітлерівські установи. Дуже багато таких людей гестапо розкрило і розстріляло. Багато пролізли в гітлерівський апарат під фальшивими прізвищами. В час небезпеки вони мали нагоду втекти.

Коли гітлерівська політична поліція розпочала проводити перші арешти, коли заарештовано Провідника Степана Бандеру, Голову Державного Правління Ярослава Стецька і десятки інших, то для провідних членів Організації це не було несподіванкою. Ми з такою можливістю рахувалися.

Головство Проводу ОУН-р потому перебрав Микола Лебедь — другий заступник С. Бандери, першим був Я. Стецько, який був арештований. Микола Лебедь мав до гітлерівського уряду дуже неприхильну настанову. Після атентату на польського міністра внутрішніх справ Б. П'єрацького в 1934 році Микола Лебедь під прибраним прізвищем утік до Німеччини. Польський уряд поставив Гітлерові вимогу, щоб видати М. Лебеда, на що Гітлер погодився і видав Лебеда полякам, які його засудили на кару смерти. Річ ясна, що Лебедь не міг того німцям забути.

Може ще більшу, ніж інші, ворожу настанову до гітлерівської політики мав Іван Климів-Легенда, який після перших арештів, видав наказ членам ОУН іти в підпілля і заховувати зброю. Миколі Лебедеві перші тижні і місяці після арештів членів Проводу були дуже важкі. Ряд членів Проводу були арештовані і розстріляні, серед них Іван Равлик і Микола Лемик. Знову інші члени Проводу, як Дмитро Мирон, Дмитро Маївський та В. Кук були на східних землях України. Лебедь і Легенда оформлювали нових людей до Проводу.

Мені в цей час пощастило два рази втекти з-під арешту. На терені моєї діяльності вдалося заслати до гітлерівського апарату кількох підготовлених людей і доставити інформації. Пригадую, як за Миколою Лебедем по станицях всіх родів гітлерівської поліції розіслано розшуки — т. зв. гончі листи. Мені про це наші люди негайно зголосили і потім на моє доручення викрали такий розшук зі знімкою М. Лебеда. Цей розшук я зразу передав особисто М. Лебедеві. Десь через

кілька днів після тих розшуків гітлерівців виринула потреба Лебедеві, котрий в той час коротко перебував в Радехові, кудись їхати. На цей час єдина можливість їхати була — поштовим автобусом, де мені забезпечив місце один поштовий працівник. У визначеній годині я йшов до автобуса з М. Лебедем, а за нами йшли два охоронники. Ми прийшли до автобуса і Лебедь зайняв місце, подаючи мені ще якісь напрямні до полагодження. В цей час появляються два німецькі жандарми в автобусі і наказують усім висідати. Всі висіли. Я лишився з Лебедем і сказав йому: «Якщо вони Вас розпізнають і схочуть арештувати, ми Вас не дамо». Я бачив біля автобуса своїх людей, які кивком голови давали мені знаки. Лебедь до мене сказав: «Висідайте!» Коли я вже висідав з автобуса, то жандарм піднесеним голосом до Лебедея спитав, чому він не висідає. Лебедь дуже спокійним голосом, підносячи догори свою шкіряну торбу, відповів: «Я не є спекулянт і нічого крім цієї течки не маю». Жандарм подивився і махнув байдуже рукою, що означало — можеш сидіти. Коли я це побачив, то, річ ясна, з полегшою віддихнув, що так усе минуло.

У другу неділю липня 1941 у Радехові за ініціативою ОУН та при головному вкладові праці Романа Мандрики-Чорноморця було організовано повітове свято з нагоди проголошення Акту Державности 30 червня. Відправлено урочисту Службу Божу, на якій були представники з кожного села цілого повіту. Після Богослуження делегати всіх громад та вся українська інтелігенція з Радехівщини зібралися в народньому домі, де відчитано Акт відновлення державности, і повітовий

староста о. Ярослав Мурович та комендант української міліції, Іван Коритко склали присягу вірності українському народові. На цю урочистість до Радехова прибуло з всіх сіл приблизно 6000 людей. В цілому повіті вже справно працювала українська адміністрація й українська міліція. У людей була надія, що міліція стане зародком української національної армії.

По цілому терені, по районах і станицях провадився підставовий вишкіл, вчили хлопців впоряд. На Радехівщині такі вишколи були в Топорові, Нивицях та Лопатині. В місті Радехові, на доручення Повітового Проводу, організовано вишкіл на середньому рівні. З кожного села станичні провідники ОУН на цей вишкіл висилали найздібніших хлопців. Вишкіл був організований за програмою Організації, даючи підставове знання про державний устрій, про обов'язки поліції і військовий впоряд. Цей вишкіл успішно закінчила повна сотня учасників. На еміграції живе один з учасників цього вишколу — Василь Дмитраш з села Незнанів — сьогодні відомий підприємець і жертвенний патріот в Чикаго.

На доручення сотника Дмитра Грицяя, військового референта Крайового Проводу та пізнішого генерала УПА «Перебийноса» в Галичині, створено військову старшинську школу в Мостах Великих. У Мостах, крім старшинської школи, проходили військовий вишкіл для стрільців ще кілька сотень. В організацію вишкільного осередку в Мостах Великих дали багато праці д-р Василь Стронціцький і Петро Ковальський. У цей самий час були організовані на доручення військового референта дві підстаршинські школи — одна біля Рівного, друга в Поморянах біля Зборова.

За вказівками ОУН в кожному селі висипано високу могилу з хрестом і написом «Полеглим за волю України». На посвячення могили сходилося багато людей. Священики і представники ОУН виголошували патріотичні промови. На посвяченні могили в селі Криве я говорив промову.

У липні мене повідомлено, що я повинен приготуватися виїхати до міста Жовкви і там перебрати Повітовий Провід, але незабаром це рішення було змінено і мене призначено повітовим провідником Радехівщини. Мабуть, через місяць часу мене призначено провідником округи. До цього часу провідником округи був Роман Мандрика-Чорноморець, родом з Лопатина. Чорноморець отримав від Проводу звільнення для впорядкування своїх справ — його дружина повернула додому, в час московської окупації вона була переслідувана та була змушена втікати за кордон. У мене з Романом Мандрикою-Чорноморцем були дуже дружні взаємини, не зважаючи на те, що він був від мене кілька років старший. Чорноморець був скромний і безмежно відданий українській національній справі, чесний і працьовитий.

Організаційна округа складалася з трьох повітів: Радехівський, Сокальський і Кам'яно-Струмиловський. До Радехівського повіту до 1 вересня 1941 року належав район Берестечко. Станичним у Берестечку був Давидович, а провідним діячем — Іван Пилипович («Порай»), який був деякий час посадником міста Берестечка. Повітовим провідником Сокальщини був І. Б., Кам'янки Струмилової — Славко Литвин, а Радехівщини — Володимир Левчук, мій шкільний това-

риш, родом з села Полове. Обласним Провідником ОУН Львівської області був о. Мирослав Максимович, котрий був парохом десь у підльвівському селі, мабуть, чи не Знесінні. Лише декілька провідних членів знало, що обласний є священик. У скорому часі обласним львівської області призначено людину з псевдом «Див». Правдивого прізвища його я не знав і лише всього два рази з ним особисто зустрічався. Всі справи ми лагодили писемно при допомозі зв'язкових.

Десь, мабуть, у половині жовтня 1941 року мене викликав до Львова Іван Климів-Легенда, який передав пост Крайового Провідника Миколі Лебедеві, а сам входив до Проводу як референт Проводу і був одним з найближчих співробітників Лебедея. Легенда сказав, що мені доручає дуже важливе завдання, про яке я нікому не смію ані словом згадати і, крім нього, на цю тему не можу з ніким говорити, а саме — я маю у своєму терені приготувати місце для конференції ОУН, також приготувати харчі, нічліги й охорону. Я запитав Легенду: «Скільки учасників буде на цій конференції?» Він відповів, що не більше 15 осіб. Далі сказав Легенда: «Коли все буде приготовлене, маєте самі приїхати і мені оповісти. Ніякого писання в цій справі не може бути. Ви розумієте, — притишеним голосом сказав Легенда, — як за нами рознохує день і ніч гестапо, як нас ненавидять наші противники, яка для них була б радість накрити наш цілий Провід і обезголовити Організацію». Потім Легенда ще сказав: «Знаю Вас і тому Вас вибрав для цієї підготовки». Після того Легенда перейшов на розмову про особисті справи, розпитував мене, як у мене складаються мої справи, опові-

дав про свою сестру Марійку, згадав про знайомих з підбольшевицького підпілля. Він зі мною розмовляв, як зі старим знайомим. Це була за німецької окупації одна з найдовших розмов з Легендою. Потім Легенда сказав: «Як буду женитися, то хочу Вас обов'язково мати біля себе». Мені пригадалося, ще з часу підпілля 1940 р., як знайомі Легенди з гімназійних та студентських часів мені оповідали, що з Легенди дівчата глузували, бо він при зустрічі з дівчатами робив виклад про Хмельниччину, а дівчата від нього хотіли щось інше почути. Мені було зрозуміло, що Легенда має намір женитися. Накінець він ще раз повторив про підготовку до конференції і подав мені реченець, до якого має бути в мене все полагоджено. Повертаючи зі зустрічі з Легендою, я передумував де саме знайти місце на конференцію ОУН і мав на увазі слова Легенди, що вороги за нашими провідними людьми слідкують і дійсно була б для них радість, коли вони довідалися б про місце конференції. Я повністю розумів цю ситуацію і мою відповідальність, яку на мене накладено. З боку наших політичних противників я не бачив ніякої небезпеки, бо їх у Радехівщині не було. Натомість була небезпека з боку поляків, фолксдойчерів, котрі в цей час починали своє вислужництво перед гітлерівцями проти українців.

Через тиждень у мене все було приготовлене. Люди, які були призначені до виконання потрібних обов'язків, не знали для чого це все пригтовляється, але вірили, що це підготовка для вишколу. В нас постійно відбувалися вишколи. В перших днях листопада у Львові я Легенді детально представив свою підготову, а саме,

що конференція відбудеться у селі Павлів, про приміщення, справу харчів, зв'язкових, охорону та де учасники мають голоситися. Всі дороги і стежки до Павлова будуть від часу приїзду учасників на конференцію точно стежені і напоготові буде чота добре озброєних людей з кулеметами. Легенда вислухав мене, кивнув головою і легко усміхнувся. Я знав вже його вдачу віддавна — це був знак що він вдоволений. Тоді я сказав: «Але Ви подбайте, щоб учасники конференції слідом за собою, там де вони прийдуть, нікого не привели».

Мені пригадуються такі учасники цієї конференції: Микола Лебедь, Іван Климів-Легенда, Роман Кравчук, Ярослав Старух, Андрій Закоштуй, Ростислав Волошин, Степан Галамай, Турчманович, Прокоп Мирослав, Омелян Логуш. Було декілька нових облич, які я вперше бачив. Конференція тривала тиждень часу і всі учасники потому роз'їхалися. Ця конференція мала назву: «Листопадова Конференція ОУН». Урядуючий Провідник Лебедь та Легенда мені подякували за добру підготову. Я був вдячний нашим купцям, а зокрема Л. Маркові і Е. Апонюкові за їх матеріальну допомогу в продуктах для конференції.

У перших днях січня 1942 р. Обласний Провідник мене повідомив, щоб я зголосився на подану адресу у Львові. Коли я прийшов на згадану адресу, то побачив, що там мешкають два студенти, один з них мені знаний, але не як член ОУН — його батько був відомий москвофіл, що коляборував ще за Польщі з поляками, син його ходив до гімназії в Кам'янці Струмиловій, потім студював у Львові та дуже рідко приїздив додому.

Тепер, коли ми стрінулися, то обидва були здивовані, але він, привітавшись зі мною, попросив мене до другої кімнати і сказав: «Я з батьковими поглядами нічого спільного не маю і коли вступив до Організації, все про свого батька оповів». Усе таки в мене було якесь невдоволення, що ми саме в таких ділових обставинах зустрінулися.

Один з тих студентів мене запровадив на іншу вулицю, де я зустрів Легенду. Про свою зустріч з сином москвофіла я оповів Легенді, який мені сказав: «Добре, я попрошу в'яснити, як він заховується та чи дійсно про все організаційним зверхникам оповів, так як Вам говорив». Легенда після того приступив до ділової розмови і сказав, що до кінця січня я повинен передати округу другові Чорноморцеві, про що вже знає Обласний Провідник. Я маю приготувитися до виїзду на східні області України. Провід посилає тепер на працю туди людей, що мають за собою підпільний досвід і здібні до самостійної діяльності, та працювати, живучи нелегально. Але заки я виїду, то деякий час треба мені взяти участь у вишколах. Легенда оповів, що серед молодих людей, переважно вчителів, що приїхали зі східних земель на працю до Галичини, є добрі патріоти і вони вже вступили до ОУН. Тепер вони повинні пройти наш вишкіл і тоді повернуть до праці в ОУН у рідні сторони. Я на тих вишколах повинен говорити про конспірацію та поділитися своїм підпільним досвідом, набутим в часі червоної окупації. Доручено мені тоді також приготувити приміщення і все інше потрібне. Після того Легенда з другої кімнати покликав стрункого чоловіка з подовгастим обличчям та золо-

тими зубами і сказав до мене: «Цей друг є відповідальний за ці вишколи і прошу про все потрібне з ним далі домовитися». Ми привіталися і скоро домовилися — що я чимскоріше лагоджу приміщення для викладів, спання, харчі на 16-18 осіб і кур'єром повідомляю та подаю адресу, де учасники на вишкіл мають голоситися. Це була моя перша зустріч з Василем Охримовичем. Приміщення для вишколу я вибрав в селі Оплицько Радеківського повіту. Там я не тільки ближче познайомився з Охримовичем, але між нами виторилася і приязнь.

Вчителі з Придніпрянщини творили дві групи по 13 осіб. Вишкіл групи тривав тиждень. Потім мали прийти на вишкіл уже члени з Волині й Галичини, але мене відкликано, а Василь Охримович залишився; хто прийшов на моє місце, я не знаю.

Мені прийшлося зробити обширний звіт з діяльності округи та про майно округи з магазинами зброї і його особисто передати Романові Мандриці-Чорноморцеві. Завдяки запискам зроблених спогадів в 1948 р., збереглося число членів в час передання округи в січні 1942 року: округа мала 1750 членів ОУН без кандидатів і юнацтва. Це була поважна політична сила, яку треба було більше вишколювати. Майно округи складалося з советських військових уніформ і білизни; в Сокальщині було кілька тон цукру і дуже поважне число звичайних крісів, десятьзарядних крісів, кулемети «максими» і «дехтярова», гранати та вибухові матеріали «тол». Пістолі та машинові пістолі не були магазиновані, лише на руках у членів. В окрузі слабше стояла Кам'янка Струмиловського повіту.

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

Дмитро Мирон тепер виступав під псевдом «Андрій». Він був моїм безпосереднім провідником. Від нього я чув таке твердження щодо «Похідних груп». Похідні групи пройшли на східніх землях довгу дорогу, дійшли до призначених їм містечок і міст. Виголосили сотні доповідей, принесли ідеї Самостійної Української Держави і почали організувати українське національне життя, що дало заохоту місцевому населенню. Але великі арешти членів Похідних груп німецьким гестапом довели до розгрому цього руху, і члени Похідних груп не мали змоги злегалізуватися і потому включитися у легальну працю. Наприклад, у Київській області, яка нараховувала 72 райони, з Похідних груп осталися 16 або 18 осіб. У 1942 році Провід ОУН вислав з Галичини на східні землі членів, які жили в нелегальному стані. Основний тягар організаційної праці перебравли місцеві люди, які вступили до ОУН. Багато з них пройшли вишкіл, а провідні члени з Придніпрянщини проходили вишкіл на західніх землях.

У Київській області, як і в інших областях, на початку червня 1942 року німецькі окупаційні власті почали проводити великі акції вивозу людей, зокрема молоді на працю до Німеччини. В цей час вже на Україні стало відомо, що в Німеччині українців зі східніх земель вважають за нижчу расу і що люди працюють в дуже поганих умовах. Це спричинило втечу молоді, зокрема хлопців, від виїзду до Німеччини. Німецькі окупаційні власті почали стосувати репресії і терор. Десятки молодих людей, котрі вже були на-

шими членами, не могли скриватися по селах і втікали до лісу, скривалися на власну руку і вимагали від Організації допомоги в одержанні документів чи щоб вийти в інші терени.

У Київській області в містечку Ставище ми мали нараду, на якій були: член Обласного проводу В. Савицький-Ворон, окружний провідник Білоцерківської округи Січенко і два військовики, колишні старшини червоної армії — старший лейтенант і майор, прізвиська котрих я вже не пригадую. Було в нас справу поставлено ясно — щоб Організація дала наказ усім, що втекли від виїзду до Німеччини, переходити в Чернігівські ліси і там організувати національні українські партизанські відділи. Обидва військовики брали на себе відповідальність за організацію загонів та вимагали, щоб ОУН дала політвиховний склад і всю допомогу політичну і моральну.

На мене впав обов'язок ці питання представити Проводові ОУН і їх полагодити. Я поїхав до Києва і все представив другові Андрієві-Дмитрові Миронові. Він це уважно вислухав і сказав приблизно так: «Це дуже поважна справа, якої я сам не можу вирішити і мушу все, що чув від Вас, представити Проводові. Ви мусите почекати». Все, що я чув, я переказав В. Савицькому-Воронові, який утримував зв'язок зі згаданими військовиками. В. Савицький і згадані військовики були місцевими людьми.

Приблизно за два тижні ми отримали інформації, що на Київщині скинено парашутистів з Москви: одні з них займаються розвідкою, а інші починають організувати партизанські відділи. Для нас було ясно, що

коли ми вже не приступимо до організації людей та творення наших відділів, то всі, які скриваються від арештів і які скоро будуть zagrożені, опиняться у Московою організованих відділах.

Тому, що від друга Андрія ще не було відповіді, я знову поїхав, щоби дещо довідатися. Друг Андрій сказав, що не має від Проводу дозволу організувати партизанські відділи. Я з тим не годився і говорив, що ми це повинні робити. Така постава Проводу викликала в нас невдоволення. Я в це вірив тоді, і погляду свого не змінив до сьогодні, — що це була наша помилка. Вже в половині липня 1942 р. сталося так, як ми припускали: всі молоді люди, що скривалися від німецької поліції, опинилися в червоних партизанах.

Через деякий час мені доводилося читати довшого листа до Організації, писаного нашим членом, що був в червоних партизанах. Він писав, що їх група має 35 осіб, в тому є чотири комуністи і серед них один чекіст. Цей член писав, що коли ми йому дамо доручення, то він з своїми однодумцями одної ночі зліквідує комуністів і зголоситься там, де ми йому вкажемо. Ми були безраді і не могли цій людині відповісти. Це було велике наше недотягнення. Я вірив, що ми тими людьми, які могли бути в нас, скріпили Сталіна. Крім того Москва на окупованих німцями теренах проводила дезінформацію, ніби тепер є великі зміни: Сталін дозволив відкривати церкви, обіцяв відновлення приватної власності і т. д.

Коли я з Київщини повернув до Львова, то мусів скласти звіт і представити нове становище. Урядуючий Провідник Микола Лебедь говорив зі мною дуже

коротко і він не був у добромu гуморі. Детально я все представляв Ярославові Старухові. Тоді я ще раз повернув до вище згаданої справи — організації партизанки в Київщині. Я висловлював перед Я. Старухом ще й погляд, що не менше 30% членів з Галичини треба вислати на східні землі для творення партизанки і скріплення діяльності ОУН на Придніпрянщині.

ВІЙСЬКОВА РЕФЕРЕНТУРА ОУН

Українську Військову Організацію — УВО створили українські патріоти-старшини української армії, які боролися за свою державу. Після створення ОУН, УВО стала військовою референтурою ОУН. Члени УВО зацпили членам ОУН любов до власної збройної сили. ОУН плекала бойовий дух серед свого членства, серед українського народу, влаштовувала військові вишколи і дбала про військову літературу. Всім було зрозуміло, що без власної армії не можна здобути своєї держави. В ОУН виросла когорта здібних військовиків, що жили військовою справою і потому стали відомими генералами та полководцями: Роман Шухевич — ген. Т. Чупринка, Дмитро Грицай — ген. Перебийніс, Олекса Гасин — полк. Лицар, Василь Сидор — полк. Шелест. Вони виховали нові кадри вірних командирів: Різун, Бурлака, Крилач, Громенко, Перемога, Крук-Климишин та десятки інших, імена котрих нам не відомі.

Мені приходилося у вище згаданих військовиків слухати лекції військової справи та бути учасником військових вишколів, організованих ОУН: стрілецький,

підстаршинський та старшинський. На згаданих вишколах викладали теоретичне знання. Був брак практичних вправ та потрібного вивчення зброї та доброго орудування нею. Фахових військовиків бракувало в кожному повіті та районі.

У травні і червні 1943 року прийшла реорганізація військової референтури і військову референтуру відділено від сітки ОУН. Військова референтура стала самостійною військовою організацією. Величезний вклад у розбудову і вишкіл тоді вклали колишні вояки Дружин Українських Націоналістів — ДУН. У травні 1943 року мене призначено до військової округи на заступника командира та відповідального за розвідку і протирозвідку в округі. Командиром округи був Іван Стеців, колишній вояк ДУН. В округі було кілька колишніх вояків ДУН, всі прізвища котрих не зберегла пам'ять, але серед них були Євген Лобай, Іван Андрущак, Красота, Кущинський, Крук, Ройко та інші. Мені тоді прийшлося ближче пізнати військове знання, справність та виробленість колишніх вояків ДУН. Завдяки їх вишколам наші сільські хлопці, повні патріотизму і любови до України, ставали щойно вояками з фаховим знанням. Колишні вояки ДУН мали не тільки добрий вишкіл і знання регулярної армії, вони мали знання і практику партизанської війни. Знаючи докладно розвиток та підготову ОУН до збройної боротьби, треба ствердити, що без колишніх вояків ДУН так поставити нашу військову справу було б не можливо. Це знав докладно наш московський ворог і тому не диво, що він постійно видумував і поширював неправду про ДУН.

У 1943 року ми вже мали вишколених військовиків

з червоної та німецької армій, але їх було дуже мало у відношенні до потреб, які нам приносила війна. Розбудова всіх відтинків життя, потрібна для власної армії, та організація перших відділів Української Повстанської Армії були роблені пляново і розумно. Правда, в кожній царині бракувало фахівців і роблено багато помилок, з яких люди вчилися. Коли ми сьогодні дійсно справедливо розглянемо ситуацію, в якій знаходився наш нарід після першої Світової війни та час німецько-советської війни, то виринає питання: як у таких умовах люди зуміли вчитися і вишколити інших, не маючи військових академій, без технічного виряду, без фінансових засобів для розбудови Української Повстанської Армії, яка такі довгі роки провадила боротьбу з гітлерівським, а потому з московським окупантами?

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ОУН

Від створення Організації Українських Націоналістів кожна ділянка-референтура себе удосконалювала і розбудовувалася в підпільній праці та боротьбі. ОУН поставила собі ціль — здобути Українську Державу і своєю діяльністю охоплювала кожную ділянку життя. В політичній боротьбі, а підпільній зокрема, мусять справно діяти розвідка і власна безпека. Ворог завжди концентрував свої сили (це робить і тепер) для знищення визвольної організації — ОУН. Кожний окупант нашої землі — польський, гітлерівський, московський — мав одну ціль — знищити ОУН. У методиці, тактиці та пси-

хологічному підході у наших окупантів була велика різниця.

У час польської окупації в ОУН питання розвідки та безпеки ще не було розв'язане задовільно. Не було змоги проводити на відповідному рівні фахових вишколів. Також у провідних людей ще не було виробленого спільного погляду про розбудову і працю цієї референтури.

За московської окупації вже в першій половині 1940 року Крайовий Провід мав багато доказів, якими методами діє московська політична поліція НКВД. В організаційній мережі не всюди були люди, що могли розгадувати ворожі заходи, то цим питанням часто занималися члени Крайового Проводу. Водночас у праці та боротьбі виростили і вироблялися нові люди, які мали здібність до цієї ділянки праці. Крайовий Провід ОУН на українських землях старанно збирав інформації і докази і ці матеріали пересилав Центральному Проводу ОУН, який тоді мав осідок у Кракові. В Центральному Проводі було невелике число людей, котрі мали дар до цієї ділянки праці. Вони розпрацьовували завдання для відділу розвідки та протирозвідки, підбирали здібних молодих людей до цієї праці, влаштовували вишколи, вивчали все про ворожі заходи в боротьбі з ОУН.

До референтури Служби Безпеки входили розвідка і протирозвідка. Там було розмежування тих ділянок і поділи на різні відділи та підвідділи. Микола Арсенич-Михайло був для цієї праці дуже здібною людиною. Він підібрав собі здібних та відважних людей, які розпрацьовували і розбудовували центр рефе-

рентури Служби Безпеки. Деякий час у Проводі ОУН (згори униз) були часті непорозуміння на відтинку розбудови і обов'язків Служби Безпеки. Кожна референтура хотіла в себе мати здібніших людей, не рахуючися з тим, хто до чого має здібності. Також провідники організаційних клітин без фахового знання хотіли рішати в питаннях, приналежних до Служби Безпеки. Виправлення тих недотягнень і правильне розуміння обов'язків Служби Безпеки потребували часу і праці. Микола Арсенич опрацював схему будови реф. СБ і плян праці на взір державних таємних служб, допасовану до вимог нашої боротьби. Завдання нашої розвідки було мати інформації з усіх ворожих установ. Завдання безпеки було знати ворожі пляни, ворожих керівників поліції і безпеки та їхніх таємних агентів, що рекрутувалися з чужинців і, часто, своїх зрадників. Зібраний матеріал розвідки — також безпеки — мусів пройти верифікацію відповідної комісії, що складалася з досвідчених людей. Не завжди так виходило, як було заплановано і як вимагали напрямні зверхніх чинників. В умовах підпільної діяльності і браку фахових людей часто виринали великі труднощі. До СБ вже на щаблі повіту мусів бути здібний, чесний і випробований чоловік. До СБ підбирали людей здібних, до котрих ставилося високі вимоги.

Діяльність СБ дуже скоро відчули органи московського терористичного апарату НКВД — їх дезінформація і пропаганда скерували всю свою злобу саме проти СБ. Чекісти робили злочинні провокації і поширювали навмисне вістки, скидаючи свої вчинки на СБ. Високопоставлені чинники гітлерівського окупаційного

апарату в Україні стверджували, що всі урядові накази, які виходили з їхнього центру в Берліні, по двадцятьох годинах були відомі бандерівському підпіллю. Немає списку тих членів СБ, що були заслані як «нурки» у ворожий апарат і там були арештовані та розстріляні. Вони своє життя віддали в боротьбі з ворогом.

Траплялися в ОУН у всіх референтурах часті помилки. Це треба віднести на рахунок не тільки людської недосконалості, але також на невироблення, на брак фахового знання. Були прикрі випадки особистих ворогувань і поражень. За такі вчинки організаційні чинники винуватців тягнули до відповідальності і карали. Провід згори донизу мав чесних і відданих патріотів, що боліли душею за кожен помилку. Ми бачимо в багатьох державах не тільки помилки, але і надужиття та корупцію на найвищих державних щаблях, де поставлено людей з відповідною підготовою, закінченими академіями.

Видумки і провокації проти СБ, поширювані ворожою агентурою, часто і залюбки повторяють у своїх писаннях деякі наші політичні противники. Одні це роблять з політичної глупоти, інші зі заздрости, і серед них також не можна виключати замаскованих ворожих агентів. Мені, на жаль, не доводилося чути, ні читати, в наших політичних противників об'єктивного писання про ролі ворожої агентури в боротьбі з українським самостійницьким рухом. Ніхто з них не завдав собі труда, щоби простудіювати, наприклад, діяльність енкаведівського партизанського відділу під командою полковника НКВД Дмитрія Медведєва і його заступника провокатора Александра Лукіна, який зробив умо-

ву з Бульбою про неутралітет, вивчив становище на Волині і діяв під вивіскою УПА і СБ, накоїв багато злочинів з метою вбити клин між населенням та відділами УПА і СБ. Ту провокативну ворожу діяльність і сьогодні насвітлюють з позиції Москви, чинячи кривду тим, що загинули в боротьбі з ворогом. Треба ще згадати, щоб усі ці «чесні» писарчуки, які приписують СБ і бандерівцям різні видумки, запізналися як карали своїх коляборантів такі народи, як французи, бельгійці, голляндці чи англійці. Англія мала також коляборанта свого лорда Вільяма Джойсома, котрий через гітлерівське радіо провадив пропаганду проти Англії. Його англійці називали лорд «гав-гав». По закінченні війни англійський суд його засудив на кару смерти через повішення. Наші, що гавкали на ОУН за Гітлера, — щасливіші, бо ще сьогодні можуть продовжувати своє гавкання.

Я вище згадував про помилки. Хочу пригадати одну, через яку мені прийшлося важко терпіти. В 1942 році в Галичині і, мабуть, у цілому т. зв. генералгубернаторстві проведено окупаційними гітлерівськими властями перепис населення. Я в цей час не був у Галичині, а перебував на Київщині. Таким чином мого прізвища і ближчих даних про мене не було записано серед мешканців Галичини. Коли я повернув до Галичини, мені Провід дав завдання легалізуватися з метою йти в «українську поліцію». Володимир Рудий, член Обласного проводу Львівської області на окружній команді в Кам'янці Струмиловій через працівників команди Захаркова, родом з Бережанщини, і Василя Баврука полагодив усі формальності і на підставі

підробленої поліційної прописки я приписався, як належить, у відповідному уряді. Все виглядало якнайкраще — з підпільника я став не тільки легальним мешканцем, але командантом української поліції на станиці в Оглядові. Місцевість належно підібрана для моїх обов'язків — серед лісів та головної зв'язкової лінії Галичина-Волинь. У величезній книзі розшуків німецької поліції гестапо я знайшов ім'я — Богдан Мотлюк, за яким пошукували абвер і гестапо. У книзі було подано, що вразі арешту куди треба конечно доставити цього Богдана Мотлюка. На іншій сторінці я знайшов ім'я — Степан Хоменко, за яким робило розшук гестапо Райхскомісаріату України (в Київщині висіли плякати зі знімками Хоменка і за схоплення його була оголошена нагорода в висоті 25.000 карбованців). Читаючи ці розшуки та прізвища, я думав: «Як добре, що в цій книзі не є поміщені знімки, бо було б легко ствердити, що Богдан і Степан, розшукувані гестапом, ніхто інші як комендант поліційної станиці в Оглядові». Але гестапом не треба було легковажити, бо воно пильно провір'яло списки перепису населення з 1942 року і ствердило, що там мене не було.

Перед гестапом стояло питання: хто він? Де він був і звідки та як прийшов сюди? Серед чесних людей гестапо не знайшло зрадників, які вказали б де за мною слідкувати. Цю роллю на себе взяли два злодії-конокради — Роман Мончук, званий Штоник і Іван Гайдамащук.

Що сталося далі, я докладніше описав у спогадах «Під трьома окупантами». Хочу лише тут згадати, що агент гестапо, злодій-конокрад Роман Мончук мав ща-

стя уникнути кари і з приходом червоних окупантів пішов на службу до НКГБ-МГБ і, річ ясна, в них мав назву «хорошого діяча». Мене в цей час чекісти стали прозивати агентом гестапо. За деякий час їм прийшлося того злодія перевести десь на схід, бо серед мешканців села були нарікання, що Мончук-«Штоник» відповідальний за арешти понад 150 людей, в тому і мене. Це було на моєму рахунку сьоме арештовання за час моєї підпільної праці, яке оказалось найбільше нещасливим.

Революційна ОУН під проводом Степана Бандери від 1940 року дуже зросла та поширилася (цей феномен до сьогодні не є належно висвітлений ні публіцистами, ні істориками). Великий вклад в організаційну розбудову ОУН вклав Крайовий Провідник Іван Климів-Легенда. Пригадую, коли я та інші кур'ери приносили пошту до Кракова Проводові, де Іван Климів-Легенда подавав, що стан членства виносить 28 тисяч (може, щодо числа моя пам'ять сьогодні не точна). Я пригадую, як деякі члени Проводу це приймали скептично, а інші з усмішкою про це говорили. Як вибухла німецько-советська війна і сила ОУН виявила себе у всіх ділянках життя, організуючи державну адміністрацію, міліцію і господарське життя, тоді всі побачили висліді праці Легенди-Климова, котрий своєю творчою та духовною силою зумів мобілізувати членів і прихильників ОУН. Хочу ствердити, що політика московських окупантів в час першої окупації Західніх Земель була дуже нерозумною, її фальшивість відпихала від себе навіть опортуністичних та вислужницьких елементів. Треба мати на увазі, що ОУН у той час була

єдиною українською самостійницькою організацією. Хоч ОУН була підпільною, то всі знали про неї, бачили її діяльність, читали її летючки і кличі, чули поради та вказівки.

Організація Українських Націоналістів не була звичайною партією, а рухом. Цей рух від 1940 року поширював свою діяльність і впливи. В 1942 році ОУН-революціонерів стала народнім рухом, що мобілізував усіх українських патріотів, котрі хотіли боротися за власну державу. ОУН визнавала християнський світогляд. Я вже вище наводив прізвиська священиків, що були членами і провідниками ОУН. Ніхто з нас не шукав з ідеологічних причин у наших лавах за ухилами, лиш всі розуміли, що з ворогом треба боротися.

Правда, всім провідним членам було відомо, що декілька провідних членів — Іван Мітрінга й інші — заплуталися в своїх ідеологічних розумуваннях і почали пропонувати думки, яких ніхто не поділяв. Вони відійшли, створили своє звено і залишилися без жадного впливу і значення. Пригадую часті дискусії, зокрема на Київщині, про майбутній державний устрій. Всі ми були згідні, що в Українській Державі не сміє бути визиску людини людиною, що має бути справедливий лад. Громадяни нашої держави мають мати приватну власність. Були такі, що висловлювали думки за гетьманську державу, інші були прихильниками республіки. Та на цьому ґрунті не було настороження чи ворожнечі. Боротьба з ворогом і війна нас усіх мобілізувала до єдності та спільної мети.

У праці і боротьбі ми розуміли, що нам бракує вироблених людей, спеціалістів кожної ділянки. Ми ста-

ралися вчитися, набирати досвіду і ставати фахівцями своєї справи. Хто з нас пройшов Галичину, Волинь, Полісся і області придніпрянської України, той розумів, що ми є великим народом, але ще не оформленим у націю, готову стати згуртовано до боротьби за свою державу. Під тим кутом ми тоді працювали та поширювали політичну думку, що коли наш нарід дійде до національної свідомости, стане собою і схоче мати власну державу — то не буде сили, яка могла б подолати 50-мільйоновий нарід.

Ці вище подані мої фрагментарні спогади є доповненням до моєї книжки «Під трьома окупантами», видрукованої в 1958 і нині вже тяжко доступної, де, як я вже згадав у передмові, було опущено ряд подій, назв і прізвищ.

НОВЕ І НЕВІДОМЕ

У спогадах «Під трьома окупантами» розділ п. н. «Новий етап боротьби починається» (стор. 191) я закінчив описом про те, як я і Степовий-Войтович після виходу на волю з гітлерівського кацету прийшли до місцевости, де мешкала моя наречена Леся. Це було село Нідерзаксферфен, що лежало біля двох кілометрів від концентраційного табору Дора, де я недавно ще був в'язнем.

Стояли чудові погідні дні. Війна ще не була закінчена. Я з Лесею та її господиня постійно слухали радіо і намагалися зловити всі можливі радіостанції. Я вже був на волі, але гітлерівська Німеччина ще не капіту-

лювала. Нервовий голос гітлерівського спікера постійно говорив, що «фюрер» є в Берліні. В дійсності це було для мене смішне. Що цей спікер хотів цим досягнути, коли країна через Гітлера — ненормального диктатора — була знищена? Я був свідком, як німці вже проклинали свого «фюрера», якому подарували були довір'я. Гітлерівський режим і його ідеологія доживали останні свої години.

В мене було дивне почуття. Перед очима виринали образи з підпільної боротьби: друзі, які загинули, ґетаповські тортури та концтабір. Опанувала мене радість, що я це все пережив. Я дякував Всевишньому. Водночас приходила нова думка: що далі? В уяві я бачив, що діється на Україні з приходом московського окупанта. Представляв я собі, як там провадиться боротьба. Леся мене інформувала про всі їй відомі події після мого арешту, про роблені заходи, щоб мені допомогти, про рідних і моїх добрих друзів. Ми обоє були однієї думки — що треба негайно шукати однодумців, зв'язку до організації. Виринало питання: як до нас, українців, поставляться західні альянти?

В таборі «Дора», де недавно ще я був в'язнем, тепер зібралось понад 50 тисяч советських воєнополонених і колишніх в'язнів того концтабору. Ми ходили на прохід і дивилися на поступовання тих советських «патріотів», які один перед одним доказували свій патріотизм. Одночасно вони безжалісно грабили німецькі довколишні села, били німців, старих віком і жінок, бо молодих не було. Я не міг розуміти їхньої психології — чому вони це роблять? Чей же Юлько Войтович і я також були в'язнями, і такі тортури, які я пройшов,

то рідко хто з них, мабуть, пережив щось подібне. Але в мене навіть не зроджувалася думка про помсту над невинним цивільним німецьким населенням. Передумуючи це, я пригадав, що це наслідки ідеологічного виховання. Мене вчили любити ближнього і прощати. Комуністична ідеологія вчила ненавидіти, і дійсно, вони ненавиділи тепер невинне німецьке населення. Але я бачив також, як вони навіть один одного ненавиділи і продавали в концтаборі.

Від Нідерзаксферфен до місцевости Нордгавзену було, мабуть, біля 5 км. Ми пішли до того міста шукати за українцями. Там ми знайшли українців, які були рішені залишатися на Заході і не повертати під панування червоних. Вони мешкали розсіяно в різних частинах міста. Юлько Войтович-Степовий і я не мали у що вбиратися. На нас була ще та одежа, з якою ми вийшли з концтабору. Леся знайшла німецьку родину, яка за одинь день праці на городі дала дві сорочки. Юлько Войтович у бавора також заробив собі якісь штани.

В мене була думка піти до «Дори», колишнього кацету, і побачити, що там діється і може там буде можливість від американської влади отримати посвідчення, що я був в'язнем у цьому концентраційному таборі. Першого травня 1945 я з Лесею пішов до Дори. Коли ми прийшли до адміністративного бараку, я вже зорієнтувався, куди ми попали. Тут американці передали повністю владу советським офіцерам, які створили репатріаційний табір для советських громадян. Вони в таборі завели свої порядки і дисципліну. До помочі їм стали колишні полонені офіцери червоної армії і в'яз-

ні-комуністи. Кожний з них тепер намагався доказати свою вірність партії, «родіні» та Сталінові. Я побачив, що про отримання якоїсь посвідки і мови бути не може. Також вийти з табору було неможливо, бо стояла варта з червоними опасками і крісами. Мене особисто знало багато в'язнів-комуністів. Я думав — щоб тільки не налізти на когось знайомого, бо в такому випадку моя судьба була б припечатана. В цей час на площі колишнього концтабору, яку раніше називали «апель-пляц», відбувався першотравневий мітинг. Якийсь «патріот» через мегафон голосив промову, в якій постійно згадував Сталіна і советську армію, а товпа дослівно ричала — «урра!» Одним словом, мені перед очима стали відомі образи з часу московської окупації Західньої України. Треба було чимскоріше виходити і, головне, пройти через отих вартівників з крісами і червоними опасками. Я взяв Лесю під руки і нормальним кроком пішов до виходу, думаючи, який я був необережний, що тут прийшов здалека, не розглянувши тієї варти. Дійшовши до вартового, котрий мене зупинив і запитав, чи я маю пропуск? Я йому по-польському відповів, що я не мешкаю в таборі, а лише приходив до команди табору розпитати за колегами, які тут сиділи в концтаборі. В цей час появився якийсь старший і вартівника запитав, у чому справа. Вартівник відповів: «Етот поляк іщіть за калеґами». Старший сказав, щоб я забрався, бо тут поляків немає — тільки самі «русскі». Ми подякували за інформацію і були задоволені, що так закінчилося. Я зрозумів, що треба бути обережним.

НОРДГАВЗЕН — ВІДЕБУРГ-ШУЛЕ

У Нордгавзені ми познайомилися з братами Павлишинами (один з них, Юліян, був лікарем), з професором Луцевом, поетом Богданом Федчуком, кравецьким майстром Зубиком з Кам'янецьчини. Всі вони мешкали в одному будинку і хотіли залишитися на Заході. Вони мене познайомили зі старшим віком професором Злочанським, емігрантом з 1920 і прихильником УНР. Вони мене поінформували, що у Віденбург-Шуле мешкає понад сотню українців з Придніпрянщини, котрі під час німецької окупації були на Україні поліцейськими і робітниками адміністративного апарату. Всі вони також постановили залишитися на Заході. Всі вище згадані українці жили у страхі, що їх можуть насильно забрати советські репатріаційні офіцери. В ці дні появилася наказ американської військової влади, що усі чужинці повинні зголоситися до збірних таборів для виїзду на свою батьківщину.

Професор Злочанський був старим емігрантом, мав добрі документи і не підлягав репатріації, був розумною та рішучою людиною, але його вік був на перешкоді до більшої активності. Знову всім іншим бракувало відваги. Я пішов до школи, де жили згадані люди з Придніпрянщини, вони були в страхі, але готові навіть битися, щоб не потрапити в руки московській владі. Після коротких ділових розмов, ми рішили створити український комітет. Без усяких формальностей ми домовилися, що головою комітету буде професор Злочанський, в склад комітету входять: професор Луців, лікар Павлишин, одна пані, якої прізвища вже не

пригадую, і я. Ми рішили йти до американського коменданта міста Нордгавзен просити, щоб дав нам дозвіл творити в Віденбург-Шуле табір. Мене просили, щоб я був у таборі комендантом, бо я в'язень гітлерівського концентраційного табору і мені не можуть советські репатріяційні офіцери, ні американська влада зробити закид за співпрацю з гітлерівцями. В розмові я ствердив, що професор Злочанський є великий прихильник екзильного уряду УНР, лікар Павлишин — прихильник ОУН-Мельника, між нами була одна панна — Міля Гоцулка — бандерівка. В нас усіх виробилося прихильне наставлення. Поет Б. Федчук, як мені виглядало, політикою не цікавився, але був українським патріотом.

Ми пішли до американської комендатури і без великих труднощів дістали писемний дозвіл на заснування табору в Віденбург-Шуле. З дозволом я прийшов до школи й обговорив потрібні справи. Мені треба було також перейти мешкати до табору. Леся, як я вже згадав, замешкала в селі Нідерзаксферфен на Кляйне Бангофштрассе 27 в господині фрау Вагнер на фальшивих документах як моя сестра. Коли я прийшов на згадану адресу, господиня мене прийняла як Лесиного брата. За цей час господиня мене сподобала і почала з Лесею говорити, чи її «брат» (тобто я) не міг би одружитися з її дочкою і лишитися у них. Тепер, коли ми мали перейти до табору, ми рішили господині сказати правду. Якраз у господині була її молодша сестра, яка дуже добре відносилася до Лесі. Леся від господині знала, що її сестра була коханкою шефа гестапо в цій околиці. Я коротко від себе подякував за гостину. Ле-

ся, ще перед моїм приходом, дала господині свій золотий браслет як заплату. Тоді Леся сказала: «Ми відходимо. Ще раз дякую і я вам хочу сказати правду, що цей пан не є мій брат, а тільки мій наречений. Я жила у вас на підроблених документах з метою знайти, де сидить 'брат' і йому допомагати». Це для них була велика несподіванка, а сестра господині сказала: «То не може бути! Я вважала наше гестапо за розумне, а така молода чужинка так зуміла робити в райху!» Відразу в обох тих жінок стало видним невдоволення і вони з нами попрощалися холодно. Ми жаліли, що їм накінець сказали правду. В нас виникла конечність повінчатися і довше не чекати, бо в таборі жити так далі, ми не хотіли. На Провідну неділю 13 травня 1945 отець Смик з Рогатинщини дав нам у німецькій церкві шлюб. Нашими свідками були д-р Юліян Павлишин і проф. Луців.

В нашому таборі був порядок, американська комендатура була дуже вдоволена, що німецьке населення на нас не нарікало. Мешканці з советського репатріяційного табору ходили німців грабити, а німці ходили на скаргу до американського коменданта, котрий був безрадний.

Дуже скоро стало відомо, що в школі є табір, де живуть українці, котрі не хочуть повертати під владу червоних москалів. До табору почали голоситися українці і число мешканців зросло до 300 осіб. До табору я рішав сам, кого приймати. Мені вдалося ствердити, що до табору присилають советські офіцери своїх агентів. Одного такого підозрілого я взяв під нагляд і моє підозріння підтвердилося. Я знайшов причину

викинути його з табору. Водночас з огляду безпеки табору я почав творити розвідну мережу. Мені вдалося ствердити, що недалеко між Дорою і Нордгавзеном збудовано невелике летовище, на яке кожного дня прилітав літак з Москви, а московські агенти по селах розшукували за німецькими інженерами та майстрами, котрі працювали в штольнях Дори, де вироблялися ракети «Фав-І» і «Фав-ІІ». Я був в'язнем у Дорі і знав докладно, що там виробляли. В розмові з американським комендантом міста Нордгавзен я йому сказав, що я був в'язнем в кацеті Дора, де вироблялася таємна зброя. Але американець лише махнув рукою і сказав: «Війна закінчена». Кілька років пізніше я довідався, що москалі в Дорі забрали всі пляни, варстати і готові ракети.

До нашого табору американська комендатура мала повне довір'я. В таборі замешкала пані Мурська, яка знала добре англійську мову, що було дуже важливим. В комендатурі працювали німкені, які до мене добре ставилися і мене інформували про думки американської влади щодо нашого табору. В цей час у Нордгавзені почала діяти міжнародня організація УНРА, і там урядником був російський емігрант з двадцятих років, активний провідний член партії НТС Болдарев.

Наш табір став об'єктом для советських репатріаційних офіцерів. Вони зверталися до американської комендатури, щоб нас перевести до Дори в репатріаційний табір. Завдяки добрій opinii нашого табору цього не зроблено. Німецькі секретарки знали, що в Дорі є люди, що грабують доволішних мешканців-німців. Провокації проти нашого табору постійно збільшувалися.

лися. Одного дня після обіду на коридорі я почув крик, який раптово затих. Я вийшов на коридор і побачив, що до мене плечима стояв молодого віку чоловік з револьвером у руці, а перед ним з піднесеними руками, обличчям, зверненим в мою сторону, стояв мешканець нашого табору пан Сокирник, колишній вояк УНР та емігрант з 20-тих років. Я глянув на сусідні двері, одні і другі, та завважив, що двері легко відкриті і за дверима люди обсервують, що робиться. Я легкою ходою скоро підскочив до того, що держав пістолу в руці та був до мене обернений плечима і сильно вдарив по руці, знизу вгору, щоб у випадку вистрілу куля пішла вгору. Удар був вдалий і револьвер, вибитий з його руки, покачався коридором перед нами. Ми кинулися за пістолетом, але в тому бігу я його повалив підставленою ногою на землю, і ми зчіпилися до змагання. Я побачив, що пістолет схопив уже цей, що стояв недавно з піднесеними вгору руками. З кімнат почали вибігати люди, а чоловіки кинулися бити того невідомого, що лежав поруч мене. Я зірвався на рівні ноги та закричав, щоб його люди перестали бити, заступаючи його. Він уже дістав декілька копняків. В мене було побоювання, щоб його не злінчували. Люди мене послухали, і я сказав, щоби скоро побігли до американського коменданта. Невідомого за підруки привели до канцелярії і зараз приїхала американська мілітарна поліція і його забрала. Мабуть, через годину мене покликано до «мілітер-регірунгу», де я довідався, що це був напасник з репатріаційного табору Дора і його від американців перебрали офіцери советської репатріаційної місії.

Американський комендант сказав мені, щоб я за кілька днів прийшов по дозвіл на зброю. Коли я через кілька днів прийшов, то секретарка мене повідомила, що тим часом на мене зроблено донос, і американська влада не може дати мені дозволу на зброю.

Юлько Войтович об'їздив ровером околицю і розшукував за знайомими, які сиділи в Турингії в концтаборі. Раз він приїхав з Валентином Ковалем, також в'язнем гітлерівського концтабору, членом ОУН, котрого разом з Юльком Войтовичем заарештували в Херсоні. Ми обговорювали становище і рішили, що треба їхати до Баварії, бо різні чутки говорили, що там багато українців. Я був тієї думки, щоб вони вже зразу їхали. Я мусив теж конче їхати і шукати зв'язку до Організації, але я сказав, що мушу деякий час тут іще залишитися для вияснення правного стану нашого табору, та й тутешні люди в цей час мене потребували. Дійсно, я тут одинокий політичний в'язень, до котрого наразі американська влада має довір'я і репатріаційні чекісти мусять з тим рахуватися. Друзі Войтович та Коваль зі мною і Лесею попрощалися і вирушили в дальшу дорогу.

Через кілька днів після нападу на пана Сокирника на таборове подвір'я в'їхали дві автомашини і люди прибігли до мене, повідомляючи, що приїхали советські офіцери. Моя канцелярія знаходилася у великій шкільній класі, що була перегороджена високими шафами, за якими була моя кімната, де стояли ліжка. У другій частині стояв стіл і шафа з діловими таборовими паперами. До мого приміщення треба пройти через згадану канцелярію. До канцелярії знову прийшло декіль-

ка людей, питаючи — що це може бути. В цій хвилині хтось прибіг і сказав, що советчики йдуть до вас. Тоді я всім присутнім сказав: «Ідіть за шафи до мого приватного приміщення і слухайте все, що ми будемо говорити».

До канцелярії увійшли два советські офіцери — старший лейтенант і капітан — та один цивільний советчик, два американські лейтенанти і звичайний вояк. Капітан голосно сказав, що вони є представники советської влади і прийшли завітати, що це за табір, які тут мешкають люди і чому до цього часу вони ще не переїхали до табору в Дорі, з якого незабаром усі советські громадяни виїдуть на батьківщину. Я просив їх усіх сісти і звернувся до американців з запитом, чи вони розуміють нашу мову. Лейтенант кивнув головою, я зрозумів, що розуміє, а вояк-американець доброю польською мовою сказав — ми все розуміємо. Тоді советський капітан устав, підійшов до мене і простягнув руки до привіту і сказав: «Хочу з вами привітатися і знати, як ви називаєтеся». Я удавав, що ніби його простягненої руки не бачу і сказав, що моє прізвище не є їм потрібне і я не советський громадянин. Капітан руку опустив і сів на своє місце. Тепер той, по-цивільному убраний советчик спокійно почав говорити. Було помітно, і я зараз завважив — зразу, як вони тільки ввійшли — по його рухах, холодних очах і тупцюванню капітана біля нього, що це вищої ранги чекіст і що він тут головний, а не капітан, а про лейтенанта не може бути й мови. Він висловив думку, що я, мабуть, із «Західної України», що всі українські землі входять у склад УРСР, отже я повинен їхати до-

дому. В цей час ще увійшов до канцелярії професор Луців і ще декілька людей. Для Луціва ще було місце, щоб сісти, інші стояли. Цивіліст-советчик продовжував, що треба їхати на Україну відбудовувати все, що знищено війною, і запитав мене, що я робив під час війни? Я відповів, що воював і сидів у гітлерівському концентраційному таборі. Далі я почав говорити, що большевики знищили Українську Державу, запровадили терор, знищили українські церкви, вчинили в Україні штучний голод, де голодовою смертю заморено 7 млн людей, що я з московсько-большевицькою владою нічого не хочу мати спільного і більше з ним не маю нічого до говорення. Советчик устав і з ним обидва офіцери. Він до мене сказав:

— Знаємо ваше прізвище і знаємо, що ви тероризуєте людей, які хочуть повертати на «родіну». Ви дієте проти законів репатріяції, ми вас потягнемо до відповідальности. А тепер скличте людей, ми хочемо говорити з людьми.

До присутніх у приміщенні мешканців табору я сказав:

— Ідіть і кличте всіх людей, щоб вийшли на подвір'я. — Піднесеним голосом, звертаючись до американського лейтенанта, я сказав, показуючи на советчика рукою:

— Він говорить неправду, ми нікого не тероризуємо, ми не ведемо ніякої пропаганди. — Американець кивнув головою. Я розумів, що він згідний з усім, що я говорив.

Ми поволі всі вийшли на подвір'я, де стояло кілька десятків людей, а багато дивилися через відкриті вікна. Я дуже голосно промовив:

— З вами хоче говорити цей сталінський слуга. Він мені робить закид, що я вас тероризую і не даю змоги вам переїхати до репатріаційного табору в Дорі. Прошу сказати йому вашу думку.

Як тільки я закінчив, з вікон почувся крик і свист. Люди кричали — «Геть з ним! Геть з його Сталіном!» Гурт людей, що стояв недалеко нас, із криком і піднесеними кулаками почали зближатися до нас. Я побачив, що люди можуть кинутися на тих представників, тому підніс свої руки вгору, вимагаючи спокою. Люди стихли. Тоді я звернувся до американців і сказав:

— Ви чуєте, що люди не хочуть з ними — (показуючи рукою на советчиків) говорити і не хочуть мати нічого спільного з ними, не хочуть їхати там, де панує Сталін.

Американський офіцер по-англійському щось сказав своєму воякові і цей по-польському заговорив до мене:

— Скажіть людям, щоби розходилися, буде все гаразд!

Я це все голосно повторив по-українському, не зважаючи на те, що люди і так все зрозуміли. Цивільний советчик з притиском сказав: «Я веру, что ми іще зустрітимся». Я йому відповів: «Так я у житті вже зустрічався з такими як ви». Советчики пішли до свого авта, американці подали мені руки, а їх усмішка мені вказувала, що вони нас розуміють. Усі від'їхали.

Мене обступили люди і також вийшли всі ті, що були в кімнаті за шафами і слухали розмову з советчиками. Всі були дуже задоволені. Я людям звернув увагу, щоб вони надалі дбали про порядок в таборі та

щоб ми збільшили нашу охорону табору, бо треба тепер сподіватися провокацій з боку советських офіцерів з репатріяційного табору. Адже між поліцаями з України не було дружності, вони мали свої давні порахунки, кожний з них хотів у мене бути кращим і нарікав на інших, вказуючи хто вислугував перед гітлерівською владою на Україні.

Одного дня до нас приїхали автом два українці — один водив автом і сидів у ньому, а з другим я коротко говорив. Вони їхали з Ваймару, і той, з котрим я говорив, називався Ярослав Стрийський. Він мені повторив вже відомі мені вістки — що в Баварії є найбільше українців і що десь на півдні мусять бути частини Української Дивізії. Більше він сам не знав, лише сказав, що вони йдуть до Баварії. Наступного дня до канцелярії прийшов чоловік, з яким я з видження був знайомий. Це був Нестор Ріпецький з Сокальщини. Ми мали багато спільних знайомих. Він мені сказав, що мешкає в англійській зоні та що в англійців все краще впорядковане, як в американців. Нестор Ріпецький подав мені свою адресу в містечку Нордгайм, що було віддалене від Нордгавзену, мабуть 50 км.

Вістка про наш табір поширилася, і нас почали відвідувати часто українці з інших міст, шукаючи знайомих, чи родичів. Несподівано приїхав мій знайомий з Радехова — Іван Охота, разом з учителями з Горохівщини. Всі цікавилися, що буде далі. Місто Нордгавзен було дуже знищене війною. На таборовому подвір'ї стояло кілька тягарових авт. Мешканці табору мали також кілька мотоциклетів. Добрий автомеханік Петрик з Дніпропетрівщини зібрав шоферів і почав направляти

авта. Я вибрав одне особове авто, і вони мені його також справили. З професором Злочанським я домовився, що візьму когось з мотоциклетом і поїду до Нордгайму, щоб у Ріпецького довідатися новини і виробити собі певний образ про можливості переїзду на англійську зону. Я говорив відкрито професорові Злочанському, що хочу їхати до Баварії розшукати приятелів. Зі мною погодився їхати до Нордгайму мешканець табору на прізвище Рудий. Ми приїхали до Нордгайму і Нестор Ріпецький познайомив мене з своїм вуйком д-ром Степаном Ріпецьким. Ми довго говорили про всі справи перебування на Заході, але нічого конкретного ми не змогли розвідати. У Ріпецького ми переночували.

Повертаючись до Нордгавзену, нам попсувся мотоциклет, направа якого забрала кілька годин. Коли ми виїхали на шосе Нордгавзен-Кассель, ми побачили валки людей — пішоходів, на роверах та возах, які їхали на захід. Ми стали і почали говорити з людьми. Це були українці з різних міст Тюрінгії, котрі нам казали, що вчора по радіо подано повідомлення, що американська армія віддає Тюрінгію советам і кожної хвилини треба сподіватися вступу советської армії до Тюрінгії. Рудий, який їхав зі мною мотоциклетом, був самотній і сказав мені, що не потребує повертатися до Нордгавзену та тим ризикувати попасти в руки советам. Я відповів йому, щоб не говорив, лиш їхав чимскоріше. Приблизно 10 км від Нордгавзену ми впізнали людей з нашого табору, які втікали на захід. Від них я довідався, що коли вчора люди довідалися про прихід советської армії до Тюрінгії, то кожний думав чим хутче

втікати на захід. Приїхавши до нашого табору, я зауважив, що табір на половину вже був пустий. Залишилися шофери, що мали авта. Від них я довідався, що вчора професора Злочанського офіційно повідомив американський комендант про передачу Тюрінгії советській армії. Прохання дати військовій авта, щоб люди могли виїхати далі на захід, американець відмовився сповнити. Люди, почувши про прихід червоних, втікали як могли. Дехто на авто мав посвідку, це означало, що можна було свобідніше їхати. Авто, яке я казав направити, було готове до їзди, лиш шофер, якого я хотів мати, не міг їхати, бо готував своє авто. До мене підійшла людина, котра погодилася їхати — це був Віктор Іваницький, родом з Дніпропетрівського, з дружиною Валею та три-чотирилітньою донею.

Ми приїхали знову до Ріпецького, і Леся подалася до англійської влади, щоб дістати перепустку на проїзд автом. 15 червня 1945 ми отримали пропуск в дальшу дорогу. В Касселі ми мусили продовжити нашу посвідку. Там я довідався, що люди з Нордгавзену примістилися в таборі, що називався «Оберцвере». В Касселі я мав довшу і дуже неприємну розмову з майором американської армії, який до мене поставився неприхильно, тому що я не хотів повертатися під владу Сталіна. На жаль, не пригадую собі його прізвища. Він же поучував мене, що треба всім повертатися на Україну і, якщо нам Сталін не подобається, то перед виборами треба повести акцію і більше не обирати Сталіна. Після такої своєї лекції він нам усе таки підписав наш перепуск. Між Касселем і Франкфуртом ми зустріли братів Павлишинів з Нордгавзену. Ми коротко пороз-

мовляли і рушили в дальшу дорогу. По дорозі Віктор Іваницький оповідав свої пережиття під червоною владою. Батько його був православним священиком, і ціла родина була постійно переслідувана.

Через Франкфурт-Вюрцбург-Штутгарт-Ульм ми приїхали до Авґсбурґу. По дорозі ми могли бачити яке знищення Німеччині принесла війна. Місто Ганав біля Франкфурту, було сильно зруйноване. Місто Ульм було також збомбардоване — не було жадного цілого будинку. Серед руїн було можна ледве проїхати автом. Цивільних авт на дорозі майже не було, а тільки самі американські військові.

На дорогах стояли військові сторожі і перевіряли, чи маємо на проїзд дозвіл. Де стояли американські військові частини, там на наше прохання завжди нам давали бензину. Американські вояки поводитися свобідно, не було такої строгости, як в німецькій армії, чи советській. В усіх містах, де ми проїздили, було дуже багато чужинців. Зустрічали ми також українців, але між ними не було тих людей, які мені були потрібні. Мабуть, 23 червня 1945 р. ми приїхали до Авґсбурґу, недалеко Вертах-брюке. Я сказав запаркувати авто, а сам пішов шукати за українцями.

АВҒСБУРґ

При Розенавштрассе 8, на краю парку біля дерев і кущів, стояв напіврозвалений будинок. Коло тих розвалин стояли гуртом люди, які обережно придивлялися до мене. Я запитав їх, чи тут знаходиться український

комітет. Вони лише головами підтвердили, що так. Увійшовши до середини, мене зустріла людина в окулярах. Я тільки хотів його розпитатися про український комітет, як за його плечима появився Тимко Мельник з Стоянова, Радехівського повіту. Мельник радісно мене привітав, як уже поруч нього я побачив, що до мене підійшла Галина Чуйко, дружина сл. пам Івана Климова-Легенди. Біля неї, мов з-під землі, виріс Володимир Лобай-Вугляр — щирі привіти та обнімання в цій несподіваній зустрічі. Щойно пізніше Тимко Мельник вказав на людину з окулярами:

— Знайомтеся! Це Олександр Масляник — секретар нашого комітету і також політичний в'язень.

Мене покликали до однієї кімнати, де познайомили з професором Чуйком, батьком Галини і голова комітету, та з інж. Мироном Ганушевським. З Галиною і Лобаєм ми згадали про Легенду та інших знайомих, котрих тут не було. З Лобаєм нас в'язали важкі підпільні часи.

Не було часу довго гурорити, треба було лагодити справи приміщення. В Авгсбурзі був табір на передмісті Гегінген. Там примістили Іваницького, а мене забрав до себе Михайло Олеськів, який мене знав з Радехова. З моїми друзями я познайомив свою дружину. Олеськів мешкав на передмісті Авгсбургу в Гавштетені, де біля села із згаданою назвою була вибудована невелика оселя зі зграбних хатин і бльоків.

У гавштетенській оселі люди мешкали в приватних домах. Тут зібралися різні національності, а найбільше було балтійців. Головою цієї чужинецької оселі був литовець, а його заступником був професор Бучівський

з Рівного, котрий себе тепер видавав за українця. Ходили вістки, що він за Польщі був поляком, а дружина його була україркою. Він, як і ряд інших, були працівниками гітлерівської адміністрації в Рівному і, річ ясна, що такі люди тепер себе перед тими, що боролися проти гітлерівської окупації України і були політичними в'язнями, не почувалися добре. Тут були також якісь власовські офіцери. До таких обережних людей належав і комендант поліції Снітко, дуже хитра людина, по імені Брідченко. Одним словом, згадані люди не зближались до нас, політичних в'язнів і відданих українців, вони обминали розмови про себе та своє минуле. Тут також замешкали кілька українських старшин ще з армії УНР, що в час війни служили в різних військових частинах, як полковник Долод, полк. Загородний, генерал Омелянович-Павленко Іван. З активних наших діячів мешкав інж. Мирон Ганушевський, інж. О. Ховайло і кілька наших політичних в'язнів. У Гавштетені містилася українська гімназія з Моджан біля Праги, Чехія. Вчительський склад цієї гімназії походив з старої еміграції, а учні — це діти старих емігрантів. Директор гімназії був соціаліст-революціонер проф. Паливода. Ця гімназія з повним складом незадовго перенеслася до табору в Авгсбурзі. Тут я зустрів Валентина Ковалю, який з Юльком Войтовичем виїхали роверами з Нордгавзену. Коваль мені оповів, що тут зустрів з свого міста інж. Горайського, який за гітлерівської окупації був вислужником.

Наступного дня Олександр Масляник мене поінформував про загальне становище і сказав, що після обіду зі мною буде говорити член Проводу, який тут

є з рішаючим словом. Масляник мені оповів, що його гестапо арештувало в Берліні в час великих арештів, що відбувалися також в Гамбурзі, Франкфурті, Мюнхені та інших містах. Лише авгсбурзька станиця ОУН мала щастя обминути арешти. В 1944 році до Авгсбургу приїхала група українців зі східних областей. Серед них члени ОУН знайшли колишніх прихильників і скріпили свою діяльність. Як тільки капітулювала гітлерівська Німеччина, діяльність авгсбурзької станиці ОУН поклала базу для творення і організування українського життя. Це дало змогу в перших днях після капітуляції зібрати з околиць до Авгсбургу значну кількість українців. Тут також зібралось велике число українських політичних в'язнів, і почалася розвиватися різнорідна діяльність. Головною перешкодою була численна репатріяційна советська місія, але велика кількість політичних в'язнів могла московським людоловам протиставитися. Масляник сказав, що в кожному містечку Баварії є тисячі людей зі Сходу, серед них є дуже багато українців, які вже пішли до таборів, що є під опікою советських репатріяційних місій. Багато українців мешкає приватно і скриваються, бо є наказ американської військової влади, що всі чужинці мають збиратися по таборах, які є організовані за принципом державної приналежности. Члени ОУН з Авгсбургу старалися їздити по околицях розшукувати українців і їх інформувати, що в Авгсбурзі організується табір, де збираються українці, котрі не хочуть повертати під московське панування на Україну. Велику трудність справляли приписи американської армії, які забороняли їздити по селах і містах. Треба

було мати завжди відповідні посвідки. Репатріаційні табори були під контролею советських офіцерів, там панувала дуже гостра дисципліна. З такого табору нікого не випускали. Большевицькі офіцери вже творили групи, які ходили розшукувати за українцями — «ворогами СССР». В таборі роблять перевірку всього, перевіряючи всіх. Багато того, що я чув від Масляника, мені було вже відоме з моїх спостережень від Нордгавзену почерез Нордгайм, Франкфурт до Авгсбургу. Я висловлював думку про потребу закріпити зв'язки з українцями в усіх містах, щоб усі українці в цілій Німеччині були добре поінформовані та організовані. Правда, існувала трудність переходу чи переїзду з окупаційної зони на іншу зону. Німеччина була поділена на окупаційні зони: Американська, англійська, французька та советська.

Олександр Масляник був секретарем у недавно створеному українському комітеті на Авгсбург і околиці. Він був дуже працьовитою та скромною людиною, працював віддано і хотів кожному допомогти. Він мені показав, як знайти український табір у Гегінгені. У таборі я зустрів д-ра Степана Галамая, що займався організацією табору, сповняючи функцію секретаря. Він оповідав про прикрі випадки з людьми і різні труднощі. Д-р С. Галамай у праці мав велику допомогу від Юрка Свищука, родом зі Станиславівщини. Після обіду Масляник мені показав, де я маю зустрінути члена Проводу і сказав, що це мій давній знайомий, але не сказав хто. Мене знало багато членів Проводу, але мое здивовання було велике, коли я побачив Василя Охримовича, з котрим кілька років тому ми провадили ви-

шкіл в селі Оплицно. Він привітався зі мною зовсім поприятельському і висловив вдовolenня, що я пережив тортури — тюрму і концтабір. Він сказав, що після мого арешту цікавився моєю долею, чув про опіку, яку давала мені моя наречена. Я йому погратулював за його успіхи в праці і сказав, що я одружився. Василь Охримович тоді мені представив політичне міжнародне становище, так як він його бачив, і наш Провід. Відтак він оповідав мені про події в Україні, про створення Української Головної Визвольної Ради та про заходи створити тепер громадський центр для цілої еміграції. Охримович сказав, що в околиці міста Кавфбойрен у селі Авфкірхен живе Василь Мудрий, відомий член УНДО і віцемаршалок польського союму, який від УНДО в Україні брав участь у підготовці УГВР і став членом УГВР, — його хочуть ставити на голову цієї громадської централі. Особа В. Мудрого є з минулого відома і тепер буде сприйнята для американців. В. Мудрий в часі гітлерівської окупації не був ніде заангажований, і до нього не можуть мати американці ніяких закидів. Далі Охримович мене поінформував про всіх наших політичних противників та їх поставу до нас. Наша розмова тривала до вечора.

Я розпитував Василя Охримовича про всіх відомих мені членів Проводу: хто вийшов живим з концтабору, де хто перебуває, кого Провід з України вислав на еміграцію, хто є в Краю провідником і т. д. Мені не все було ясно — чому одні і ті самі люди є в Проводі ОУН, УГВР, — але я не висловлював своїх думок. Ще одне було мені неясно. Коли я Охримовича питав: «Де знаходиться Провідник Бандера, як його здоров'я?» — то

Охримович відповідав дуже коротко і переходив на іншу тему. Охримович ще сказав, що він мене залишає тут до праці та що буде в частому контакті зі мною. Відтак ми поїхали там, де я замешкав, щоб Охримович познайомився з моєю дружиною і він мав ще справи до інж. Мирона Ганушевського, котрий мешкав поруч Олеськова, в якого я був замешкав. Охримович мене просив, щоб я вже розпочав енергійні заходи на оформлення авта і виробив всі потрібні перепустки, бо саме тепер авто нам буде дуже потрібне.

Мене познайомили з Іваном Оленським, що в Авгсбурзі мав великі зв'язки і за гроші міг дуже багато зробити. Дехто про Оленського висловлювався критично. Я Оленському представив свою справу. Він, взявши в мене перепустку, на яку я приїхав з Нордгавзену до Авгсбургу, сказав: «Попробую». Через кілька днів він мені передав усі потрібні документи оформленого авта. Коли я його запитав, що це має коштувати, то він мені коротко відповів: «Я багато знаю про Вас і як Ви натерпілися. Від Вас я нічого не хочу». В мене від того часу з Оленським до його виїзду залишилися добрі взаємини і я завжди згадував його та його допомогу для мене. Я вірив, що він докладно знав, що це авто не буде мені для приватних послуг. У товаристві Івана Оленського було завжди багато різних людей і з деякими з них я нав'язав знайомства.

Маючи для поїздки автом потрібні документи, Охримович і я поїхали разом на село біля Кавфбойрен, до Василя Мудрого. Охримович мене представив В. Мудрому як старшину УПА, котрий сидів у гітлерівському концтаборі і що я можу бути корисний в розмовах

з американцями, бо вони завжди питали хто що робив за гітлерівської окупації. В. Охримович з В. Мудрим розмовляв як член Української Головної Визвольної Ради, вони все плянували з позиції УГВР. За деякий час для В. Мудрого найдено помешкання в Авгсбурзі і він переїхав на це приміщення.

Запам'ятався мені такий випадок. Ми для потреб поїздок комітету знайшли шофера — колишнього воєнка Української Дивізії «Галичина», родом зі Станіславщини, на ім'я Левко. Була потреба їхати до Франкфурту до головної квартири американської армії. В. Мудрий і інж. Л. Романюк сиділи на задньому сидженні, а я біля шофера спереду. Шофер їхав за-скоро і нас зупинив американський військовий поліцей «МП» та й запровадив нас на станицю. Шофера замкнули на чотири дні арешту і задержали авто на поліції. В цей час американські військові поліцаї, зловивши в час служби проступників, отримували за кожний відмічений проступок «точки». Коли такий поліціант назбирав відповідну кількість «точок», він отримував відпустку та нагороду. Поліціанти задиралися ні за що. Тому і не було на це ради, хоча наш водій Левко з плачем доказував, що він не їхав скоріше, як 80 км на годину, але це нічого не помагало — треба було чотири дні відсидіти.

Коли В. Мудрий перенісся мешкати до Авгсбургу, йому було легше провадити переговори з іншими діячами. Настанова в нас — усіх членів ОУН — була, щоб до громадської централі, яка підготовлялася до творення Центрального Представництва Української Еміграції, входили всі українці.

УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ В'ЯЗНІ

В гітлерівських тюрмах і концентраційних таборах я зустрічав українських політичних в'язнів — членів ОУН, або комуністів; в'язнів інших політичних переконань я не зустрічав. Гітлерівці в час своєї окупації на Україні арештували і розстріляли більше провідних членів ОУН, як большевицьке НКВД в час першої окупації західніх українських земель у 1939-41 роках. Я не буду вичислювати імен тих членів ОУН, мені особисто відомих, що були розстріляні гестапом і загинули в концтаборах. Про них я вже згадував у книжці «Під трьома окупантами». Хочу згадати тільки про тих, котрі вийшли на волю, а саме: Степан Бандера, Ярослав Стецько, Степан Ленкавський, Осип Тюшко, Володимир Стахів, Микола Климишин, Іван Кашуба, Петро Ковальський, Василь Пасічняк, Володимир Дечаківський, Олександр Масляник, Василь Безхлібник, Роман Малащук, Петро Мірчук, Данило Чайковський, Роман Ільницький, Іван Артим, Іван Шевчук, Степан Петелицький, Михайло Солом'яний, Петро Музика, Григорій Наняк, О. Коваль, Тиміш Мельник, Теодор Пелех, Володимир Сорока, Володимир Лобай, Володимир Лєник, Володимир Шарко-Тимчук, Мирон Карпинець, Осип Хамуляк, Юлько Заблоцький, Борис Вітошинський, З. Вінницький, О. Вінтоняк, М. Марунчак і ряд інших.

В Мюнхені політичні в'язні — члени ОУН створили «Лігу політичних в'язнів», яка мала свій осідок на Дахаверштрассе 9/II. Першим головою був ред. Василь Пасічняк, а потім ред. Володимир Стахів. В Авґсбурзі

була філія «Ліги українських політичних в'язнів» із засягом діяльності на місто Авґсбург і Швабію. Першим головою був Олександр Масляник, а потім я. Мені з Масляником приходилося багато разів ходити до американського «мілітеррегірунґу» в різних справах, що відносилися до українців. Ми це робили в порозумінні з Василем Мудрим і проф. Петром Чуйком. Коли виринали справи, які були несправедливі, дискримінуючі для українських емігрантів, ми ходили зараз інтерв'єньовати. «Ліга політичних в'язнів» видавала для своїх членів виказку зі знимкою у німецькій, англійській і французькій мовах. Деякий час ці виказки американська влада респектували. Від імени українських в'язнів до західніх альянтів було вислано низку меморандумів та багато інформативного матеріялу про Україну, де вказувалося на те, чому і за що нас гітлерівська поліція арештувала. Також роблено демонстрації, які ініціювали і ними керували політичні в'язні. Наші вороги, зокрема московська агентура, поширювала дезінформацію, мовляв, усі українці були гітлерівськими коляборантами, постійно вказуючи на есесівську дивізію «Галичина». Політичні в'язні брали участь у різних міжнародних з'їздах і зборах і спростовували ці ворожі видумки. Раз в Авґсбурзі голова німецьких кацетників, комуніст, ставив вимогу, щоб мене провирити, чи я дійсно сидів у кацеті, чи, може, служив в українській СС-дивізії. Такий подібний донос на мене був також до американських установа.

Праця українських політичних в'язнів гітлерівських тюрем і концтаборів в перші місяці після війни була дуже велика і важлива. В 1946 році змінено статут

«Ліги політичних в'язнів» і відтоді мали право ставати членами ліги політичні в'язні не тільки гітлерівського режиму, але і всіх інших. Членами стали такі, що сиділи в советських і польських тюрмах. Це уможливило лізі дуже широко розвинути працю. З масовим виїздом української еміграції за океан діяльність ліги поволі завмерла, і вона самоліквідувалася.

Треба ще згадати, що не всі українські політичні в'язні отримали від німецької влади відшкодування за втрату волі, здоров'я і майна. В більшості отримали відшкодування ті, хто виїхав з Німеччини і став громадянином іншої держави. Від тих, хто залишився в Німеччині, лише декілька отримали відшкодування. Моя справа довгі роки ходила по різних судових інстанціях і нарешті було стверджено, що я був «небезпечний для німецької влади на Україні», за що мене німці буцімто оправдано заарештували. Деякі українські політичні в'язні запам'ятали собі прізвиська приятелів недолі із західних країн, як англійців, французів, бельгійців і голландців, утримували з ними зв'язки та інформували їх про Україну.

Уся українська еміграційна преса рішуче замало присвячувала уваги українським політичним в'язням гітлерівського режиму. Як відомо, українськомовні видання в Україні ніколи не згадували про арешти і розстріли членів ОУН гітлерівським гестапом.

Політичні в'язні Івась Шевчук, Володимир Дечаківський, Володимир Прокуда, Степан Петелицький, Тимко Мельник і Солом'яний також мешкали у Гавштетені. Пізніше дехто з них виїхав до Мюнхену, а інші перебралися до табору «Соммер-казерне» в Авґс-

бурзі. Українські політичні та громадські діячі, а також військові старшини, з огляду на свою працю під час окупації України гітлерівцями, в перші дні і місяці по закінченні війни не мали такої змоги офіційно виступати перед американською владою, як це всюди могли робити політичні в'язні, котрі постійно з різними вимогами і протестами ходили до американських комендатур, що звалися «мілітеррегірунг».

ОРГАНІЗУЄМО МЕРЕЖУ ОУН І БОРЕМОСЯ З НКВД

Кожний день був напружений, чи то працею, чи то різними новинами. Правне становище нас, що не повертали під московську владу, було неясне і непевне. Репатріяційні офіцери-політруки і чекісти — вже мали інформації, що бандерівці мобілізують українські табори до спротиву проти репатріяції. Вони також уже знали ряд наших імен. Настала потреба якнайскоріше відвідати всі українські табори, нав'язати з ними контакти і про все всіх інформувати, а також розшукати і пов'язати всіх членів революційної ОУН, які до того часу лишилися ще без зв'язку. В днях 12-13 липня 1945 р. до Авґсбургу приїхав Іван Кашуба з Тимком Зарічанським (політв'язнем) та Іваном Семковичем. Тоді я запізнався з Іваном Кашубою. Він народжений того самого року й місяця що і я, лиш я два дні старший за нього. Кашуба з вдачі веселий, товариський, бистрий і спостережливий, енергійний і завжди з доброю дозою гумору.

В цей час також до Авгсбургу приїхав Влодко Дечаківський, мій знайомий ще з 1941 року.*

Згідно з вказівкою В. Охримовича ми почали поїздки моїм автом по містах: Фюссен, Кавфбойрен, Кемптен, Бад Верісгофен, Бухлое, Інгольштадт, Ульм, Мемінген, Нюрнберг, Фюрт і ін. Всюди ми скоро знаходили наших членів і давали їм вказівки — що і як робити, подавали інформації, потрібні для всіх українців. Окремо інформували про заходи, які робили большевицькі репатріаційні місії. Така поїздка мала велике значення, бо люди довідувалися, що наша Організація діє і вони мали довір'я до неї. В кількох таборах ми зустрічали знайомих, що нам улегшувало скоріше нав'язувати розмови з ширшим колом людей. Всюди, де ми приїжджали, не зважаючи на нев'яснене наше становище, люди були рішучі і хотіли працювати та були готові зробити все, що їм доручиться.

Коли ми їхали до Інгольштадту, то на Дунаю були зруйновані мости. Ми переїздили баржею. Було цікаво спостерігати, як німецьке населення по такій моральній катастрофі і руїні бралось до праці. Не було достатньо харчів, подекуди в містах було близько до голоду, але кожний працював. Треба ствердити, що і наші люди, перебуваючи в таборах, дуже радо йшли працювати, якщо була така можливість.

Одного дня стало відомо, що советські офіцери з американською поліцією в Кавфбойрені арештували голову українського комітету інж. Феденишина. Це бу-

* У своїх спогадах «Під трьома окупантами» на стор. 88 я подаю «мґр Дереш» — це було псевдо В. Дечаківського.

ло перед переїздом В. Мудрого до Авґсбургу. Про арешт інж. Феденишина мене поінформував В. Охримович. Я зараз сів у авто і поїхав до Кавфбойрену. Там я розмовляв з деякими людьми і оглянув приміщення, де держали арештованого інж. Феденишина. Лише один американський вояк недбало стояв на вартрі. Я був переконаний, що через неувагу того вартового, а ще коли заплутати його в розмови, наприклад, зі спиритними жінками, також і іншими трюками, можна буде легко, без великого шуму, визволити арештованого. Мені виглядало, що американці не звертали великої уваги на арештованого. Цей мій задум треба було реалізувати та нікому про це не говорити. Я з своїми думками поділився з В. Мудрим, який уважав, що таким чином я зіпсую всі легальні заходи звільнення арештованого, а також справу легалізації української централі. В. Мудрий також був звернувся до В. Охримовича, який мені сказав залишити свій плян, тобто не виконувати свого задуму.

Через деякий час прийшла вістка про насильну репатріацію в Кемптені. Мені доручено там поїхати і довідатися, що там сталося. Одного дня приїхали советські офіцери з американськими вояками. Американці за вказівками советських офіцерів почали насильно вантажити людей до тягарових авт. Багато людей втікало до таборової церкви, де священник почав правити молебень. Тоді вояки вдерлися до церкви і брутально витягали людей, збезчещуючи в той спосіб храм Божий. Були жертви самогубства, що не хотіли попасти в руки московської влади. Подія насильства рознеслася не тільки по всіх скупченнях, де жили українці

й інші народи, які були рішені лишитися на чужині, але також по всіх західніх країнах і штабах західніх альянтських армій. Командування тих армій почало застановлятися над тим, чому люди воліють вмерти, аніж повертатися додому. Були твердження людей, які пережили цю кемптенську подію, що советські офіцери напоїли алькоголем американських вояків, які всі майже були негри і не думали, що робили. Советські репатріяційні офіцери дуже приспішено почали вивозити з своїх репатріяційних таборів людей на Схід і робити тиск на західніх альянтів, щоб вони допомагали їм силою забирати всіх тих, що не хочуть добровільно репатріюватися. На підставі інформацій, які вдалося зібрати, було видно, що в Ялті 11 лютого 1945 була підписана умова, що всіх советських громадян, які жили в межах ССРСР до 1939, треба відправити з окупованих зон Німеччини до ССРСР. На підставі цієї умови в західніх зонах Німеччини діяли советські репатріяційні місії, яким у всьому допомагали альянти. В наслідок трагічних випадків насильної репатріяції, таких як у Кемптені та Плятінгу в Баварії, американці вже стали обережніші та обминали подібні насильства. Проте репатріяційні інструкції на підставі Ялтинської умови були і надалі правосильні.

В селі Крафтсрід біля Марктоберфу в одному готелі я зустрів невелику групу українців з одної військової частини, з якими я запізнався. Це були — полк. Куліковський, сот. Базилевич, Ярослав Яблонський і Осип Пукальський, який пізніше став активним діячем українського організованого життя в Німеччині.

Для українців зі східніх областей України, що були

до 1939 року громадянами ССРСР, грозила небезпека насильної репатріації. По таборах, де жили українці і вже були там зареєстровані, потайки переписувалося їм місце народження — що вони родилися там, де до 1939-го року була польська чи чеська влада. Це робилося дуже обережно, щоб про це не довідалися советські офіцери.

В українських таборах збиралися люди, котрі були з собою незнайомі. Вони походили з різних українських земель. Не всі вони були рішені залишатися на Заході, головно з політичних причин. Між ними були такі, що боролися проти московської і гітлерівської окупації, але були і такі, що в минулому належали до комуністичної партії, служили в різних установах, також міліції та НКВД. Також були ще й такі, що за гітлерівської окупації служили гітлерівцям. Всі вони тепер приховували своє минуле, але дехто поводився так, що його поведінка насторожувала інших. Також було значне число людей, які були силою вивезені до Німеччини на працю. Серед тих людей були такі, що з політичним чи громадським українським життям нічого спільного не мали. Також було можна найти таких, котрих війна та їх пережиття знищили і ці люди легко спокушувалися до кримінальних вчинків. Вся ця маса людей була зібрана разом і почала виступати під назвою політичних емігрантів. У нас на ту тему провадилися часті дискусії і ми думали, що далі та чи можемо робити всіх політичними емігрантами? Адже це було вигідно, бо всі ці люди разом творили велике число, а західні держави застановлялися над тим, чому сотки тисяч українців і представники інших національностей не хочуть повертати під владу

Сталіна. Знали це докладно советські офіцери — різні розвідчики, політичні комісарі і працівники політичної поліції ГПУ-НКВД. Вони американцям і англійцям старалися доказувати, що в тих таборах, з яких люди не хотіли повертатися до ССРСР, зібралися кримінальний елемент і воєнні злочинці, які працювали з гітлерівцями. У тому зв'язку треба ствердити, що після капітуляції Німеччини серед усіх чужинців були кримінальні елементи, що крали і грабили німців. Саме тепер ці грабунки советські репатріаційні офіцери старалися приписати тим, які не хотіли репатріюватися. В нас були докази, що советські офіцери керували кримінальними елементами з репатріаційних таборів і їх вчинки намагалися приписувати нашим таборах. Потім такі докази також отримала американська поліція, яка арештувала злочинців і держала в тюрмі. Репатріаційні офіцери тих злочинців забирали з тюрем, мовляв, вони будуть долучені до транспорту до ССРСР. Та згодом американська поліція зловила їх удруге і стало ясно, що мали на меті советські офіцери. В німецькому адміністративному апараті були комуністи, які подекуди мали в руках місцеву пресу. Вони за вказівками советських офіцерів серед німецького населення намагалися тим чужинцям, що не хотіли повертатися до ССРСР, робити погану опінію.

Вже з початку вересня 1945 року ми мали створену справну мережу ОУН у Баварії та зв'язки з таборами в англійській зоні. В. Охримович провадив переговори з різними видними діячами — громадськими і безпартійними. Все це він провадив з позиції Закордонного Представництва Української Головної Визвольної Ради

— ЗП УГВР. До мене він ставився незмінно по-дружньому. Він ділився зі мною своїми плянами про творення великого апарату розвідної служби, яка мала діяти по всіх країнах, щось на взір англійської «інтеледженс сервіс». Цей апарат мав бути підпорядкований ЗП УГВР. Охримович з групою, що приїхала з України, мав низку людей, серед них декількох дівчат, які виконували обов'язки машиністок-секретарок, зв'язкових, а ще інших він приготував на окремі обов'язки. На тему розвідного апарату ми кілька разів довго говорили. Він мені згадував, що там для мене повинно бути місце. Мені було ясно, що він у цьому багато теоретизував, брав дещо дуже просто, ба навіть наївно, не маючи в цій ділянці практики, крім начитаного. Охримовича, як уже було згадано перед тим, я знав з вишколів і цінив його по цій лінії здібности, працьовитости та інші дуже гарні прикмети характеру, але я вірив, що він береться за справу, до якої він не повинен братися. Знаючи його вдачу, я не хотів йому казати всього, що думав.

Опіку над таборами з втікачами перебрала організація під назвою УНРРА, працівниками якої були урядники західних країн — найбільше американці, англійці, французи і трохи менше були заступлені бельгійці, голландці і норвежці. Серед тих людей не всі мали потрібну гуманну настанову, були також затаєні прихильники комуністів і Москви.

УКРАЇНСЬКИЙ ТАБІР «ЗОММЕР-КАЗЕРНЕ»

Керівники УНРРА мали за завдання матеріально опікуватися таборами, в яких жили різні національності, які не хотіли повертатися до СРСР. Але урядники УНРРА мали вказівки робити заходи, щоб люди добровільно, передумавши, репатріювалися. Існуючі табори керівники УНРРА часто перевозили на інші приміщення, чи також до інших міст. У тому пляні було перенесено також український табір з передмістя Гегінгену до військових касарень, недалеко двірця Обергавзен. Перенесення табору почалося в кінці вересня (1945 року). До табору «Зоммер-казерне» з Гавнштетену перебрався і я. А українців, мешканців Гавнштетену, за деякий час перевезли до Ділінгену. В «Зоммер-казерне» було понад 3 000 українців, за деякий час кількох сот людей перевезено до Нового Ульму до «Райнгард-казерне».

В Авґсбурзі в таборі «Зоммер-казерне» було дуже багато громадських, культурних діячів і мистців, так що Авґсбург від 1945 до 1948 вважався центром української еміграції в Німеччині. Зі створенням УНРРА комендантом табору був американець — містер Біл, а його заступником по лінії господарській була англійка — місіс Колдвел. Переміщені особи, згідно з правильним УНРРА, творили самоуправу і вибирали зверхню владу — «таборову раду», яка для самоуправи призначала своїх людей. Останнє слово у всьому мали урядники УНРРА. Комендантом табору «Зоммер-казерне» був емігрант 20-тих років — сотник армії УНР А. Черкаевич, секретарем спочатку був д-р Степан Галамай,

а пізніше мгр Василь Ріжко. Головні референтури в таборі були: реєстраційна, харчова, помешканева, праці і поліції. В деяких відділах людей часто міняли.

Таборова поліція складалася з сотні людей. Це в більшості були колишні вояки Української Дивізії. Поліція день і ніч охороняла табір, магазини і гаражі, де стояли понад 10 великих вантажних авт, що обслуговували не тільки табір, але цілий район УНРРА, що називали «ерія». Поруч своїх різних обов'язків в поліції, декілька перших місяців я провадив слідчим відділом, де ми поборювали кримінальні елементи та, головно, стежили за спробами советських репатріяційних офіцерів засилати до нашого табору агентурно-прокативний елемент. В командному складі Ю. Мирон, Михайло Багач і Іван Тарнавський дбали за таборовий порядок. Ми також дбали про всесторонній вишкіл поліції.

В Авґсбурзі створено «Український Червоний Хрест», головою якого був відомий історик проф. Дмитро Дорошенко. З Авґсбургу почалася організація створення громадської централі ЦПУЕ, яка після оформлення в Авґсбурзі мала своє приміщення на Юденбергштрассе. В Авґсбурзі відновлено діяльність Українського Вільного Університету, також зорганізовано народню та торговельну школи, гімназію і низку інших курсів. Володимир Блавацький замешкав у «Зоммерказерне» з артистами Львівського оперного театру та відновив працю і своєю працею збагатив культурний рівень табору. Пані Андрухович зорганізувала гарний балетний-танцювальний гурток. Засновано кооперативу і спортове товариство «Чорногору».

В Авґсбурзі 15 і 16 грудня 1945 відбувся I-ий З'їзд українських жінок, на якому створено «Об'єднання Українських Жінок» — ОУЖ. До масового виїзду української еміграції за океан ОУЖ відбуло ще загальний З'їзд у 1947 році в Ашафенбурзі та 1948 року в Штутгарті-Цуфенгавзені. Головою ОУЖ весь цей час була пані Ірена Павликовська, відома діячка жіночого руху.

СПІЛКА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ — СУМ

В Авґсбурзі в таборі «Зоммер-казерне» 1946 року відновлено молодечу організацію СУМ. Ще до офіційного з'їзду, на якому відновлено Спілку Української Молоді, протягом кількох місяців відбуто чимало нарад та дискусій і пороблено відповідну підготовку. Не всі правильно знають причини, які змушували задумуватися над проблемами молоді і відновлювати цю славну молодечу організацію на еміграції. Від перших днів організування нашого життя я брав у ньому участь і знав розвиток організованого життя та причини, що породжували думки творити таку чи іншу організацію.

Уже в серпні 1945 року в таборі в Гавнштетені, не пригадую за чиєю ініціативою, створено клітину Пласту. Для членів ОУН молодеча організація Пласт мала авторитет. Всі знали, що провідні кадри ОУН, на чолі з Романом Шухевичем — ген. Т. Чупринкою, були в Пласті. Однак у пізніших місяцях, коли були потворені табори і всі організації поширювали своє членство та розвивали свою діяльність, я зустрівся з поваж-

ними закидами в сторону Пласту. Пласт оформив своє керівництво і нав'язав контакти з чужинецькими пластовими організаціями та мав поважне число членів. Але в багатьох таборах до Пласту не хотіли приймати молоді, яка хотіла належати до цієї молодечої організації. Причини були дуже нерозумні, бо подекуди говорилося відкрито, що дітей з простолюття не будуть приймати до Пласту, що в Пласті мають бути лише діти інтелігенції. В тому нерозумному говоренні я, як також багато наших членів, бачили велику не тільки глупоту, але і небезпеку ділення еміграційної молоді за класовим, за большевицьким взором. Ми на це не могли годитися і стали гостро засуджувати такі прояви. Це була перша причина невдоволення щодо Пласту. Говорення про те, що діти інтелігенції мають бути лише в Пласті, скоро з різними нездоровими інтерпретаціями розносилося серед родин селянських і робітничих з простим поясненням, що наше еміграційне суспільство ділиться на панів і простолюття. Ми прояви такого поділу гостро нап'ятовували, що якоюсь мірою оспокоювало перечулених батьків. Потім на верхах у керівництві Пласту виринули ще й інші розбіжності між прихильниками Закордонних Частин ОУН і нашими політичними противниками в питанні виховання і також впливів на Пласт.

У Проводі ЗЧ ОУН була ясна думка, що вся українська молодь повинна належати до молодечої організації і що Пласт не зможе всіх охопити. Після довгих нарад рішено творити ще одну молодечу організацію. На цю тему довго обговорювали всі можливості Степан Ленкавський та проф. Іван Вовчук, і в них була

вже назва — СУМ, нав'язуючи до Спілки Української Молоді, яка існувала в 20-их роках на Україні поруч Спілки Визволення України. Це рішення про відновлення СУМ почали проводити в життя референтури молоді та юнацтва. Почалася підготовка, в якій брали участь багато молодих активних людей — пригадую Г. Наняка, В. Петренка, Д. Штогриня, Е. Гановського. В Авґсбурзі до підготовки з'їзду багато праці вклали Олекса Калинник, В. Коваль, Сергій Якимців та інші. Створений СУМ почав дуже активно діяти в усіх українських скупченнях і мав у своїх рядах тисячі організованої молоді. Мені приходилося брати участь у кількох нарадах, в яких обговорювалося справу творення СУМ і кандидатів до управи СУМ-у, але тоді я не увійшов до керівних органів, бо я був перевантажений іншими обов'язками. До Крайової Управи СУМ у Німеччині я увійшов у п'ятдесятих роках.

В Авґсбурзі зібралися творчі сили всіх відтинків українського життя. В таборовій амбулаторії працювали: д-р Гура, д-р Ковалик, д-р Шкварок і д-р Якименко. В таборовій адміністрації працювали люди, які віддавали багато часу і сили для того, щоб у таборі був порядок і чистота, а також щоб розвивалося творче життя, щоб американська влада, німецьке населення і всі чужинці могли справедливо оцінити українських емігрантів та й показати їм усі провокативні заходи советських офіцерів. Крім уже вище згаданих осіб, треба ще відмітити Андрія Кігійчака, Петра Дмитренка, проф. О. Лісинецького, д-р Богуновича, Сидора Саранчука, Івана Марченка. Поруч офіційної адміністрації дуже багато праці вклав провідний член ОУН Антін

Циндар, а дещо пізніше Мирон Гриневиц та багато інших, яких прізвища вже призабулися.

В Авгсбурзі мешкало ще невелике число українців в таборі «Гінденбург-казерне» та «Капельшуле». На мою думку, в Авгсбурзі в 1946 році було понад 5 тисяч українців.

8 березня 1946 року уряд ЗСА опублікував текст Ялтинської угоди про репатріацію та правила її здійснення. Зміст таємного Ялтинського договору з 11. 2. 1945 р. був такий: «Репатріація советських громадян не може відбутися, якщо на це не буде ясної згоди стосовних людей, за винятком таких советських громадян, котрі належать до таких категорій: 1) Військово-полонені, які попали в полон у німецькій військовій уніформі, 2) Особи, які належали до советських збройних сил до 22 червня 1941 року і після цієї дати належною дорогою звільнені, 3) Советські громадяни, проти яких є докази співпраці з ворогом». Згадана умова уможлиблювала репатріювати всіх советських громадян. На підставі згаданої умови головна квартира американських сил в Європі у квітні 1945 року дала наказ репатріювати всіх, хто на день 1 вересня 1939 року був громадянином ССРСР. Цей ганебний наказ був виданий генералом МекНарні та підписаний бригадирським генералом Л. С. Остерендером. Таємний Ялтинський договір з 11. 2. 1945 і вирішення головної квартири американських збройних сил у квітні того самого року вимагають ґрунтовнішого висвітлення для історії української еміграції. Документи про це є в Вашингтоні у відділі американського воєнного архіву під наз-

вою «Прийом і репатріація звільнених військовополонених. Окупаційні сили в Європі 1945-1946 рр.».

АНГЛІЙСЬКА ЗОНА

В англійській зоні існувало ряд таборів, але український комітет оформився далеко пізніше. Громадські діячі з англійської зони не були активні в підготовці до створення ЦПУЕ. На початку 1947 року в англійській зоні оформився Центральний Український Допомоговий Комітет, який був визнаний англійською владою. Українці по цілій Західній Німеччині держали між собою контакти, але кожна окупаційна зона уважалася владою цілого життя. Склад Допомогового Комітету в англійській зоні був такий: голова — проф. Гриць Яловий, заступник голови — д-р Степан Біляк, секретар — Боярський, культурно-освітній референт — Шевченко. Склад Обласного комітету на Шлезвік-Гольштайн: голова — Бачинський Марко, мгр Козак і Зварун. Склад Обласного комітету на Нідерзахсен: Луцький, о. Семен Їжик і Лисяк. Склад Обласного комітету на Вестфалію: Мокрий і Фаринич. При кожному міністерстві освіти іменовано по одному українському делегатові для шкільництва і виховання. Не маю записано у своїх записках двох інспекторів, лише одне прізвище — інспектора Степана Бобеляка з Перемишля, котрий не виїхав з Німеччини, а працював до 70-их років і жив у Фельберті, де і помер. Проф. Степан Бобеляк потім працював в Обласному Представництві Української Еміграції на Вестфалію, головою якого був політв'язень Володимир Сорока.

У французькій зоні був один великий табір у Бад-Кройцнаху. Діачем нашого руху там був Степан Брилко, волиняк із Ковеля. У французькій зоні мені доводилося бути в Бад-Кройцнаху лише один раз. На проїзд із зони до зони треба було мати спеціальну перепустку, яку від французів дуже важко було отримати. Мені відомо, що члени управи ЦПУЕ робили різні заходи на отримання перепустки, якої однак не добилися. У французькій зоні не було офіційно визнаного і обраного українського комітету, але права українців боронив д-р Кальба, який працював у французів, знаючи добре французьку мову. Д-р Кальба, мабуть, на ім'я Ярослав.

У 1945-46 роках наша Організація видавала на циклостиллі такі журнали: «Україна говорить», «Державна думка», «Наш шлях», «Самостійник» і «Юнацький шлях».

ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ ЕМІГРАЦІЇ

Ініціатива провідних членів революційної ОУН, яку реалізував при нашій допомозі Василь Мудрий, закінчилася успіхом у днях 30. 10. і 1. 11. 1945 року в Ашафенбурзі, куди було скликано Делегатський З'їзд і створено офіційно громадську централю під назвою «Центральне Представництво Української Еміграції» — ЦПУЕ з осідком в Авісбурзі.

У З'їзді в Ашафенбурзі брали участь 142 делегати з усіх українських скупчень-таборів. Делегатами були: люди, вибрані по українських організованих грома-

дах з правом голосу і делегати без права голосу, що були делеговані українськими громадськими організаціями, які почали дуже масово творитися. Першим головою ЦПУЕ був Василь Мудрий. До управи ЦПУЕ обрано відомих громадських діячів з Галичини з різними політичними поглядами. Це був час, коли члени політичних українських партій, які з приходом большевицької влади на Українські Західні Землі припинили були свою діяльність і тепер почали виявляти своє заінтересування до організованого життя.

Багато українців замешкало в Мюнхені та його околицях, точної статистики не було, але за нашими даними українців було понад 20 000. В Регенсбурзі скупчилося понад 6 000 українців. У Регенсбурзі мав осідок Український Технічний Господарський Інститут — УТГІ.

У моїх записках збереглися назви таких українських таборів у західніх зонах Німеччини:

1. Бад-Верісгофен	10. Регенсбург
2. Боденфер (табір мав число 309)	11. Авгсбург («Зоммер-казерне»)
3. Фронберг	12. Гавнштетен
4. Вінцер (табір 557)	13. Біберах
5. Шварценфельд-Швандорф	14. Лявхдорф (ч. 558)
6. Ноймаркт (табір «Нова Говерля»)	15. Бльонгофен-Авфкірх
7. Ноймаркт (табір «Дрюпонд»)	16. Кавфбойрен
8. Форхгайм	17. Мемінген
9. Поллянтен	18. Травнштайн
	19. Нойберг-Розенгайм
	20. Корнберг (біля Касселю)

21. Байройт (мав два табори:
«Леопольд-казерне» і
«Зелений Клин»)	34. Гамбург (табір Фалькенсберг)
22. Фльос (б. Байройту)	35. Мюнхен
23. Штадтштайнах (б. Кульмбаху)	36. Маннгайм
24. Вайсенбург	37. Шляйсгайм (б. Мюнхену)
25. Обернцен	38. Берхтесгаден
26. Дюссельдорф	39. Міттенвальд
27. Вільфрат-Роденсальц (б. Вуперталю)	40. Ганновер
28. Фельберт	41. Любек
29. Гальтерн	42. Райне (Вестфалія)
30. Нордгайм	43. Діллінген (Баварія)
31. Остеравдорф	44. Бравншвайг
32. Білефельд	45. Ляндсгут
33. Мюнстер	46. Етлінген
	47. Пфорцгайм
	48. Карльсруге

Вище поданий список не є повний. Табори часто перевозили з міста до міста. Всі створені по таборах організації входили в систему ЦПУЕ. В 1946 році польові офіцери зрозуміли, що насильством не зможуть здійснити репатріацію. Вони вже різними дорогами зібрали прізвища українських діячів і почали їх оформлювати в списки, мовляв, це воєнні злочинці, які в час гітлерівської окупації України спільно з гітлерівцями поповнили злочини. Таку пропаганду поширювала ворожа агентура по таборах.

В таборі «Зоммер-казерне» в час моєї праці зібрано багато доказів про намагання советських офіцерів за-

силати своїх агентів, серед котрих були: Тусеїн, Яковлів, Борман, Віра Вепс та інші. В Авґсбурзі, крім ЦПУЕ, працював іще комітет на авґсбурзьку область під назвою Обласне Представництво Української Еміґрації — ОПУЕ.

Десь, мабуть, у половині листопада 1946 року в Авґсбурзі відбувся З'їзд Обласного Представництва Української Еміґрації на Швабію. На З'їзді були делегати з усіх українських скупчень, за винятком з Фюссену та Нового Ульму. Присутній був голова ЦПУЕ Василь Мудрий. На цьому З'їзді обрано комітет у такому складі — Представництво на Швабію: голова — проф. Петро Чуйко з Полтави, I-ий заступник — д-р Щипайло зі Станіславівщини, II-ий заступник — сот. А. Черкасевич, секретар — інж. Мирон Ганушевський, організаційний референт — Олександр Масляник, правна охорона — д-р О. Марітчак і д-р Іван Яремко, культурно-освітній референт — проф. І. Паливода, суспільна опіка — д-р Одинський, референт молоді — мгр Василь Ріжко, референт жіноцтва — д-р С. Парфанович, референт фінансів — Павло Гуцал, референт інформації — Петро Шинкар. Контрольна Комісія: голова — ген. Всеволод Петрів, члени — д-р Степан Галамай і д-р Жуковський, заступники — д-р Борисевич, о. З. Нарожняк і протодиякон Віталій Коваленко. Громадський Суд: голова — д-р Лев Дубас, члени — мгр Витвицький і дир. Штефан. З'їзд пройшов ділово, згідно з наміченим пляном. Один присутній — Кибалюк — робив закиди, що не все було по-демократичному, на що дуже влучно та речево йому відповів голова ЦПУЕ Василь Мудрий. Старі емігранти не були задо-

волені, що вони не грають у всьому головної ролі. Вони, ніби, мали закласти Спілку еміграції, але все затихло, бо ЦПУЕ була всіма визнана і респектована централія. Мабуть, з Нового Ульму на З'їзд не приїхали делегати, бо тоді управа табору була в руках старих емігрантів.

Тоді вже в «Зоммер-казерне» і авгсбурзькій окрузі організовано професійні спілки, як, наприклад, Спілка образотворчих мистців (голова — Шрамченко), Спілка письменників і журналістів (голова — проф. В. Шаян, секретар — проф. Міяковський), Селянська спілка (голова — Самійленко, який разом з проф. Міщенком і В. Доленком підготовляли творення Селянської партії), Спілка інженерів і техніків (голова — інж. Білий), Спілка лікарів (голова — д-р Жуковський). Далі в Авгсбурзі було зорганізовано школу для медичних сестер. Розшукано адреси українців, що були в полоні і зорганізовано для них допомогу. До Червоного Хреста в першій половині 1946 року було зголошено 7 475 розшуків за рідними, з яких позитивно полагоджено 3 105. За посередництвом УЧХ до українських полонених в Італії вислано 4 797 листів.* УЧХ була дуже корисною і солідною установою.

У таборі часто поширювалися різні неправдиві вістки, щоб у той спосіб створювати недовір'я до управи. До поліції приходили різні анонімні листи. Ми ставили вимогу до молодих людей поліції, щоб вони вчилися. Також на поліції проходили теоретичні військові виш-

* Архів автора.

коли. Ми не думали, що за діяльністю поліції слідкують ворожі елементи. Одного дня, коли понад півсотні молодих людей, працюючих у поліції, слухали лекції, з'явилася американська поліція, яка швидко з алярмом під'їхала своїм автом до приміщення, в якому відбувався вишкіл. З вишколу зроблено аферу про мілітаризм, усіх працюючих у поліції звільнено і доручено організувати наново поліцію. Також мене звільнено, як одного з відповідальних за ці вишколи. Всі ми мали багато праці і мене також звільнено з цієї посади, чим позбавлено додаткового приділу харчу, якого мені як недавньому в'язневі бракувало, а, крім того, 21 квітня 1946 нам народився син. У таборі не було праці для людей, хіба що була час від часу і то в дуже обмежених розмірах. Харчували так, що молода здорова людина потребувала подвійну порцію.

Українські патріоти, що недавно тому залишили рідну землю, знали, що там триває затяжна боротьба, бо на Волині і в Галичині не було родини, котра не мала б своїх рідних у підпіллі чи партизанських відділах. Так, як по цілій Україні не було родини, яка не понесла б жертви від окупантів московських, чи гітлерівських. Були родини, котрих одні сини були в советській армії, інших було мобілізовано до німецької армії, а ще інші були в підпіллі ОУН чи в рядах УПА.

В Авгсбурзі я мав гурт приятелів і добрих друзів по праці. Я вже вичислив угорі друзів-політв'язнів, з котрими я співпрацював і мав добрі взаємини. Та крім них треба ще згадати — мґра Дизька Притуляка, Теодозія Підгородецького, Івана Марчука, Василя Салутівського, Володимира Шарка-Тимчука, Івана Піха та

Арсена Олійника і М. Гриневича. Також я зустрів своїх добрих приятелів з рідних сторін, що були добрими українцями й допомагали всім потрібним мені в підпіллі — Е. Апонюк, С. Патан, Л. Марків.

У таборі «Зоммер-казерне» були дві церкви — католицька та православна. Декан був о. Володимир Пилипець і о. Остапчук, а у православній церкві служив отець Генадій Тимківський. Адміністратором Української Католицької Церкви в Німеччині був о. Вояківський. В Німеччині мав осідок митрополит УАПЦ Полікарп.

У громадському житті в ЦПУЕ та серії новопосталих організацій наростало напруження, виникала не завше здорова конкуренція. Це мало місце у зв'язку з дедалі численнішим творенням та відновлюванням політичних партій. Було напруження і на полі церковному, але в нас в Авґсбурзі між Церквами католицькою і православною існували коректні відношення. В інших таборах були відомі конфлікти не тільки між католиками і православними, але і серед православних, наприклад, у Регенсбурзі серед православних були дві групи — одну очолював Макаренко, а другу — Шевчук. Пізніше в Ашафенбурзі дійшло до гострого непорозуміння, коли створено в противагу до УАПЦ Соборноправну Церкву під керівництвом єпископа Григорія. До розбиття в УАПЦ довела харківська група, а саме Доленко, Дубровський, Гарашенко й інші; вони потому створили партію СЗСУ.

У перших днях листопада 1945 року табір «Зоммерказерне» нараховував 3 800 мешканців, у тому 164 білоросів, 30 росіян, 8 поляків, 1 лотиша, 10 естонців і 1 турка.

КОРОТКО ПРО ІНШІ ТАБОРИ І КОМІТЕТИ

Регенсбург мав комітет, головою якого був о. Богдан Ганушевський, заступник — О. Катрій, секретар — мгр В. Кліш; до комітету ще входили о. декан Дереш, о. Городиський та проф. Мелешко. Американська влада до створеного комітету поставилася дуже прихильно, мабуть, з огляду на духовних осіб. Комітет мав по довоколишніх таборах у липні 1945 року 10 делегатур. Українців в Регенсбурзі та окрузі було приблизно 16 000. Табори: Байройт, Нюрнберг, Фюрт, Швайнфурт, Амберг, Ансбах, Лавф, Райтерзах; не виключаю й інших, але моя пам'ять і записки не зберегли більше назв.

Інгольштадт: Дуже багато праці в перших днях для скупчення українців вклали сестри Ганкевичі, інж. Гайдук, д-р Шавала, д-р Стецюк, Кічула та Яворський.

Мюнхен: Були табори в Ляймі і Карлсфельді. Вже в червні 1945 року активно діяли Ліга Політичних В'язнів (голова — Василь Пасічняк), Український Червоний Хрест (д-р Воробець, проф. Радзикевич, ред. Хлібовицький, д-р Дмоховський, пані Шафранська при підтримці Апостольського адміністратора о. Вояківського, Комітет на Розенгаймерштрассе 46а (голова — проф. Корсунський, секретар — Яків Маковецький, члени — Бігун, Казанівський; тут були зібрані члени ОУН-мельниківців.

Розенгайм: До комітету входили: Ігнат Білинський, Семен Гнатківський, Богдан Стрийський, Володимир Вавриш, В. Куліновський, д-р Лук'яненко та Євген Дзюба. Тут був добре організований хор, який давав концерти для українців та американців.

Новий Ульм: Табір у «Райнгард-казерне» створений в кінці вересня і початком жовтня 1945 року з українців, перевезених з Авґсбурґу з «Зоммер-казерне» та українців з французької зони. В кінці жовтня 1945 року цей табір начислював 1 860 осіб. Комендант табору був полк. Долод і коло нього тулилася група старих емігрантів. Тут замешкав деякий час ген. Омелянович-Павленко, командир Зимового Походу. Пізніше в управі зайшли зміни. Богато праці в організуванні різних ділянок життя вклали Юліян Кавка, Володимир Осідач, Зенко Косачевич, з молоді — Тарас Лех і інші. Пізніше новоульмівський табір «Райнгард-казерне» став осідком проводу УРДП і тут почала виходити газета «Українські Вісті». Недалеко Нового Ульму був табір «Люндендорф-казерне», а в Ульмі було також декілька таборів, які скоро були перевезені до інших міст.

Діллінґен: До табору в Діллінґені привезли українців з Гавнштетену та «Гінденбург-казерне» з Авґсбурґу. Серед них були громадські діячі, як сот. Шевченко, інж. О. Ховайло, В. Коваль. Також перевезли українців з Травнштайну, як І. Панахид, Б. Гірка, Е. Гановський, С. Штуль, В. Дмитраш. Табір у Діллінґені був організований, як видно, вже дещо пізніше і не зазнав тих перешкод, що їх робили большевицькі офіцери в перших тижнях після закінчення війни. Директорка ІРО була старша віком французенка мадам Леві. Комендант табору, здається, був Яськевич.

Етлінґен: Табір «Райнлянд-казерне» мав організовану станицю СУМ, активні були С. Товарницький, С. Забрило, В. Темник, А. Федорків, В. Матвіїшин, П. Басараб з старших — Іван Пицко і ряд інших.

Карльсруге: В Карльсруге табір був до жовтня 1947 року. Комендант табору був мгр Роман Сеньків, комендант поліції був Степан Кузьма. Активно працювали о. Василь Чопей, інж. Охрим Арсенів, В. Салук, Доросевич і інші. В жовтні 1947 року українців перевезли до табору Пфорцгайм-Букенберг, де спочатку був комендант табору Володимир Салук, комендант поліції був Степан Кузьма. В 1948 році через виїзд за океан були зміни в Управі табору.

Вичислені мною табори — це не повне число. В одній нотатці в мене записано, що в англійській зоні були 33 табори, в американській зоні вдвоє більше. Про французьку зону взагалі ніхто не мав повних даних. Переважаючи більшість тих таборів організували і ними керували члени та прихильники ОУН під проводом С. Бандери. Організація дбала про порядок і добру господарку в таборах. Вона перевіряла, чи люди, поставлені на відповідальні пости, солідно виконували свої обов'язки. Ворог, а також політичні противники до сьогодні поширюють якісь вістки про «таборову господарку бандерівців». Такі вістки — це провокації, бо ніхто не мав доказу надужиття, чи злого поступовання відомих громадських діячів, приналежних до ЗЧ ОУН, та й не називав їх по імені. Наші політичні противники дуже рідко занимали якісь позиції в комітетах і таборах. У нас є занотовані нарікання самих членів УРДП на господарювання їх члена в таборі у Гісені. Голову Обласного комітету Гросгессен-Майнцкастелю Б. Шпірука в червні 1947 року жінки набили з приводу, на їх думку, несправедливого розподілу заокеанських дарів. В таборі Райне в англійській зоні міжтаборова

рада осудила П. Клиша за донощицтво, а група жінок його та заступника прогнала з табору, управляючи самі кілька днів табором. Це була голосна справа, і її називали «жіночою революцією». УНРРА прогнало П. Клиша з табору.

У Регенсбурзі було відомо, що старі емігранти — Довгаль, Денисенко, Зозуля — намагалися внести непорозуміння між галичанами та східняками.

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ЕМІГРАЦІЇ

Українці, котрі залишилися на еміграції, знали, що на Україні широко діяла ОУН під проводом С. Бандери та в значно менших розмірах ОУН під проводом полк. А. Мельника. Крім тих згаданих двох політичних формацій на Україні не діяла жадна інша політична партія. На Західніх Українських Землях з приходом більшовиків усі до того часу там існуючі партії самоліквідувалися, і ніхто більше про них не чув. Люди молодшого покоління, що стали активними в 1939-45 роках, зовсім мало знали про діяльність тих партій. Правда, низка діячів тих партій, що припинили були свою діяльність у час гітлерівської окупації, працювали в гітлерівському адміністративному апараті та українському Центральному Комітеті в Кракові, який очолював проф. В. Кубійович.

Багато колишніх провідних членів самоліквідованих партій опинилися на еміграції. Перші небезпечні місяці вони пересиділи тихо. Потому почали нав'язувати між собою контакти. На еміграції була група діячів

уряду УНР в екзилі, на чолі з президентом Андрієм Лівіцьким. Також група гетьманців з гетьманом Павлом Скоропадським, який помер десь у 1945 році. Тоді відновили свою діяльність галицькі соціал-радикали і УНДисти та еміграційні соціалісти з Придніпрянщини — емігранти з 20-тих років. У цей час УНРівських і гетьманських емігрантів ми називали «старими» емігрантами. Всі ці діячі згаданих партій не були позитивно наставлені до ОУН під керівництвом С. Бандери. Вони вишукували різні причини для пояснення свого неприхильного ставлення, але загально було відомо, що вони не завжди говорили правду. Правда була тільки одна, а саме, що в найбільш критичний час вони втекли з поля бою, а єдина ОУН залишилася з народом і провадила боротьбу з ворогом. Нарід підтримав ОУН, і вона набрала великої сили. Тепер на еміграції діячі згаданих партій виявили охоту провадити політичну працю, але вони не мали членів, ані піддержки їх партії, яка складалася з людей старшого віку в дуже обмеженій кількості.

Відомо, що в 1940 році дійшло до розколу в ОУН, що сталося на еміграції. На Україні Крайовий Провід, очолюваний Іваном Климовим-Легендою, став по боці С. Бандери. Щойно з вибухом німецько-советської війни і приходом німців на наші землі, люди довідалися ширше про ОУН А. Мельника. Були повіти на Волині і в Галичині, де ОУН-м не мала, не то що жадного впливу, але взагалі ніякого членства. Між обидвома організаціями існувала ворожнеча, але різні закиди були часто фальшиві та неперевірені.

Для нас цей розкол був природним процесом, якого

старші члени ПУН (Провід Українських Націоналістів) з молодшими не зуміли розв'язати. Цей процес приніс розбіжність у політичних поглядах, неоднозгідність в оцінці політичного становища, незгідність щодо політики Німеччини супроти України. Інакше не можна було зробити і, зрештою, саме життя доказало хто був правий і за ким пішла більшість членства. Натомість старші віком члени ПУН-у вважали цей розкол за диверсію, за бунт. У своєму способі думання вони не могли дійти до того, щоби знайти вихід і розбіжність у поглядах не називати бунтом та диверсією. З тією ненавистю багато тих діячів опинилися тепер на еміграції і розписували проти бандерівців, проти УПА і УГВР різні видумки та поширювали без доказів і провірених інформацій чутки про братовбивства. Тепер ці діячі ПУН-у в своїй злобі та ненависті почали шукати розмов з тими партіями, з якими вони до вибуху війни змагалися, як з опортуністами. Інакше кажучи, почали спільно організувати антибандерівський та антиугаверівський фронт.

У першому кварталі 1946 до Німеччини приїхав о. д-р Василь Кушнір з Канади, як президент Комітету Українців Канади — КУК. В березні того ж року у Франкфурті відбулися наради всіх політичних угруповань з о. д-ром В. Кушнірем. На згаданій нараді були присутні такі групи: Союз Українських Соціалістів (СР, СД, соціалісти-радикали), ОУН-м, УНДО, Організована Українська Громадськість (це була група з Харкова), Союз Гетьманців Державників і ОУН-р. З огляду на становище еміграції і зовнішні вимоги, на цій нараді за ініціативою о. д-ра В. Кушніра створено

«Контактну Комісію», яка мала довести до консолідації між українськими політичними середовищами. Питання консолідації ми розуміли як співпрацю всіх політичних сил для піддержки крайової боротьби ОУН і УПА, щоби спільними акціями та різними дорогами інформувати західній світ про Україну і добитися в західньому світі допомоги для цієї боротьби. Знову наші політичні противники справу консолідації розуміли по-своєму — щоби нашу діяльність собі підпорядкувати, бо їх є більше партій. Але найголовнішим було те, що вони не визнавали крайової боротьби ОУН і УПА і створену в Україні головну раду — УГВР, називаючи все це «бандерівською видумкою». В більшості вони це робили зі злости, бо незаперечним було і є, що молодий оунівський рух під керівництвом Бандери створив силу, яка вже кілька років боролася з большевицьким окупантом, і це було тоді, коли вони втекли з поля бою. У них була дивна логіка, вони говорили: ми того не творили і не віримо, що так є, як говорять бандерівці.

Створена «Контактна Комісія» від березня до кінця серпня 1946 року відбула шість дводенних засідань, на яких, наприклад, говорилося, що треба створити консолідаційне тіло не лише для еміграції, але і на цілу Україну. Наші представники стали на становищі, що консолідаційне еміграційне тіло має мати відношення тільки до еміграції. В Україні існує ОУН і УГВР, де мають свій провід. Також наші представники ставили вимогу припинити ту їх ворожу поставу до УПА і виразно підкреслювали, що ОУН-р не монополізує собі боротьби в Україні, що УПА є армія українського на-

роду, а УГВР — революційний уряд України. На другому тому засіданні соціялісти дали твердо стояти на тому, що має бути створене консолідаційне тіло для еміграції і України. Соціал-демократ д-р Левко Чикаленко на третьому засіданні «Контактної Комісії» говорив приблизно так:* за Край тут не можна говорити, всі збірки на УПА — це замилювання очей, бо йому нібито один знаток большевицьких відносин сказав, що всякі УПАрмії у цих умовах — це чиста фантазія. Коли наші представники вказували, що про боротьбу УПА пише преса, але також польська та большевицька, то це ніхто не брав до уваги. Представник «Харківської громадськості», яка щойно на еміграції оформилася в партію, на згаданому засіданні говорив, що їх партія не має представника в УГВР, і він не вірить, що УГВР існує. Згадані партії ставили питання так, що «Контактна Комісія» мусить стати найвищим тілом політичного життя в еміграції і Україні. Водночас вони починали проти бандерівців поширювати перевернуті вістки, що, мовляв, вони не хочуть консолідації, що це українські фашисти і т. д. Пропаганда наших противників не багато різнилася від большевицької пропаганди. Для нас, членів ОУН, що боролися в підпіллі з окупантами, що були учасниками партизанських загонів та сиділи по тюрмах і концтаборах, таке ставлення наших політичних противників було скрайньою образою. Ми знали їх докладно — хто з них за гітлерівської окупації що робив, багато з них служило гіт-

* Архів автора.

лерівцям. Нам не містилося в голові, що старші віком люди, люди з освітою, котрі себе вважали представниками партій, так можуть тепер ображати тих чесних патріотів, які загинули у боротьбі з ворогом. Ця політична глупота, заздрість і ці образи збігалися з пропагандою ворога і викликали справедливе обурення в тих, що боролися і терпіли.

Усе це разом творило серед еміграції напруження. Кожний хуліганський вчинок у таборі пришивали бандерівцям. Очевидно, що члени нашої Організації з приводу такого поступовання були дуже обурені, і це фактично було вирішним, щоб перестати брати участь у «Контактній Комісії». Становище нашої організації було з'ясоване в офіційно Організації «Визвольна політика» (числа 4 і 5 за червень-липень 1946) у статті «До проблеми політичної консолідації». Стаття була написана Степаном Бандерою під псевдом С. А. Сірий. Після того наші політичні противники створили «Координаційний Український Комітет» (КУК). Вони завогнили атмосферу серед еміграції. Цей КУК, крім боротьби проти бандерівців, нічого помітного не вніс у життя еміграції. Найбільшою ненавистю до націоналістів відзначався д-р Панас Феденко.

До створеного Координаційного Українського Комітету ввійшли такі партії: Українське Національне Демократичне Об'єднання — УНДО, Соціалісти-Демократи — СД, Соціалісти-Радикали. Всі згадані, як відомо, з приходом червоних окупантів 1939 року припинили свою діяльність і тепер знову почали бути активними. Членство їх складалося з старшого покоління.

На початку 1946 року почали інші новостворені українські політичні партії провадити свою діяльність.

Український Національний Демократичний Союз — УНДС. Організатори цієї партії походили з оточення Андрія Миколайовича Ливицького, президента уряду УНР в екзилі. До партії входили майже виключно емігранти з 20-их років, тобто старі емігранти. З нової підсоветської еміграції було декілька осіб. Головою УНДС довгі роки був Микола Ливицький, син президента. УНДС був опорою уряду УНР в екзилі. До нього були пристали діячі з Галицького Центрального Комітету, як проф. В. Кубійович, д-р А. Фіголь, Михайло Добрянський, Омелян Тарнавський, — але вони через деякий час повиходили з УНДС.

У грудні 1945 року декілька колишніх членів ОУН — Василь Ревак, Борис Левицький і Мирослав Стиранка, всі три галичани, з Іваном Майстренком, придніпрянцем, зробили заходи для створення нової партії. Потому до них ще долучився Іван Багряний і багато емігрантів зі східних областей і почали організувати нову партію, яку назвали Українською Револьюційною Демократичною Партією — УРДП. Згадана партія почала вести агітацію, що УРДП — партія лише з українців зі східних земель. Зі західних земель до УРДП входили одиниці. УРДП відбула свій установчий З'їзд у днях 8-10 серпня 1947 року, де на голову обрано Івана Багряного. Через кілька місяців УРДП розкололася на праве та ліве крило. Ліве крило УРДП очолив Іван Майстренко, за ним пішли Б. Левицький, В. Ре-

вак, М. Стиранка. У правому крилі УРДП залишилися придніпрянци.

Група з Харкова на чолі з Володимиром Доленком з самого початку себе називала «Харківська Громадськість». В основному це були люди, що в час гітлерівської окупації в більшості працювали в адміністративному апараті міста Харкова. Вони всі держалися разом. Доленко довгий час робив різні заходи, щоб увійти у ближче оточення президента УНР А. Лівичького, та помимо всіх тих різних заходів його не прийняли на такі позиції, які він хотів зайняти, і тоді «харківчани» оформилися в окрему партію. Спочатку ця партія себе називала «селянською», але в грудні вони прийняли офіційну назву — «Союз Земель Соборної України» і цю назву потім затвердили на II. З'їзді в 1950 році, на якому схвалено статут СЗСУ.

Серед тих усіх партій єдина ОУН-м була в час війни активною. До Координаційного Українського Комітету деякий час належали також гетьманці. Непослаблено проти нас велися напади у пресі, навіть після того, як наші представники вийшли з «Контактної Комісії» і коли оформився КУК, який через кілька місяців свого існування таки завмер. Політичні противники не мали великого впливу на еміграцію.

Велика більшість українців, що вийшла на еміграцію, була докладно ознайоmlена з ситуацією в Україні за московської окупації Західніх Земель у 1939-41 роках і відтак за гітлерівської окупації. Нарід знав хто в час важких обставин на нашій землі боровся з ворогом, хто втік від боротьби та хто пристосовувався до ворога. Я сам не був доброї думки про працівників

Українського Центрального Комітету (у Кракові), котрих часто гітлерівці використовували також для пропаганди проти бандерівців. Пригадую також, коли я сидів в гестаповській тюрмі у Кракові, як польський комітет старанно підготовляв для в'язнів допомогу. Поляки в Кракові не мали таких можливостей, як їх мав Український Центральний Комітет, але наші панове боялися в'язням допомагати, бо ж це були «вороги гітлеризму» і через допомогу їм можна було самому попасти у неласку. Допомога Українського Центрального Комітету для українських політичних в'язнів виглядала ось так: буханець хліба, розрізаний на половину, і в хлібі вибрана долинка, заповнена німецьким штучним медом, якого було не більше однієї ложечки.

Як тільки я приїхав до Авґсбургу, то десь по кількох днях я йшов парком, недалеко приміщення комітету на Розенауштрассе 8, — там сиділи два хлопці в німецьких військових штанах зі змученим виглядом. Я підійшов до них і почав з ними розмову. Вони мені з жалем оповідали, що були, здається, звільнені американцями десь у Баварії, вони прийшли до одного міста і випадково зустріли українців, серед котрих вони пізнали одного, що був зі Станиславова і він їх свого часу агітував до вступлення до Дивізії. А тепер він їм казав: «Ідіть далі, бо ви нам тут можете пошкодити!» Я цих молодих симпатичних хлопців запровадив до комітету і попросив ними заопікуватися. Один з них називався Левко — це той же Левко, що з нами пізніше їздив автом і був замкнений-покараний за скору їзду.

Серед емігрантів ходили вістки, що кілька праців-

ників УЦК приїхали до Австрії і до Баварії як евакуйовані поїздовими вагонами та привезли з собою багато продуктів та майна. Ми, що сиділи в кацетах, а також ті, хто вийшов з військового полону, не мали навіть запасової сорочки. Потому, слухаючи такого діяча, як він себе представляв демократом, а нас прозивав «фашистами», — то річ ясна, що це нас обурювало до білого.

В Авгсбурзі почали видавати газету «Наше Життя», яку редагували соціялісти Панас Феденко та Павло Котович. Вони часто виписували різні злобні пасквілі проти бандерівців. Я дуже часто їх запитував, чому вони за гітлерівської влади сиділи спокійно і не боролися з тією владою. Обидва — Феденко і Котович — старі емігранти і цілу війну спокійно пережили на Чехії десь біля Праги, не відважуючися в час гітлерівської окупації продістатися на Україну.

У Парижі відбувалася Мiroва Конференція, і Микола Лебедь договорився з проф. Шульгином, щоб на цю Конференцію скласти спільний меморандум від УНР і УГВР. Такий меморандум вислано голові Конференції 1. 9. 1946 року. Всі противники УГВР і ОУН були з того дуже невдоволені, бо представник УНР цим кроком фактично визнав УГВР.

ЗАКОРДОННІ ЧАСТИНИ ОУН

Таку назву мала ОУН, очолювана С. Бандерою, до 1968 року. Організація Українських Націоналістів під проводом С. Бандери боролася з ворогами на Україні,

а за кордоном були її Закордонні Частини. З гітлерівських тюрем і концентраційних таборів вийшли на волю: Степан Бандера, Ярослав Стецько, Степан Ленкавський, Микола Климишин, Я. Рак, Петро Мірчук, Роман Малащук, Володимир Стахів, Лев Ребет, О. Тюшка, Данило Чайковський і багато інших. У липні 1944 на Україні створилася Українська Головна Визвольна Рада — революційний уряд України, до складу якого ввійшли діячі неактивних партій і члени ОУН. Українська Головна Визвольна Рада — УГВР була створена за ініціативою і підготовою ОУН під проводом С. Бандери. Головна Визвольна Рада і Провід ОУН на Україні вислали провідних людей з політичними завданнями в західні країни. За кордон були вислані такі члени ОУН: Микола Лебедь, о. д-р І. Гриньох, Василь Охримович, Мирон Прокоп та не-члени ОУН: Василь Мудрий (УНДО), Потішко (соціяліст), Л. Шанковський і кількадесятя людей, потрібних до різних завдань. Треба мати на увазі, що на Україні всіх членів Організації зобов'язував наказ, що члени не мають права виїздити з українських земель, — вони мусіли включатися в боротьбу. Цей наказ був сприйнятий як обов'язок кожного патріота. Однак, у наслідок воєнних дій багато членів в час облав, насильної мобілізації та виселення з прифронтової смуги опинилися також на еміграції. Також я вже вище згадував, що серед насильно вивезених людей на примусову працю були члени ОУН. Таким чином після закінчення війни в західних зонах окупованої Німеччини було кількатисяч членів ОУН, дисциплінованих людей, готових до кожного обов'язку, який на них покладе Провід. Крім того була не мен-

ша кількість кандидатів у члени ОУН, організованих симпатиків та значне число юнацтва, яке постійно зростало. ОУН була поважною політичною силою.

Я вже згадував, яку роль відігравали члени ОУН, а зокрема політичні в'язні в перших місяцях після війни в організації таборів, в організованому житті та в протиставленні московським репатріаційним місіям. Серед членів ОУН, зокрема самотніх, були люди жертвенні, готові йти в Україну і включитися в боротьбу з ворогом. У Мюнхені зорганізовано редакцію, яка видавала газету «Українська Трибуна», а в Нюрнберзі-Фюрті почала виходити газета «Час», редагована членами ОУН. По кількох місяцях після закінчення війни для членів ОУН видавалося організаційну літературу «На сторожі», журнал для юнацтва, пізніше «Визвольна політика» та передруковано крайові матеріали. Для інформації членів виходили інформативні листки, огляди подій. Внутрішня праця серед членів ОУН провадилася дуже активно. Було багато часу — люди не працювали, і була змога влаштувати вишколи. На потребу вишколів постійно вказувалося.

Советські репатріаційні офіцери розбудували свою розвідну мережу і шукали в першу чергу, де перебуває Степан Бандера й інші провідні люди з ОУН. Коли вони щось довідувалися, то зразу, разом із тоді ще послухними їм американцями, проводили арешти. У червні 1946 року деякий час у місті Авґсбург під моєю відповідальністю за охорону перебував Ярослав Стецько. Він цілими днями працював над матеріалами для розбудови і видавання АБН. Кожний день до Мюнхену відвозила його зв'язкова написаний матеріал, а з Мюн-

хену привозила для Я. Стецька пошту. Зв'язкова часто не додержувалася конспірації і ходила до табору. Я побоювався, щоб вона слідом за собою не привела агентів, і на тому пункті я раз був їй гостро звернув увагу.

Ярослава Стецька я знав з краківського вишколу з 1940-41 років. Він цей вишкіл добре пригадував. Через деякий час була одна справа до полагодження в Мюнхені, там я несподівано зустрів Степана Бандеру. Він мене відразу пригадав, коли і де ми зустрічалися. Бандера мав добру пам'ять: він розмовляв зі мною, як я проходив через кордон кур'єром від Климова-Легенди, а також коли я через кордон назад повертав до Краю. Тоді, в Мюнхені, я зустрів Петра Ковальського, котрого я знав з 1941 року в час переходів через кордон.* Петро Ковальський виконував складні завдання-доручення. Його потім арештувало гестапо, і він сидів в Авшвіці.

Серед провідних членів ОУН було відомо, що між тими, котрі вийшли з кацету і тими провідними членами, що прийшли з України, є непорозуміння. Про ці напружені відносини офіційно в нас не говорилося. Зрештою, поки я про це довідався, то сам це помітив у розмовах з Василем Охримовичем. Коли я не дав згоди на пропозицію Охримовича з ним співпрацювати і коли він далі бачив, що я є з тими людьми, котрі бездискусійно стояли за Бандерою, то його відношення до мене охололо.

* «Під трьома окупантами», стор. 95.

На початку вересня 1947 року відбулася Конференція ЗЧ ОУН. На Конференції брали участь делегати з тих європейських країн, в яких уже діяла наша Організація. Ця Конференція дістала назву «Альпійська», бо відбувалася в Альпах. Присутні були провідні члени, котрих Провід вислав за кордон і котрі вийшли з концтаборів. Не зважаючи на те, що було відомо про невідповідність серед членів Проводу, ця Конференція пройшла ділово, з певним піднесенням. Прочитано доповіді про визвольну боротьбу на Україні та завдання ЗЧ ОУН за кордоном, обговорено міжнародню ситуацію, члени Проводу звітували про свою працю, визначено напрямні праці на майбутнє. На провідника ЗЧ ОУН Конференція обрала Миколу Лебеда.

Напруження почало натужніше проявлятися вже після Конференції. Найбільше число провідних членів ЗЧ ОУН було згуртоване в Мюнхені. Не всі вони, на мою думку, були належно навантажені обов'язками. В Мюнхені у Рамерсдорфі в т. зв. Фіріхшуле був студентський гуртожиток, біля якого простягалася незабудована площа, що поросла травою. Я цю площу називав «політичним пасовиськом». Коли я приїздив до Мюнхену і заходив до гуртожитку, то бачив, що в одному кутку стояв гурт людей, серед них В. Стахів, в іншому — Юрко Лопатинський та інші — там завжди провадилися дискусійні суперечки. Мені здавалося, що з Мюнхену більше як половину провідних членів треба було вислати поза межі Німеччини на політичну працю.

На Дахауерштрассе 9 перебувала редакція газети «Українська Трибуна» та бюро «Ліги Українських По-

літичних В'язнів». Тут щодня було дуже багато людей, бо поруч ліги політв'язнів були ще приміщення Червоного Хреста. Люди розшукували знайомих і рідних, що в наслідок воєнних дій втратили зв'язки. Водночас у Мюнхені почалося напруження між ОУН-мельниківців, котрі на Розенгаймерпляці створили свій осередок, і ОУН-бандерівців.

ЖИТТЯ В ТАБОРАХ

1947 рік проходив під страхом різних перевірок, під час яких вишукувалося советських громадян і тих, що служили в війську. Ці перевірки називали по-англійському скринінгами. Табір «Зоммер-казерне» в Авгсбурзі зазнав спеціальних утисків. У таборі позбавили дальшої опіки артистів театру Блавацького, а також інших людей з інтелігенції — було видно тенденцію скринінгової комісії. Ми були зайняті протестними акціями та інформуванням інших таборів, щоб усі виявили солідарність.

Бельгійський уряд почав набирати з таборів працівників до копалень вугілля. Люди хотіли працювати і позбутися таборового неповноцінного життя. Багато почали голоситися до виїзду. Перше брали самітних, а опісля виїздили також і родини. Потому самітних хлопців і дівчат реєстрували на працю до Англії. Виїхало кількесот добрих молодих наших людей.

Політичне напруження мало вплив на громадське життя, а, зокрема, на ЦПУЕ. В днях 8-9 травня 1947 в Регенсбурзі відбувався делегатський З'їзд ЦПУЕ,

який був дуже напружений і він не закінчився. Прийшлося з'їзд перервати і далі провадити переговори. Політичні партії з КУК робили заходи, щоб поширити свої впливи і здобути поважніші позиції в ЦПУЕ. Від травня до листопада тривали спори і переговори. В листопаді скликано нарешті продовження З'їзду в Діллінгені, Баварія. На З'їзді досягнуто згоди й обрано нову управу.

Опіку над втікачами перебрала від УНРРА нова організація — ІРО. Тоді, хоч і не де юре, зате де факто визнано найперше англійською, а згодом французькою і американською владами українців як окрему групу. До цього часу помимо того, що самі українці держалися організовано вкупі, представники окупаційних влад нас не визнавали за окрему національну групу. Це дало змогу з мішаних таборів перевести українців до українських таборів.

У 1947 на доручення ЦПУЕ зроблено обчислення, на підставі якого в західніх окупаційних зонах було таке число українців: в американській зоні — 110 000, у французькій — 12 000, в англійській — 55 000. Ця цифра не є точна, бо дуже багато українців мешкали приватно і не подавали про себе ніяких даних. Зі статистики ЦПУЕ виходило, що серед українців є понад 53% греко-католицького, 45% православного і 1% інших віровизнань. Серед насильно вивезених на працю до Німеччини з Галичини людей переважав елемент нездібних до організованого життя. Вбільшості ці люди пішли до репатріаційних таборів і виїхали назад. Серед українців зі східніх земель більшість була таких, що в час німецької окупації були працівниками різних ад-

міністративних установ і через те вони подалися на Захід. В англійській зоні був менший відсоток української інтелігенції, і тому була менша внутрішня розсвареність. Подібно було в французькій зоні. Політичне напруження поглиблювалося на ґрунті «схід-захід», «католики-православні». В перших днях і місяцях, коли висіла небезпека насильного вивозу, багато українців зі східних областей уникали можливості праці на видних постах таборової адміністрації. Місця зайняли українці з західних земель. Коли минула загроза насильної репатріації, наступило політичне напруження по таборах, і тоді почалася пропаганда проти тих осіб, що працювали в таборівій адміністрації. Не можна забувати, що советська агентура спеціально підсувала численні провокації, щоб поглиблювати непорозуміння. Постійно говорилися про крадіж у таборових харчових магазинах. Це, зокрема, був погляд тих людей, що знали советську дійсність, котрі там жили і були свідками того, як усюди працівники крали. Тут, у таборівій дійсності, різні демагоги почали поширювати вістки про крадіж. Усе це говорення було неправдою. Приділ УНРРА, а потім ІРО, був точно розчислений до числа мешканців табору. Працюючи в Авґсбурзі в слідчому відділі, я мав добру змогу запізнатися з закидом і дійсним станом.

Умови таборового життя були дуже тяжкі. Брак житлової площі, убогі харчі, відсутність праці мали на людей вплив, і всякі вістки та провокації діставали розголос серед мешканців табору. Це докладно знали наші московські вороги й у своїх інструкціях для аген-

тури вони вказували, як використовувати таке незалежне становище таборового життя.

Через кілька місяців після закінчення війни в Нюрнберзі я зустрів свого стрийка, татового брата, Петра. Це була приємна зустріч, але і прикра, бо родина розділена. Він мене поінформував про новини, які відбулися в часі, коли я був ув'язнений гітлерівським ґетапом.

Спочатку в «Зоммер-казерне» я мешкав у другому бльоці в кімнаті, де нас мешкало 8 осіб. Життя в казармах з недобрим харчуванням, життя у протях та інших невігодах спричинило дружині запалення легенів, а синові Романові простуду, так що він помер 10. 11. 1947 року. Ліків у цей час не було, і ніякої можливості їх дістати.

Я мав у таборах численні можливості ближче завітати з старшими емігрантами і довідатися більше про часи 1917-20 років та українську еміграцію до 1939 року, бо до цього часу мое знання базувалося на описах у пресі, чи журналах. Іван Марчук, який завжди був багатий на різні ідеї і пляни, завітнав мене з полк. В. Євтимовичем, людиною повної енергії та охоти до праці. Полк. В. Євтимович був гетьманцем, і я ствердив, що між гетьманцями та УНР-івцями є такі самі взаємини, як між бандерівцями та мельниківцями. У частих розмовах з Євтимовичем я довідався багато цікавого про життя старої еміграції у Польщі і різні інші справи, про які не писалося в газетах.

Василь Охримович мене познайомив з генералом Всеволодом Петровом, котрого Державне Правління з

30 червня 1941 покликало на міністра військових справ. Ген. В. Петрів жив у Чехії, і гітлерівська влада не дозволяла йому виїхати поза місце замешкання, також не доставляла йому всієї пошти. Ген. В. Петрів був шведського походження. Від нього я багато довідався про його службу в російській царській армії, про його участь в українських визвольних змаганнях та про життя української еміграції у Чехії. Одного разу я йшов з ген. В. Петровом і напроти нас ішов Левко Чикаленко з добре убраною пристійною людиною. Генерал мені сказав, що це полк. М. Чеботорів і про нього висловився неприхильно. В мене виринула думка запитатися з полк. Чеботоровом і поговорити з ним на різні теми. Про Чеботорова ходили різні суперечні вістки, і тому я сам хотів виробити собі свій погляд.

У таборі жив проф. Володимир Шаян, котрий намагався поширювати — до речі, безуспішно — віру Дажбога. В театрі Блавацького були кілька артистів, добрих патріотів з цікавим життям. Було приємно розмовляти з Богданом Паздрієм, Мельником, Левицьким і Курилом. В Авґсбурзі також замешкали поети: Петро Криниця, Петро Кізко, Юрій Буряківець, Олекса Рань. Також були українці зі східних областей, що за німецької окупації працювали в підпіллі ОУН: Олекса Калинник, Сашко Кузьменко, котрого я знав з Білої Церкви і навіть декілька разів у нього ночував. В Авґсбурзі я зустрів Ігоря Костецького, письменника, котрого я знав з часу гітлерівської окупації України. Я бував у Вінниці в нього вдома, знав його маму та мамину сестру. Це були гарні, розумні жінки і добрі українки, думаю, що не такі мінливі в поглядах, як

Ігор. Деякі з згаданих поетів були в житті дуже дивними. Коли люди читали вірші декого з них, то захоплювалися ними, але коли їх пізнавали ближче, то міняли про них свої погляди.

ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ В ТАБОРІ

У перші місяці після війни в таборі Гегінгені, а потім «Зоммер-казерне» було серед мешканців табору менше-більше спокійно. В 1946 почалося організування політичних партій. Ми не стреміли опанувати адміністрації таборів, але хотіли, з огляду на советські репатріаційні місії, мати на відповідальних постах певних людей. З огляду на американську владу й урядників УНРРА, а згодом ІРО, ми старалися, щоб були люди фахові та бездоганно справлялися з своїми обов'язками. Як уже згадано перед тим, комендантом табору був сотник армії УНР А. Черкасевич, референтом мешканцевих справ була солідна людина — Лозовінський, господарським — Марченко, обидва зі східних областей. Інші посади були зайняті українцями з Галичини. В 1945 і на початку 1946 на цю тему не було ніякого закиду, але пізніше вже говорилося, начебто, все обсіли галичани. В таборі жив Іван Адріянович Дяченко, родом з Полтави. Він мав високу освіту, мав ясний розум, добру інтуїцію і велике знання в господарській ділянці. Мені з ним багато приходилося розмовляти і я ствердив, що його політичні погляди є мені близькими. Але Дяченко не хотів сидіти без праці. Коли почало майбутнє УРДП робити підготовку для творення

партії, коли відкрито говорилося про те, щоби створити східняцьку партію. Щоб не бути під командою галичан, Іван Дяченко активно включався в організуванні людей до нової східняцької партії. Разом з Дяченком у діяльність включився Петро Михайлович Шинкар, котрого я також знав особисто, бо коли я був головою філії Ліги Політичних В'язнів, то Петро Шинкар був секретарем. Він був за фахом інженер, але я поважав більше Дяченка за його ясний розум і відкриті погляди. До них пристав Іван Шрамченко, колишній укапіст, який мав дуже заплутані політичні погляди і був просто демагогом. Від Олекси Михайловича Калинника і Валентина Коваля я знав погляди Івана Багряного, вони з ним іще восени 1945 дискутували і мали його перший проект програми, з якою обидва не годилися. В розмові з Іваном Дяченком я висловлював думку, що ця партія має інші ідеологічні засади, як він сам, але Дяченко не хотів слухати. Тих троє людей зорганізували біля себе невелике число людей і створили партію. Друга група гуртувалася біля Івана Сенька, який почав організувати Селянську Спілку. Поруч Сенька в цій групі був Зосим Дончук. Вони не годилися з Дяченком і Шинкарем, але проти галичан творили спільний фронт. Іван Сенько за советської влади був переслідуваний, він був прямолінійною людиною. Натомість Зосим Дончук за советської влади був активістом, а за гітлерівської окупації був головою міської управи в Умані. Він був людиною хитрою, нещирою.

В Авгсбурзі провідник мельниківців Василь Пакош мешкав приватно і деякий час він провадив ресторан,

який називався «Говерля». Там часто перебував Степан Сулятинський. В таборі «Зоммер-казерне» був мельниківець О. Бойко, волиняк, і декілька його прихильників, які не мали ніякого впливу. В Гавнштетені деякий час мешкав д-р Ю. Васіян, член ПУН-у. ОУН-м мала своїх членів зібраних у Мюнхені. Прихильниками уряду УНР були самі старі емігранти: Проф. І. Паливода, д-р Левко Чикаленко, проф. Панас Феденко та Ісаак Мазепа. Вони мешкали приватно в Авґсбурзі.

Панас Феденко спочатку працював у редакції газети «Наше Життя» і кожний день був у таборі, як і його одноступень Павло Котович. До них тоді долучився в окремих справах проф. Володимир Шаян. Це були провідники політичних груп, що йшли спільним бльоком проти бандерівців. Але всі вони разом не становили поважної сили. В таборі виходила газета «Наше Життя», редакторами якої були соціалісти Феденко та Котович, вони часто писали статті, що не відповідали правді та були дуже тенденційні. За рішенням таборової Ради, головою якої був Володимир Блавацький, газету викинено з табору. Вони з того робили крик, мовляв, це диктатура, промовчуючи, що таборова Рада справу рішила чисто по-демократичному. Опозицію піддержував галичанин д-р Троян і з православних кіл волиняк Кибалюк.

Гетьманську групу в Авґсбурзі очолював інж. Нагай, родом з Києва. Гетьманці мали в Авґсбурзі низку старшого віку поважних людей і вони співпрацювали з бандерівцями.

Поважна частина православних була осторонь цих вищезгаданих новоорганізованих груп, а коли йшли на

вибори, то голосували за бандерівський список і говорили — ми бачили тих людей в прикрий для нас час і ми їм довіряємо.

В таборі був добрий католицький хор, яким провадив Бабуняк, і православний хор під керівництвом проф. Трухлого. В таборі мешкало багато поважних людей з усіх земель нашої батьківщини. До вискринінговання театру Блавацького, театр ставив постійно вистави, на яких були часто урядники УНРРА, потім ІРО. В таборі відразу заведено порядок, що мало велике значення для американської військової влади та урядників УНРРА.

ЧУЖИНЕЦЬКІ ТАБОРИ

Репатріаційний табір в Авгсбурзі перестав існувати в серпні 1945 року, коли охочі до репатріації виїхали до СРСР. Але советські офіцери були до кінця 1947 року, займаючися збиранням інформацій про тих, які не хотіли вертатися та втримували ділові зв'язки з УНРРА, потім ІРО, та американськими комендатурами. Про їхню діяльність я писав у своїх інших працях.*

В Авгсбурзі на «Гохфельді» був балтицький табір, в якому жили лотиші, литовці й естонці. Балтійці мали краще правне становище, вони мали ще з-перед війни свої дипломатичні станиці в Англії та Америці, що мало у цей час велике значення. Вони якось від нас

* «У боротьбі проти московської агентури», Мюнхен 1980.

держалися здалека. Серед них було багато прихильно наставлених до москалів. Другий табір, в якому жили балтійці, був у Мемінгені.

Поляків в Авгсбурзі було дуже мало, але польських таборів у Баварії, як і в інших провінціях, було багато. Поляки до українців ставилися в цей час скрайньо вороже.

В Новому Ульмі мешкала група азербайджанців, туркестанців та інших кавказьких народів. У час репатріації з них багато подавали себе за арабів, щоб оминути насильного вивозу.

МАСОВІ АКЦІЇ

Наше становище в таборах — безправний стан, насильство репатріації — заставляли нас організувати самооборону. Наш Провід почав ініціювати масові акції, які проводило наше членство, мобілізуючи всіх українців, а всі акції фірмувало назовні ЗП УГВР. Акції проти насильної репатріації, проти скринінгів мобілізували і виховували нашу еміграцію. Акції переломили якоюсь мірою настанову, що відома в українців як «моя хата скраю». Діячі старих партій ставилися спочатку скептично до тих акцій. Пригадую, як в Авгсбурзі ми йшли масово в протестний похід, а соціал-демократ Л. Чикаленко казав: «З отарою я не піду». Наші члени побудували міжтаборові та міжзональні зв'язки і тоді, коли «діпістам» не було дозволено від місця замешкання віддаляватися більше як 6 км,

ми своїми зв'язками інформували потрібними новинами всі наші табори.

Пригадую, коли нам стало відомо, що 7. 5. 1947 ССРСР, комуністична Польща і Чехо-Словаччина заключили мілітарний договір для спільних дій проти УПА, тоді ми по таборах просили священників відправляти молебні і робили протестні акції та писали меморандуми до західніх держав. Було прикро, що наші політичні противники в цих молебнях і протестних вічах не брали участі. В 1947 році західні газети широко розписували про бої УПА в Польщі та Чехо-Словаччині, але наші противники своє наставлення до УПА не змінили. В багатьох наших членів було огірчення з приводу постави наших політичних противників до УПА та збройної боротьби з ворогом. Політичні противники, крім ОУН-м, говорили про Україну, але як вона має постати, хто її має здобути — про те не згадували, а слово УПА не виходило з їх уст. Соціяліст Феденко висловлювався про боротьбу ОУН-УПА грубо, образливо. Така їх постава дуже негативно наставляла молоде покоління, яке вірило, що нам ніхто нічого за дармо не дасть.

УПА В ЦЕНТРІ УВАГИ ЧУЖИНЕЦЬКОЇ ПРЕСИ

Договір, підписаний Москвою, Варшавою і Прагою для спільної боротьби проти УПА, викликав на Заході велике зацікавлення. Англійські, американські та німецькі газети почали писати про УПА. Не бракувало в цей час фальшивих інформацій, підсуваних ворога-

ми. Можна було зустріти такі статті, в яких писалося, що УПА складається з власовців, німців і ін. Ми — всі члени ОУН сліdkували за подіями і переживали важко цей час, знаючи, в якій нерівній та безвиглядній боротьбі знаходяться наші друзі після цього мілітарного договору, заключеного нашими ворогами. Зацікавлення західньої преси зросло більше тоді, як відділи УПА появилися в Чехії та Словаччині і почалися бої з чеською армією. Нам було відомо, що відділи УПА пробиваються на Захід. Треба було скерувати увагу світу на цю нерівну боротьбу. Мені відомо, що Провід вислав кур'єрів з потрібними інформаціями до тих відділів. Я розмовляв з таким кур'єром, який був у Чехії і робив безуспішні намагання пов'язатися з відділами УПА. Відділи старалися невеликими групами вночі пройти через Чехію і оминали бої з чеською армією. У бій вступали лише тоді, як не було вже іншого виходу.

В кінці серпня і на початку вересня 1947 року стало відомо, що до Баварії прийшли відділи Української Повстанської Армії. Десь 10 вересня прибув більший відділ під командою сотника Громенка і був американцями інтернований в Дегендорфі біля Пассау в Баварії. Серед української еміграції було велике моральне піднесення. З українських таборів до вояків УПА в Дегендорфі висилали привіти і делегації, а також складали різні пожертви й подарунки. З табору «Зоммер-казерне» також вислано було делегацію з подарунками для вояків, але вже не пригадую хто саме входив у склад цієї делегації. Цілий вересень і жовтень через чеську границю до Німеччини приходили

вояки УПА — по два, три і також поодиночі. Відділи, для легшого переходу, були розчленовані, а також порозбивані переважаючими силами ворога. Багато вояків УПА попали раненими в руки ворогів. Серед тих, що попали в руки ворога, були і видатні старшини, наприклад, славний командир Бурлака. Чехи їх віддали в руки польським комуністам, вони знущалися над ними, а потім їх засудили на кару смерті. Всіх вояків, які прибули, Організація розділяла по наших таборах, і вони фактично жили нелегально, і ми різними дорогами робили заходи для вироблення їм документів. За деякий час американці також звільнили всіх інтернованих з Дегендорфу. Це звільнення не було зовсім формальне, бо не видали звільненим документів. У багатьох таборах були розміщені вояки УПА, яких українці-прихильники ОУН-УГВР щиро приймали і хотіли всім потрібним допомогти.

Я цікавився поставою наших політичних противників до вояків УПА, тобто тих партій, які недавно утворилися, чи відновили свою діяльність. Спочатку невідомо хто з них поширив вістку, що немає ніяких вояків УПА, що це видумка бандерівців. Потому ширилися вістки, що бандерівці до таборів привели своїх членів з Австрії і кажуть, що це вояки УПА прийшли з України. Ця остання вістка, як було стверджено, походила з ново-ульмівського табору. Нам вдалося ствердити, що в деяких таборах появлялися люди, що видавали себе за вояків УПА і скоро зникали, — їх треба було вважати за провокаторів. Також були випадки, що волоцюги і різнорідні лінтяї хотіли використати цей час та видавали себе за вояків УПА, ви-

жебруючи в людей гроші та одєжу. Про такі випадки ми негайно інформували людей по всіх таборах, зокрема в Баварії. Це утруднювало різним ошуканцям використовувати доброту українських емігрантів.

Присутність вояків і старшин УПА по таборах, їх розмови з українцями та оповідання про боротьбу ОУН і УПА на Україні змусило вже мовчати тих, хто раніше твердив, що УПА — це бандерівська видумка. Однак я не знав випадку, щоби провідні діячі наших політичних противників, бачачи живих свідків боротьби в Україні, змінили свою думку і щось позитивне написали чи сказали про цю велику і героїчну боротьбу. З їхніх кіл далі поширювалися перекручені вістки. Пересічний український емігрант мав змогу виробити собі погляд про негативну і нездорову поставу тих політичних діячів. Треба було чекати на еміграції десять і більше років, щоб ці панове брали участь у святкуваннях для вшанування Української Повстанської Армії.

Все вищезгадане показувало, що серед політичних противників маємо людей злбних та без поважного патріотичного змісту. Мені в моїй праці в ОУН від 1937 до 1944 року доводилося чути думки наших найвищих крайових чинників про внутрішньоукраїнські справи, і це уможливило мені виробити свій власний погляд на протязі згаданих років, себе провіряти — чи дійсно є так, як я думаю про політичних противників. У пам'яті в мене збереглася одна розмова Романа Кравчука-Степового з Дмитром Маївським-Зенком у першій половині 1940 року. Кравчук Роман, за професією гімназійний вчитель, був заступником Крайового Провідника ОУН

Івана Климова-Легенди. Він говорив, що знає членів УНДО, яка припинила свою діяльність під большевицькою окупацією, серед них є люди зі знанням із різних ділянок життя, з ними треба говорити, щоб вони брали участь як викладачі в наших підпільних вишколах з історії України, державного устрою та давали підставове знання про право учасникам вишколу. До цієї розмови включився Легенда, який до цього часу мовчав і сказав: «Прочитайте наші організаційні звіти з різних повітів і побачите, що наші члени вже давно про це говорили з тими колишніми політичними діячами і всі вони їм притакували та одобрювали наші пляни, але всі вони відмовилися від праці. Це люди, які просто бояться, бо наша праця їх наражає на небезпеку, а вони хочуть спокійно жити і це є все».

Я був не раз свідком та учасником довгих дискусій у нас на цю тему. Не раз наші члени твердили, що ідеологія і програма тих ундистів та радикалів не є життєздатна і що це їх довело до банкрутства. Я таких поглядів не поділяв, я вірив у морально-політичну нездібність тих людей. Вони не конфронтували життя з дійсністю і не удосконалювали своїх політичних поглядів та діяльності. Вони були заскоружлими й ішли в житті безопірною дорогою, оминаючи всі труднощі, а жертвувати собою і своїм майном вони не були здатні. Серед них були добрі адвокати, економісти і просвітяни, але не борці за свою державну незалежність. Розвиток ОУН вони прийняли як конкуренцію, хоча це так не було, бо вони не боролися з ворогом, отже не могло бути ніякої конкуренції. Вони злобно виступали проти ОУН і загострювали відносини серед мо-

лодої палкої патріотичної молоді, і це доводило до напруження та ворожнечі. За час червоно-московської окупації все це зникло, і молоді люди, що включилися до праці в 1940-41 роках, не бачили тих діячів і не чули їхньої пропаганди. Знову за гітлерівської окупації багато з них виринули раптом на поверхню і критикували бандерівців, що виступали проти гітлерівської окупації.

Тепер усі вони на еміграції вважали за потрібне організувати своє політичне життя, але не зуміли вийти зі здорових позицій супроти бандерівців і зрозуміти, що може принести користь для української справи. Вони пішли шляхом не політичного противника, але шляхом тотального заперечення того, що за часи війни зробила ОУН, і пізніше УГВР. Діячів ОУН, починаючи від Бандери, Стецька, Лебеда, почали прозивати, змальовувати найгіршими фарбами, одним словом — в їх нападах на ОУН було багато подібних тверджень з лексики червоно-московської пропаганди. УГВР вони називали раз бандерівською видумкою, іншим разом бандерівською прибудівкою.

Отже з таким явищем серед української політичної еміграції зустрівся старшина і вояк Української Повстанської Армії, котрий у другій половині 1947 року з теренів затяжної боротьби на Україні прийшов на Захід. Старшини УПА хоча були молодого віку, але вони дещо пам'ятали і знали про політичних противників, зокрема з часу гітлерівської окупації. Але стрільці УПА — це молоді люди, котрі з минулого цього не знали, вони були дуже вражені і не могли зрозуміти, як українець-самостійник може так посту-

пати і так вороже ставитися до того, що вони творили, за що віддали життя їхні друзі. Таких думок і розчарувань я слухав від тих борців, що прийшли з України.

Подаю, що писали німецькі та австрійські газети про УПА.

У німецькій газеті «Мюнхнер Меркур» з 12 вересня 1947 появилася вістка під заголовком «Біля Пассау затримано українців». Там кажеється, що за вістками Американського Військового Управління в четвер над ранком біля Пассау затримано групу 36 українців, т. зв. бандерівців, що пробилися сюди через Польщу, Словаччину й Австрію. Вони мали три кулемети, автоматичні пістолі, гранати та мапи. Коли знайшла їх прикордонна сторожа — українці сиділи при вогнищі і співали пісні . . .

Вістка закінчувалася повідомленням, що затриманих вояків, які не ставляли опору прикликаній американській військовій поліції, *«приміщено в таборі для інтернованих за нелегальний перехід кордону»*.

Це саме звітує «Пассауер Цайтунг», подаючи, що відділ, який складався з самих молодих українців, мав мапи лише до Лінцу, а звідтіля йшов лише за компасом. Вони були у *бойовому марші чотири місяці*. Найбільший їх бій відбувся коло Пільзену у Чехії, де 20 з них загинуло, а 31 було поранених.

А «Зальцбургер Нахріхтен» з 18 вересня 1947 подає, що «залізнична лінія Берегово-Ужгород перервана в багатьох місцях, а в околиці Перемишля з'явилися три нові повстанські групи . . .»

Мені пригадується, як улітку 1946 року до мене в

Авгсбурзі прийшов Дмитро Куп'як, котрий через Польщу і Чехію по довших пригодах дістався до Баварії. Дмитра Куп'яка я знав з його підпільної праці в Окрузі, яку я деякий час очолював. Він мав ім'я активної і серйозної людини, котра мала за собою польську тюрму і протибольшевицьке підпілля 1940-41 років.

Куп'як мені багато оповів про свою боротьбу в 1944-1945 роках з червоними, а головне, що він мені багато оповів про сторони і людей, що були мені близькими. Десь, мабуть, через 15 років, коли Куп'як уже був в Канаді, московські ставленики з Києва почали вимагати від канадського уряду видачі Куп'яки нібито як «воєнного злочинця».

«КРАЙСГАВПТМАН» ЙОАХІМ НЕРІНГ

Одного травневого дня 1947 року я з дружиною вийшли з табору «Зоммер-казерне» до міста. Недалеко від табору на безлюдній вулиці, може метрів з 50, проти нас ішла висока струнка людина. Зупинивши мій погляд на ній, я сповільнив крок і мені перед очима блискавкою, наче на фільмовій стрічці, пролетів образ:* у Кам'янці Струмиловій на станиці німецької жандармерії мене переслуховує гестапо. Я вже третій день у руках катів. Увечорі відчиняються двері до кімнати, де я лежу на долівці і входить крайсгавптман з офіцером гестапо. Мене підводять — я оперся на коліна, а ліктями рук опираюся об стілець — і крайсгавптман Нерінг голосно говорить:

* Цей деталь з переслухання мені вилетів з голови і я не записав його в споминах «Під трьома окупантами».

— Я прийшов на прохання порядних українців, щоб урятувати вам життя. Мене керівники гестапо запевнили, що коли ви викажете всіх бандерівців, покажете, де є магазини зброї і підпишете декларацію співпраці з гестапом, то ваше життя буде врятоване. Правда, ви не зможете вже тут більше працювати, але вас заберуть до Варшави або до Праги.

Настала тишина. Чекали моєї відповіді. Я перервав цю тишину і сказав:

— Пане крайсгавптмане, я нічого злого не зробив німецькому народові і більше я не маю вам що сказати.

— Крайсгавптман відійшов.

Тепер я на вулиці в Авґсбурзі кілька кроків перед собою бачу цю ж саму людину, тільки вона вже не — крайсгавптман і я — вже не в'язень. Зблизилися ми на один крок і я, стоячи напроти нього, сказав:

— Добридень, пане Нерінґу!

Він зупинився і спокійно відповів:

— Якесь непорозуміння, я не є Нерінґ.

— Так, ви є Нерінґ, а мое прізвище Мудрик!

Мій співрозмовник нервово здригнувся і промовив:

— Пане Мудрику, я не винен у вашій справі.

— Не будемо на вулиці заводити розмови, — відповів я йому, — ходіть зі мною до табору недалеко звідси, де я живу. Я хочу з вами поговорити.

— Ні, я не піду, я боюся, — сказав Нерінґ.

— Даю вам мое слово, що вам нічого не станеться, — відповів я йому.

Ми прийшли до моєї кімнати. Нерінґ був дуже насторожений. Тоді я сказав:

— Знайте і перекажіть своїм знайомим та всім своїм землякам, що Гітлер при допомозі свого адміністративно-поліційного апарату на Україні поповнив великі злочини і своїм злочинним поступованням допоміг Сталінові виграти війну. Більше на цю тему немає потреби говорити. Мене цікавить, що скажете про теперішнє перебування гестаповців, котрі мене арештували — комісар Нагав та Адам Ібель.

Нерінг почав говорити, що при відступі з Галичини він втратив усякі зв'язки з апаратом поліції та гестапом. А далі він розповідав, що до українців він ставився прихильно, що командирові УПА Орлові він передав дуже багато зброї.

— Пане Нерінгу, — сказав я, — ви командира УПА Орла спокусили цією зброєю, яку він потребував, але водночас він не виконав наказу головного командування УПА, яке забороняло командирам УПА входити в якінебудь зносини з німцями. За невиконання наказу його поставлено під военний суд УПА, засуджено на кару смерті і перед своїм відділом його розстріляно.

Показалося, що Нерінг про засуд Орла був поінформований.

— Ще скажіть мені, — запитав Нерінг, — чи обвинувачення, яке вам гестапо висувало, було правильне?

— Правдою є, пане Нерінгу, — говорив я, — що я займав провідне місце в Організації і керівництві організування повстанських відділів на терені округи. Але гестапо цього не знало, воно будувало все на припущеннях і мене тортурувало, щоб я підтвердив їхні видумані байки, але я того не міг зробити.

Більше мені не було чого з ним говорити. Я випровадив його з табору — він для мене вже не був більше цікавий.

Через сім років я вже мешкав у Новому Ульмі. Повертаючися в 11:00 годині з однієї поїздки, я висів з поїзду і на ульмівському двірці побачив добре вбраного Йоахіма Нерінга. Я підійшов до нього і він мене зараз впізнав. Заки я його встиг запитати, що він робить в Ульмі, коло нас опинилися два мужчини — один, високий, мабуть, понад 1,90 метрів та старший віком, а другий дещо молодший і нижчий ростом. Нерінг до мене сказав:

— Познайомтеся! Це — генерал СС Ебрехт з Ліндав-Бодензее і полковник Георг-Губер Фрідберг.

Я, почувши прізвища, не простяг руки до привіту генералові, тільки запитав:

— Ви були в Києві?

Він відповів, що так.

— Ах, то значить, ваші поліцаї за мною гонили на Київщині і обіцували за мене 25 000 карбованців нагороди.

Сказавши це, я звернувся до Нерінга:

— Як будете мати час, то прошу до мене зателефонувати. — Я подав йому число телефону.

Йдучи до хати, я думав: «Що це має бути? Що нацисти тут плянують? Це треба мені обов'язково знати!»

Коло четвертої години голоситься по телефоні Нерінг і я йому дав адресу і просив, щоб він до мене приїхав. Через півгодини чорним автом і в товаристві розкішної дами приїхав він до мене. Даму він представив

мені, що це жінка одного генерала, який загинув на війні і вона тепер його приятелька. Попросив я гостей сідати та й запитав, які вони відбувають зібрання в Ульмі.

— Так, — вимовив Нерінг, — ми не можемо допустити до створення німецької армії у німецькій Бундесреспублік. Німці не можуть іти спільним фронтом з американцями та англійцями!

— Який ви пропонуєте вихід, пане Нерінгу для німецької політики? — запитав я його.

Нерінг почав спокійно говорити:

— Минулого тижня ми мали наради у фельдмаршала Павлюса. Там були докладно обговорені напрямні німецької політики.

Я перебив його і запитав, чи Павлюс знаходиться в «Бундесреспублік Дойчлянд?».

— Ні, я був у Демократичній Німецькій Республіці.

— Чи ви знаєте, що ви там обговорювали укладені в Москві напрямні, як вас німців запрягти до московського воза і вашими руками робити роботу для Москви? Пане Нерінгу, — продовжував я далі, — ви перше з Гітлером наробили злочинів проти багатьох народів і проти нашого українського народу, а тепер ідете з другим злочинцем — з Москвою.

Нерінг досить енергійно відповів, що це для нас єдиний вихід і ціль — зробити Англію маленькою, а американці в Європі не мають чого шукати.

— Мені дуже прикро, пане Нерінгу, що я не знав теперішніх ваших поглядів і запросив вас до себе. З вами я не маю більше чого говорити. До побачення! — сказав я рішуче йому.

Нерінг вийшов з хати. Я думав не так про нього, як про вміло опрацьовані напрямні Москви, які не один Нерінг починає реалізувати в Західній Німеччині. Дух москвофільства серед німців має глибокі коріння. Мільйони німців, котрі на Сході були вояками та в окупаційному апараті, нічого там не навчилися такого, щоб могли тепер учити своїх земляків, зокрема молодше покоління. Також Нерінг і йому подібні не є здібні вивчити всього, що діється з їхніми братами в Східній Зоні, у т. зв. «Демократичній Німецькій Республіці». Знову ж, московська пропаганда постійно і настирливо лає німецьких нацистів і твердить, що вони перебувають буцімто в державному апараті і керують політичними процесами в Західній Німеччині, а на ділі вона ангажує нацистських генералів до співпраці.

Час проходив своїм трибом, минали місяці і роки. Про Нерінга я більше нічого не чув. Аж ось через кілька років якось то мені заболів зуб і я опинився в почекальні лікаря-дентиста. На столі лежали кілька журналів. Щоби скоріше проходив час, я взяв зі стола крайній журнал. Перелистковуючи його, я побачив знімку Нерінга і з цікавістю почав читати цей журнал, що виходив в Гамбурзі. Назва журналу — «Крісталь» ч. 14, 1960 року. Ось що я вчитав із згаданого журналу.

Йоахім Нерінг, колишній член гітлерівської партії, крайсгаптман у Кам'янці Струмиловій, поробив зв'язки з Східньою Зоною Німеччини, де на службі було багато колишніх нацистів, приятелів Нерінга. Коли уряд Німецької Федеративної Республіки почав організувати армію, то Нерінг зі Східньої Німеччини отримав вісім мільйонів німецьких марок на ведення про-

паганди проти армії (бундесвер). Нерінг на терені цілої Західньої Німеччини створив організацію з своїх нацистських приятелів, які поширювали друковані листівки, брошурки, що були скеровані проти Америки й Англії. Він їздив часто до східньої зони Німеччини на різні наради. Організована ним мережа в цілій Західній Німеччині діяла досить справно, хоча старі гітлерівські партійці старалися себе не виявляти. Однак для поліційних чинників боннського уряду не було таємницею, хто це робить, хоча спочатку, може, не знали їх фінансових джерел.

Нерінг почав тривожитися, що одного дня він може бути арештований. Він приготував усе так, щоб діяльність таємної мережі далі провадилася в час його виїзду з Федеративної Німецької Республіки. Він написав обіжного листа до всіх своїх активістів приблизно такого змісту: «Дорогі мої приятелі! Коли ви цей лист отримаєте, то мене вже не буде на цій території. Я виїжджаю до Демократичної Німецької Республіки». Далі він писав щось проти уряду в Бонні, проти американців і англійців, але я не все вже пригадую, хіба що він мав безмежну лють на англійців.

Нерінг, приїхавши до Східнього Берліну, відразу зайшов до того міністерства, яке керувало і фінансувало його діяльність. Він зголосився в секретаря, щоб замовити розмову в міністра. Чекаючи на прийняття міністром, Нерінг побачив, що минуло вже пару годин, і міністер його не приймає, — такого ще не бувало. Він хотів запитатися секретаря, в чому справа. Коли ж він удруге з'явився перед секретарем, то почув дуже несподівану заяву од секретаря: «Мені доручено вам ска-

зати, щоб ви до двох годин опустили територію Німецької Демократичної Республіки, бо може з вами бути недобре. Ви нам були потрібні в Федеративній Республіці Німеччини, але не тут». Для Нерінга не було іншого виходу, як вертатися назад. Він їхав зі страхом, що його будуть арештувати, але його ніхто не арештував. Коли він приїхав до Західньої Німеччини, то хмарою його обступили журналісти, закидуючи його різними запитаннями. Я вже не пригадую собі точно питань і відповідей, тому не буду над тим зупинятися, лише добре пам'ятаю кінцеву заяву Нерінга: він сказав, що їде до Гамбургу і піде працювати у пристані як звичайний робітник і що більше нічого спільного не хоче мати з політикою.

У Німецькій Федеративній Республіці таких нерінгів було і є дуже багато, що виконували нібито для Демократичної Німецької Республіки завдання з Москви. Виходить, що для такої діяльності в Москві не жаліли мільйонів грошей.

НАДЗВИЧАЙНА КОНФЕРЕНЦІЯ ЗЧ ОУН

Я знав про невдоволення деяких осіб у Проводі, зокрема тих, що з України були вислані на Захід і тепер перебували майже в більшості в Мюнхені. Як я вже згадував, у розмовах з Василем Охримовичем я постійно переконувався, що щось було не так. Але про це ясніше я нічого не знав. Угорі вже згадувано, що біля студентського гуртожитку Фіріхшуле в Рамерсдорфі

в Мюнхені сходився постійно гурт наших провідних людей для дискусії. Коли я це вперше побачив, то я назвав цю площу коло Фіріхшуле «політичним пасовиськом». Потому мої думки збігалися з думками інших, котрі говорили, що в багатьох таборах бракує провідних людей. Спочатку це були дискусії нібито невинні собі, але поволі вони набирали точного напрямку. Поважніші дискусії мали місце по кімнатах, в яких мешкали деякі з тих провідних людей. Часто можна було чути, що кацетники нібито відстали від життя і не знають дійсности в Україні. Річ ясна, що за кацетників вони вважали в першу чергу Бандеру, Стецька, Ленкавського і десятки інших, котрі від 1941 року сиділи в гітлерівських тюрмах і кацетах. Дуже багато говорилося про Організацію, її устрій, а також ставлено під сумнів, чи на еміграції є потрібна Організація. Згодом почали говорити про «диктатуру кацетників».

Усе це поступово набирало такого розвитку: спочатку відбувалися дискусії ніби для виявлення помилок, які виринають спонтанно, але запальчивість та послідовність і злосливо кинені слова під адресу Бандери чи Стецька наводили думки на те, що хтось у цьому має певну ціль. Кілька разів я чув від Григорія Наняка, активного діяча з молоддю і юнацтвом ОУН, нарікання на Дарію Ребет, що вона завдає труднощів у праці юнацтва. Коли підготовлялася в вересні 1947 Конференція ЗЧ ОУН, то багато з нас думали, також і я, що на цій Конференції буде гостра опозиція до Проводу. Але так не було. Все пройшло ніби добре. Правда, що в кінці 1947 і на початку 1948 почали ширитися різні провокативні сплетні, які поширювали зі злорадістю

наші політичні противники, про опозицію в бандерівців та про неминучий розкол, навіть такі видумки, що між провідними членами в Проводі доходило до бійки чи стрілянини. Очевидно, все це були злобні вигадки. Політичні противники ЗЧ ОУН уважали для себе ці сплетні як найцінніші новинки.

Водночас у виданнях ЗП УГВР почали появлятися статті, які почали насторожувати не тільки членів Проводу, але і членів теренових та обласних проводів. Наприклад, появилася книжка під назвою «Позиції українського визвольного руху», в якій у вступі Василь Чайка писав приблизно так, що національно-визвольна боротьба залежить від розвитку клясової боротьби. Отже, тут уже пропагувався марксизм. Ми, всі активні члени Організації, це читали та й, дискутуючи, стверджували, що ЗП УГВР має завдання пропагувати нашу боротьбу за українську державу перед західними державами, змагати до того, щоби притягнути до праці безпартійних видатних діячів і також шукати певного корисного порозуміння з існуючими політичними середовищами, а, зокрема, з урядом УНР в екзилі. Наші політичні противники з кіл УНР робили свої пляни, і я пригадую, що в 1948 році, десь з початком травня, Ярослав Стецько і Микола Лебедь провадили розмову з Ісааком Мазепою, якій я мав змогу прислухатися. Натомість таким писанням, як вище згадано, ЗП УГВР відхилялося від своїх обов'язків і вносило ідеологічну боротьбу всередині нашої Організації. Журнал «Дозброї» (ч. 5, 1947) писав так: «Члени ОУН стали до лояльної співпраці у військових відділах, у тилкових установах УПА і УГВР». Для нас стояло питання —

що значить таке писання, що члени ОУН стали до льо-
яльної співпраці? Ми знали, що члени ОУН були твор-
цями УПА в перших початках розбудови УПА. Таких
прикладів можна навести більше, але я не пишу істо-
рії ОУН і УГВР, лише спомини про те, як я та інші на
таке писання дивилися і реагували. Наші політичні
противники лише чекали, аби в виданнях ЗП УГВР
появлялося таке писання, яке вносить розбрат серед
бандерівців.

Отже все це разом змусило Провід ЗЧ ОУН скликати
«Надзвичайну Конференцію Закордонних Частин ОУН».
Ця Конференція відбулася в днях від 28 до 31 серпня
1948 року в Міттенвальді. Не пригадую точної кіль-
кості членів-делегатів цієї Конференції, думаю, що
крім членів Проводу було коло 80 провідних членів з
цілого європейського терену. Від Проводу ЗЧ ОУН про-
читано два реферати: головний реферат виголосив най-
старший віком і членством в ОУН Степан Ленкавсь-
кий, другий реферат читав Ярослав Стецько. З боку
тих, що себе вважали опозицією, з рефератом для пред-
ставлення своїх позицій виступали чотири особи: Ва-
силь Охримович, о. д-р Іван Гриньох, Дарія Ребет та М.
Лебець. Отже два проти чотирьох. Чотири доповідачі,
котрих на Конференції назвали «так званою опози-
цією», не зуміли, хіба за винятком самих себе, більше
нікого переконати в їх правоті. Також для всіх учас-
ників цієї Конференції стало ясным, що «т. зв. опози-
ція» не мала спільного, принципового ґрунту. Стали
видні особисті причини. Після всіх рефератів почалася
дискусія, під час якої майже кожний з присутніх заби-
рав слово, а члени т. зв. опозиції аж по кілька разів.

Під час дискусії, запитів та стверджень мені було дуже прикро, бо, на мій погляд, того всього не повинно бути. Я бачив С. Бандеру — і мені став образ, як я приходив з України через кордон і передав йому від Климова-Легенди привіт, також як Бандера мене прощав у поворотну дорогу через кордон на Україну. Перед моїми очима був образ твердої дійсності німецької окупації, де я зустрічався з М. Лебедем. Знав я з праці В. Охримовича, котрий тепер скрайньо запекло старався боронити свої нові погляди. По довгих дискусіях ставало всім ясно, що опозиціонери не мають рації, що тут є випуклені особисті причини. Мені здавалося, що з усіх опозиціонерів найбільше стримано поводився Микола Лебедь, котрий у своїх виступах найменше вказував та обороняв ідеологічні позиції.

Запам'ятався мені такий епізод. Бандера точку за точкою дослівно розбив різні твердження В. Охримовича й о. д-ра І. Гриньоха. Мені здавалося, що цей виступ Бандери був знаменитий. Я стояв в цей час біля Степана Процика і йому сказав: «Але це Бандері добре вийшло». Процик з дуже поважною міною та з наголосом мені відповів: «Інакше він не був би Бандера». Через чотири роки після того я дуже дивувався, коли слухав вже інші — так само «поважно» — думки С. Процика про Степана Бандеру.

Члени ОУН, які Організацією були делеговані до УГВР і на еміграції творили Закордонне Представництво УГВР, не мали позитивної настанови в своїй поставі до Степана Бандери і Проводу ЗЧ ОУН. Не поділяли поглядів опозиціонерів такі члени ЗП УГВР: проф. Петро Чуйко, ред. Зенон Пеленський, проф. Іван Вов-

чук, проф. Лев Шанковський і Василь Мудрий. Накінець опозиціонери почали самі резигнувати і складати свої мандати з членства ЗП УГВР та Проводу ЗЧ ОУН. Вони не склали заяви, що вони себе вважають правими і не годяться із більшістю присутніх на Конференції, а тільки заявили, що зрікаються своїх мандатів. На їх місце Конференція вибрала інших членів, які від ЗЧ ОУН мали увійти до ЗП УГВР. Ніхто з тих, що склали свої мандати, не говорив про якийсь спротив чи розрив з ЗЧ ОУН. Пригадую, що Іван Кашуба і я розмовляли з Володимиром Стаховом в дорозі з Міттенвальду до Мюнхену, тоді він сказав дослівно так: «Вірю, що Провід скоро нас покличе і дасть нам іншу роботу». До тих осіб належали згаданий В. Стахів, Микола Лебедь, о. д-р Іван Гриньох, Лев і Дарія Ребет, Омелян Логущ, Іван Бутковський, Юрій Лопатинський, Василь Охримович, Марцюк.

Несподіванкою для нас усіх, учасників Конференції, було, коли ми дізналися, що всі вище згадані, які зреклися своїх мандатів у ЗП УГВР, заявили, що відкликають свої резигнації і рішення Конференції не визнають. Вони почали свою поставу інтерпретувати новими поясненнями, але серед цілого членства ЗЧ ОУН вони вже втратили ту пошану, яку мали до цього часу — для всіх було тепер зрозумілим, що вони створять окрему політичну групу. Багато людей не вірили в те, що вони зможуть розвинути діяльність, не маючи людей і тим самим фінансової бази, хоч вони (опозиціонери) самі з переконанням твердили: «Гроші будуть!».

По деякому часі мені один утаємничений у справі опозиції оповідав, що після повороту з Конференції до

опозиціонерів підступив інж. Євген Врецьона зі Швейцарії і переконав їх у потребі відкликати резигнації і творити під назвою ЗП УГВР свою групу, а він їм вкаже шлях до чинників, від яких вони отримують фінансову допомогу для своєї діяльності. Ось тоді члени опозиції несподівано відкликали складення своїх мандатів на Конференції і розпочали діяльність.

Газета «Національна Трибуна», яка була органом ЗЧ ОУН, була правно записана на Василя Пасічняка, котрий став по боці опозиції. Пригадую одне засідання, на якому було нас, мабуть, близько 20 політв'язнів. Микола Климишин, котрий сидів у кацеті разом з В. Пасічняком, апелював до нього, щоб задержати для ЗЧ ОУН газету. Але нічого не вийшло, бо Пасічняк уперто стояв на своєму. Прийшлося організувати нову редакцію і видавати нову газету — «Український Самостійник».

Наступив також поділ серед колишніх вояків УПА. Вояки УПА в більшості стали на боці ЗЧ ОУН, створивши організацію «Братство колишніх вояків УПА». Знову ті вояки УПА, що пішли до опозиції, створили «Місію УПА».

Тепер опозиція і ЗЧ ОУН перед Проводом ОУН на Україні почали доказувати, хто є правий. Провід на Україні, точніше ген. Т. Чупринка-Р. Шухевич визнавав головою Проводу С. Бандеру, але вважав, що розходження, які довели до конфлікту, є такі, що їх можна полагодити. В Україні не могли зрозуміти, як дійшло до такого конфлікту і вимагали полагодження справ. Дійшло до того, що С. Бандера рішив іти сам на Україну, але після довгих дискусій його відхід на Ук-

раїну відложено. Закінчилося тим, що рішено до Краю вислати Мирона Матвієйка. Опозиція зі свого боку вислала в Україну Василя Охримовича. Обидва вони по деякому часі попали в руки ворога. Як стало відомо пізніше, у гру між Краєм та еміграцією включився ворог.

СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ

Як я вже згадав, у 1947 році наші представники Ярослав Стецько і Микола Лебедь відбули розмову з Ісааком Мазепою, колишнім прем'єром УНР та соціалістичним діячем. Ця розмова відбулася в таборі «Зоммер-казерне», в другому бльоці. Мені запам'яталися деякі уривки цієї розмови, яку я дуже напружено слухав, — зокрема оповіді про політичну діяльність під час московської та гітлерівської окупації і створення УГВР. Мазепа не був багатомовним, таких співрозмовників у нас називали «мнюхами». Він оминав розмови про нашу боротьбу, наголошував існування УНР в екзилі та критично висловлювався до спільного меморандуму на Мирову Конференцію в Парижі, підписаного М. Лебедом від УГВР і проф. Шульгином від УНР. Пригадую, як Лебедь Мазепі листами доказував про дипломатичні акції УГВР, де був лист до Стейт-Департаменту ЗСА й інше.

Мені відомо, що таких розмов було більше; про них уже точніше знали Мирон Гриневич і мґр Дисько При-

туляк. Також не знаю хто далі з наших представників брав участь у тих переговорах. Я тоді був зайнятий справами, які мене заставляли подорожувати. На цю тему — вступати в розмови з тими партіями, що потворилися і відмовили свою співучасть в якомусь спільному центрі — в нашій Організації провадилися постійні дискусії. Весь актив провідних людей, що брали участь у боротьбі з ворогом або сиділи по тюрмах, до таких плянів ставився неприхильно. Тому сприяли самі ці партії, які не тільки що знецінювали нашу працю і боротьбу, але грубо і лайливо нас очорнювали і прозивали. Одночасно ми всі вірили, що створення за кордоном одного політичного центру буде корисне для нашої визвольної справи. Дехто висловлював думку, що коли ми підемо разом з ними, тоді вони припинять свою лайку і будуть ставитися позитивно до нашої боротьби. Знову ж інші твердили, що в цих партіях є злобні люди-присосованці, з якими чесна співпраця буде неможлива. Я також не вірив у можливість праці з тими майбутніми партнерами, багатьох із них я вже пізнав особисто — ті люди мали зовсім іншу ціль, як ми. Наш Провід вірив, що всі представники згаданих партій розвинуть перед західнім світом акції піддержки боротьби в Краю, натомість представники тих партій плянували в створеному центрі наших представників демократично переголосувати. Вони всі знали, що нашу Організацію треба притягти до запланованого центру, бо без участі нашої Організації створення «центру» не буде можливе. Вони вже мали досвід із творення КУК.

Наш Провід 5 квітня 1948 видав комунікат з вимо-

гами до УНРади. В ньому мовилося дослівно, що ЗЧ ОУН визнаватимуть лише такий державний центр Української Народної Республіки на еміграції, який буде переформований, оновлений на широкій громадській базі, згідно з вимогами сучасної боротьби і визнаватиме Українську Головну Визвольну Раду — УГВР, як керівний орган революційно-визвольної боротьби українського народу. Підготовча комісія для організації Української Національної Ради 10 червня 1948 видала комунікат, в якому повідомлялося, що українські політичні партії й організації, а саме: Українське Національно-Демократичне Об'єднання, Українська Соціалістично-Радикальна Партія, Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія, Українська Партія Соціал-Революціонерів, Український Національний Союз, Українська Революційна-Демократична Партія, Організація Українських Націоналістів, Організація Українських Націоналістів-Революціонерів підписали статут Української Національної Ради. Одинокий Союз Гетьманців Державників не приступив до цього новосконсолідованого твору УНРади і видав від себе інформацію, в якій вияснював своє відношення до УНРади. 16 липня 1948 в Авґсбурзі в «Зоммер-казерне» почалася перша сесія Української Національної Ради. Наша фракція складалася з наступних осіб: проф. Іван Вовчук — голова фракції, члени — Кость Кононенко, д-р Борис Андрієвський, д-р Петро Мірчук, Анатолій Рябошенко і Лев Шанковський. Всі вище вчислені партії мали по шість місць в УНРаді (соціал-демократи, наприклад, з немалою бідою зібрали для своєї фракції шістьох осіб, бо більше їх не мали). Кожна фракція,

крім офіційного складу, давала від себе людей для технічної праці, як реєстрація і т. д. Від нашої фракції я був перед початком сесії технічним секретарем. У дійсності я хотів усіх бачити, все чути і виробити на все свій погляд.

На сесію приїхав Андрій Миколайович Лівіцький, президент УНР в екзилі, колишній міністер з 20-тих років. Наша фракція через свого голову проф. І. Вовчука поставила вимогу, щоби президент УНР в екзилі підписав заяву, що Варшавський договір, підписаний урядом УНР з поляками, є неважний. Нашій фракції пояснювали, що цей договір уже давно втратив важність, але проф. І. Вовчук сказав, що перед відкриттям сесії президент А. М. Лівіцький повинен таке уневаження підписати, бо інакше наша фракція не ввійде на залю сесії. Президент А. М. Лівіцький підписав згадану заяву про уневаження Варшавського договору.

Я уважно приглядався всім членам УНР, нібито екзильного парламенту. Більшу частину їх я знав особисто, інших — тільки з видження. Після всіх формальностей, як відкриття, слово президента А. М. Лівіцького, складання приречення, приступлено до питань про завдання УНРади, справи внутрішньої і зовнішньої політики. Тоді разюче видними ставали розходження в поглядах на різні справи. Чим довше дискутували, тим більше мене переконувало, що ми маємо до діла з українцями з невиробленими національно і політично ідеями, але великими політичними амбіціями очолювати і репрезентувати. Почали виступати наші члени УНРади, які насвітлювали ситуацію на Україні за час війни, вказували на боротьбу, вимагали піддержки цієї боротьби та

конкретних заходів для піддержки цієї боротьби з боку західних держав. У відповідь від противників прийшли заперечення, негативна та ворожа постава взагалі до нашої Організації. Слухаючи наших політичних противників, я оформлював у своїх думках оцінку їх політичного змісту, набирал переконання, що маємо справу з просвітянсько-опортуністичним табором (може, це не стосується всіх), злобно наставленими людьми, яких злоба паралізувала їх розум. Коли б вони були здібні політично думати, то мусіли б розуміти, що наші представники в УНРаді заступають тисячі членів молодого віку, загартованих у боротьбі, з великою посвятою далі працювати, вчитися і боротися. За тими тисячами членів стояли десятки тисяч українських патріотів, що мали повне довір'я до нашої Організації. Це не були кон'юнктурні еміграційні патріоти, а люди, що в час московської і гітлерівської окупації помагали революційному підпіллю грішми, працею, ризикували своїм життям. Дійсно, політично думаючі противники не змогли б тих людей наставити проти себе. Для мене тоді було одне засадниче питання неясне — як ці панове думають здобути власну державу? Та на цю тему вони ніколи не говорили. В мене було глибоке переконання, що перебування нашої Організації в складі УНРади не буде довготривалим.

ПРОВІДНІ ТА АКТИВНІ ЧЛЕНИ З ЦЕНТРАЛЬНИХ ЗЕМЕЛЬ

Наші політичні противники намагалися поширювати неправдиві інформації, мовляв, революційна ОУН — то чисто галицька організація. На сесії УНРади вони побачили чотирьох людей з центральних земель України, як представників до УНРади, котрі були в Проводі ОУН, а саме — проф. Іван Вовчук, Кость Кононенко, проф. Борис Андрієвський і Анатолій Рябошенко. Проф. Іван Вовчук уже був широко відомий всім українцям як добрий промовець, що з доповідями часто об'їздив усі скупчення українців у Німеччині. У щоденній активній праці в кожній ділянці життя було видно провідних і активних членів ОУН-бандерівців з центральних земель: Мироненко, Ю. Бобровський, В. Коваль, В. Шульга, Гончарів, О. Калинник, С. Вожаківський, І. Ратушний, Ю. Харченко, П. Кізко і Л. Полтава. В одному з найбільших скупчень українців, в Мюнхені, наприкінці 40-их років Провід Організації очолила людина молодшого віку з Полтавщини — Володимир Мазур, котрий у своїй діяльності мав успіхи. В кожному осередку були молодшого віку люди з центральних земель, активні члени нашої Організації. Серед низки науковців з центральних земель видатні люди були прихильниками Організації, як проф. В. Державин, проф. В. Плющ, проф. Г. Ващенко, проф. П. Курінний, проф. П. Чуйко і багато інших, всі прізвища яких мені не вдалося запам'ятати.

З АВГСБУРГУ ДО ЛЯЙПГАЙМУ

Західні альянти, зокрема ЗСА, на яких лежав головний тягар фінансування таборів «діпі», робили тиск на ІРО, щоби чимскоріше шукати можливостей для переселення таборів. Першою країною, яка почала набирати робітників з таборів, головно американської зони Німеччини, була Бельгія. Вона брала робітників до копалень вугілля і узгіднювала умови праці з ІРО, а не з самими робітниками. Це було не вигідне, але люди хотіли нормально жити і працювати. Значне число людей виїхало до Бельгії. Другою європейською країною, яка почала брати до праці самітних, була Англія. З американської зони до Англії виїхали кілька тисяч самітних, а з англійської зони виїхало понад 10 000 українців. Потім обмежене число виїхало до Канади на працю до копалень. Згодом почалися індивідуальні виїзди до Америки і Канади таких осіб, котрих родина забезпечувала працею і помешканням. З «Зоммер-казерне» виїхало декілька родин до Бразилії, між ними проф. О. Лисинецький, Віктор Іваницький, котрий зі мною приїхав з Нордгавзену, футболіст команди «Чорногора» Осип Басейчук та інші, імена яких вже не пригадую.

Було рішено, що мешканців «Зоммер-казерне» перевозять до Ляйпгайму, біля містечка Гюнцбург у Баварії. До цього часу в Ляйпгаймі був жидівський табір, мешканці якого виїхали до Ізраїлю. Нас перевезли в квітні 1949 року та розміщено в казармах.

Ляйпгайм мені оказався дуже не вигідний для поїздки. У Ляйпгаймі зупинявся лише особовий поїзд, а

поспішні поїзди зупинялися в Гюнцбурзі, до якого треба було йти приблизно 5 кілометрів.

Цей період був часом посиленої еміграції. Люди постійно виїздили. Для прикладу: в якомусь таборі виїхали провідні члени, отже було назначено нове керівництво, яке за тиждень також виїжджало. Мене призначено до тих членів Організації, що мали залишитися в Німеччині для праці в Організації. До таких належав також Іван Кашуба. Виїздили люди також із Проводу. Треба було мати на увазі кожний табір: хто виїжджав, а хто залишався, щоб удержати організаційну мережу й орієнтуватися в ситуації. Тиск на виїзд з боку ІРО був великий. Також до Америки виїхав мій стрийко Петро.

Під матеріальним кутом було дуже важко через брак харчів та грошей. У червні 1948 була виміна грошей: райхсмарки з часу гітлерівського райху були уневаженені і кожному мешканцеві видано по 40 німецьких марок. Хто не працював на заробіткову платню, той не мав грошей. Нам, колишнім в'язням, що не мали ніяких запасів, була справжня біда. Пригадую час, коли я з Іваном Кашубою з Рамерсдорфу до головного двірця в Мюнхені йшли пішки, бо не було грошей на трамвай. До хліба завжди бракувало товщу. Дружина виїхала до інституту вивчати англійську мову, а я з Кашубою якось півроку господарили самі. Мені хтось із знайомих дав дві літри рибного товщу, і ми з Кашубою кожного дня пили цей товщ, який звали також траном, по дві ложки, а Кашуба з гумором завжди пояснював, яка це велика користь для організму. Обидва ми себе

підбадьорували тим, що коли ми пережили кацет, то тепер нам уже ніщо не є страшне.

Табір, перевезений до Ляйпгайму, був уже майже на половину менший, як в Авґсбурзі. Десь, мабуть, у травні 1949 року до Ляйпгайму привезли частину табору з Корнбергу. Приїхали деякі добрі люди, а також і значна кількість колишніх політв'язнів гітлерівського кацету: І. Ратушний, Ю. Харченко, В. Леник, Є. Луковський, Д. Недовіз, С. Бардигула та два брати Мигалі. Це скріплювало нашу діяльність, але всі були під впливом виїздів з Німеччини, бо кожний хотів працювати та вести нормальне життя — табори, казарми, бездіяльність, спільна кухня кожному вже остогидли.

Мені час від часу треба було виїздити до різних міст і таборів, бо треба було усталювати адреси тих, що не виїжджають з Німеччини. Життям у Ляйпгаймському таборі я менше цікавився.

Головою таборової ради був Мирон Гриневич, секретарем — д-р Іван Прокоп, адміністратором — мгр Василь Гірний, комендантом поліції — мгр Василь Дмитренко. В таборі була опозиція, яка постійно до всього, дослівно, задиралася. Мирон Гриневич, працююча і чесна людина, дуже переживав кожні безпідставні закиди. Одного дня до мене прийшли два наші члени і мені оповіли, що подалі від табору, на площі летовища лежать сотні кубометри дров, які охороняє таборова поліція. Декілька поліцаїв нав'язали контакт з німцем з сусіднього села й автом уночі вивозять ці дрова. Обидва члени, що мене інформували, були порядні люди і переживали, що одного дня будуть виявлені злодії і для чужинців ми, всі українці, будемо злодіями, а

таборова опозиція це все припише нам — бандерівцям. Адже не раз можна було чути, що в таборі поліція є в бандерівських руках, що, очевидно, було неправдою. Від того часу, як в Авгсбурзі на донос про проведення вишкочів звільнено наших провідних членів з поліції, відтоді поліція складалася з людей непартійних. Комендант поліції правник Василь Дмитренко не дуже цікавився поодинокими поліцаями й тим, як вони виконують службу. Сам він був непоганим чоловіком, політичним життям не цікавився і від чарки не відмовлявся — його ж не цікавило хто цю чарку ставить та звідки той здобував на це гроші. Вислухав я інформації тих людей і побачив, що дійсно буде скандал, як одного дня крадіж буде виявлена. Але тих інформацій, для вжиття протизаходів, було замало, так що злодіям було б легко все заперечити. Я обом інформантам подав вказівки, за якими вони мають мені доставити докази. Десь через тиждень вони мені принесли відповіді на потрібні мені питання: коли крадуть, година, хто з поліцаїв бере участь, яким авто користуються і звідки воно. Зібравши ці дані, я зустрів голову Таборової Ради Мирона Гриневича і розповів йому про крадіж дров. Мирон Гриневич лише покрутив головою і сказав: «Ще цього нам потрібно». Я сказав йому, що треба на розум поговорити з комендантом поліції, щоб він це полагодив, міняючи службу тих поліцаїв, а відтак їх звільняючи, так щоб про це не довідалися керівники ІРО. Обидва ми були згідні з таким пляном, але я не питав, як Гриневич його думає зреалізувати. М. Гриневич покликав секретаря Таборової Ради д-ра І. Прокопа, йому все це оповів і просив його цю непри-

емну справу якось полагодити. Д-р І. Прокоп лише запитав Гриневича, чи інформація певна, на що він відповів, що інформацію йому передав я і він вірить, що все є так, як йому сказано. Тоді М. Гриневич ще не знав, так само як і я, що д-р І. Прокоп мав пританену злість на мене, вважаючи, що я стояв йому на перешкоді в організуванні прихильників ЗП УГВР. Д-р І. Прокоп, як мені стало пізніше відомо, зараз же почав розмову з комендантом поліції, і, не шукаючи дороги, як покінчити з злодійством, вони обидва дійшли до висновку, що Мудрик не зможе свого твердження підтвердити доказами. І так вони вирішили піти прямо до директорки «суб-ерея ІРО» і їй представити справу так, що в таборі живе чоловік, який робить провокації проти таборової поліції і хоче знеславити добре ім'я табору та всіх табірних працівників. Ось так заплянували пан доктор і пан магістер: вони обминули українську самоуправу, — голову Таборової Ради М. Гриневича та адміністратора В. Гірного, — пішовши безпосередньо до директорки ІРО місіс Палінг.

Одного червневого вечора, після 20-тої години, я повернув з поїздки і, тільки увійшовши до своєї кімнати, вже появився таборовий поліціант у повній уніформі, з шоломом на голові, і заявив мені, що має доручення мене відпровадити на «ІРО-Білетц», тобто до приміщення, неприналежного до табору, де мешкали працівники «суб-ерея ІРО» (тими працівниками були: місіс Палінг — австралійка, міс Леві — француженка, яка урядувала щодня в Діллінгені, міс Бідо, міс Дістергавс, містер Бабенков і один норвежець, прізвища якого вже не пригадую). Я ввійшов до їхньої великої

кімнати і застав їх усіх так, як вище їх вичислив, тільки між ними сиділи ще комендант поліції мгр В. Дмитренко і секретар Таборової Ради д-р І. Прокоп. Коли я досить голосно сказав «Добри вечір!» і почув недбало висловлену відповідь, а обидва присутні українці взагалі на мене не дивилися, то я зрозумів, що тут є якась змова проти мене. Пані директор Палінг зараз же голосно запитала мене, яке мое назвище. Коли я їй відповів, то вона енергійно почала говорити: «Ви в таборі робите провокації, поширюєте неправдиві вістки проти поліції, ми вас викидаємо з табору, щоб зберегти в таборі спокій». Я звернувся до обох українців та по-українському сказав: «Що ви робите?» Вони мовчали, а директорка піднесеним голосом почала на мене кричати, що вона тут є господарем і як я хочу говорити, то мушу у неї просити слова та говорити по-німецькому. Потім вона звернулася до них і запитала, що я їм казав. Д-р Прокоп по-німецькому повторив те, що я їх питався. Тоді я до директорки звернувся та просив, щоб вона мені дала змогу все вяснити. Однак директорка знову повторила: «Ми вас викидаємо з табору і немає про що більше говорити». Тоді я голосно та рішуче заявив, що як мені не дасться змоги вяснити справи, то я завтра поїду до головної квартири ІРО зі скаргою про несправедливе відношення до мене. Після моєї рішучої постави норвежець спокійним голосом звернувся до директорки, просячи її, щоб вона дала мені змогу говорити. Директорка, звернувшись до мене, сказала: «Прошу! Я вас слухаю». Я ще раз потвердив, що правдою є, що поліція краде дрова і що я не роблю жадної провокації. Директорка, перебиваючи ме-

не, запитала, якщо це є правда, то чому я не прийшов їй це сказати? У відповідь директорці я сказав: «По-перше, в таборі є українська самоуправа і про це я говорив голові Таборової Ради, щоб він полагодив цю справу, а, подруге, я не хотів, щоб ви, як чужинка, знали, що мої земляки допустилися такого вчинку».

«Чим ви мені докажете правдивість ваших тверджень?» — хотіла знати директорка. Я її попросив, щоб вона мені дозволила комендантові поліції, тут присутньому, поставити кілька питань для вияснення справи. Вона відповіла: «Прошу, але по-німецькому!» Тоді я запитав коменданта:

— Минулої суботи була в таборі забава, на якій ви і ряд осіб випили багато алкоголю. Все замовляв поліціант Негрич, заплативши накінець 118 марок. Поліціант заробляє на місяць 80 марок, мусить один місяць за ці гроші прожити, а за одну п'ятику платить майже 40 марок більше, як заробляє. Чи ви не знаєте звідки він взяв стільки грошей?

Комендант непереконливим голосом мені відповів:

— Це мене не цікавить хто звідки бере гроші.

Тоді я йому поставив друге питання:

— Пане коменданте, пару днів тому до вас телефонувала німецька поліція, щоб ви забрали п'яного таборового поліціая, який ходив по німецькому селу в поліційному мундирі та постійно кидав на дорогу свій шолом. Чи ви знали, що він у селі робив?

Комендант поліції відповів:

— Ні, я не знаю, що він там робив!

Я продовжував далі:

— То я вам скажу: він отримав гроші за продані краджені дрова.

У кімнаті я помітив у присутніх урядників ІРО зросте зацікавлення та прихильнішу настанову до мене. Я звернувся до директорки, кажучи, що я вважаю, що тепер треба покликати поліцая Негрича. Директорка вказала комендантові поліції на телефон та попросила, щоб він викликав згаданого поліціанта. Мабуть, через двадцять хвилин зголосився поліціант Негрич. Директорка Палінг його запитала: «Ви крали дрова?» Поліцейай відповів дуже скоро: «Ні, неправда, не крав, — таке видумує Мудрик». З відповіді мені було ясно, що поліціант був поінформований та приготовлений на таке запитання, бо ж звідки він знав моє прізвище? Директорка піднесеним голосом сказала до нього, щоб він говорив правду. Я попросив у неї слова і сказав, що, на мою гадку, немає далі потреби тут говорити, треба подзвонити до німецької поліції і попросити, щоб хтось із них приїхав сюди, та разом з ним поїхати до села Бібенгайму, до того пекаря, який купував дрова. Директорка ще раз звернулася до поліцая з запитом: «Крав, чи поїдемо до пекаря?» Щойно тепер поліцейай, спустивши голову, несміливим голосом сказав: «Крав». На це зізнання я зараз запитав директорку:

— Отже, чи я робив провокації?

— Ні, — відповіла директорка, — але я маю до вас прохання: все те, що ми тут вияснили, тримайте для себе і нікому не говоріть!

Я зрозумів, що для неї, як директорки, це також була дуже неприємна справа.

— Так, пані директорко, — промовив я до неї, —

цю цілу справу я хотів так полагодити, щоб ви про це не знали, але вони — я показав на похнюплених земляків — хотіли нечесною дорогою мене позбутися з табору.

Директорка мені подала руку на добраніч, і я вийшов.

Ще не дійшовши до табору, раптом мене наздигнав комендант поліції і вияснивав мені, що він дійсно про крадіж нічого не знав. Але я йому перебив і лише сказав:

— Для мене ясно, що ви хотіли досягнути, а тепер маєте собі виставлене свідоцтво. Геть від мене, не хочу з вами мати діла!

Рано, наступного дня, я поінформував про все, що сталося, голову Таборової Ради і за справу забув. Можливо, через два тижні знову за мною прийшов поліцей і просив зайти зараз до директорки ІРО. Прийшов я до бюро директорки і застав там коменданта поліції. «Знову наклеп, чи щось подібне?» — подумав я. Але директорка коротко й ділово заявила мені, що пан Дмитренко у зв'язку з своїм виїздом до Америки має передати мені свою функцію коменданта поліції, тому, що я не працюю і наразі не емігрую. Я знав, що відмовлятися та відпекуватися може вийти мені не на користь, аджеж мої організаційні обов'язки мене досить обтяжували, однак я собі подумав, що якось усе це поладжу. Комендант попросив мене зайти до нього на поліцію, щоб мені все показати та передати всі акти.

Голова Таборової Ради мені оповідав таке: комендант поліції мгр Дмитренко зголосив свій виїзд і вони спільно намітили на місці коменданта поліції кандидата

та й пішли до директорки, щоб вона затвердила цю кандидатуру. Директорка їх вислухала і сказала, що в таборі є забагато крадіжок і що єдиний кандидат на її думку — це Мудрик. Далі вона просила, щоб покликати його до неї. На пояснення, що Мудрик працює десь в українському комітеті, директорка відповіла, що він мешкає в таборі і має працювати там, де вона його призначить. Ось так зовсім несподівано я став комендантом поліції, яка складалася з 75 осіб. Мені вдалося дуже скоро в поліції створити ділову настанову і скріпити дисципліну. Заступником моїм став Степан Дедьо діловий чоловік. Секретарем поліції був Мирон Камінський, вояк УПА, що прийшов на захід з рейдучими частинами.

НАШІ АКЦІЇ ТА НАШІ БУДНІ

Не зважаючи на те, що виїзд нашої еміграції став усе масовішим, головню до Канади й Америки, та й почався був набір охочих їхати до Австралії, ми організували часто протестні акції і також масові демонстрації. Ліга політичних в'язнів у Мюнхені вистаралася дозвіл, що 10 квітня 1949 на Кенігспляці може відбутися Богослуження і віче релігійного характеру. В дійсності ж була запланована велика демонстрація АБН, яка мала за ціль по Богослуженні і після промов на Кенігспляці пройти добре організованим походом вулицями Мюнхену і дістатися до дільниці Мюнхену Богенгавзену. Там мали свої приміщення різні закордонні місії, а також і московська місія. На такий

похід ніхто нам не дав би дозволу, і треба було сподіватися, що коли поліція зорієнтується, куди наш похід буде скерований, то стягне більші поліційні сили і не допустить до дальшого походу.

Вже були точно визначені вулиці походу. До передової колони були назначені добре приготовлені молоді проворні люди. У суботу, 9 квітня центр міста Мюнхену було обліплено антимосковськими плякатами-кличами. Центральний Комітет АБН поробив заходи, щоб усі народи, які входять до АБН-у, взяли масову участь. Офіційно було створено «Міжнародній громадський комітет протикомуністичної протестаційної демонстрації». В суботу ввечері наспіли до нас інформації, що німецькі комуністи почали здирати наші плякати, що вказувало на можливий зудар з комуністами. Ми всі були приготовлені до можливих провокацій.

В неділю, 10 квітня на Кенігспляці зібралось приблизно 10 000 осіб. Люди автобусами приїхали з усіх міст Баварії. На транспарантах видніли написи: «Проти переслідування Церков», «Проти примусової праці», «Проти московського терору» і т. д. і т. п. Богослуження відправляв о. декан Володимир Пилипець з Авгсбургу, який також виголосив по-німецькому проповідь. Від АБН-у промовляв д-р Петро Мірчук. Під час його промови раптово замовкли гучномовці, але зараз же потому зловлено двох типів — німецького комуніста та москаля, які перерізали каблі до голосників. Обох їх передано поліції. Каблі скоро справлено, і д-р П. Мірчук без дальших перешкод міг закінчити свою промову. На вічі виступали також і інші представники народів АБН. Після закінчення усіх промов за поперед-

нім пляном, досить скоро зформувався похід. На чолі походу колишній вояк УПА ніс березовий хрест з терновим вінком. За ним несено велику мапу концентраційних таборів у ССРСР, а відтак великі літери «АБН», десять прапорів народів АБН та десятки різних транспарантів у німецькій та англійській мовах. Похід дисципліновано рушив вперед. Поліція не могла зупинити такої маси народу. Щоб похід ішов скоро та без перешкод, на вулицях вже стояли з синьо-жовтими опасками наші впорядники, які стримували рух авт. Ніхто їх не питав, чи вони мають на це право, тільки поліція знала, що на похід немає дозволу. Якийсь тип раптово скочив до походу і намагався знищити карту советських таборів і зірвав одному впорядникові опаску, але наша охорона йому скоро дала лекцію. Як показалося, це був німець-комуніст, радник міста Мюнхену — Леттенбауер. По лінії нашої охорони переказано бути уважним, бо комуністи роблять провокації. Коли похід проходив біля мосту Принц-Регентен і Біденмаєрштрассе, де недалеко знаходилося приміщення комуністичної партії Німеччини, кілька німецьких комуністів почали кидати камінням на німецьку поліцію і поранили одного німецького поліціанта, але нами задержаний порядок дав змогу поліції зорієнтуватися, що це робили не демонстранти, а комуністи. Також комуніста радника Леттенбауера мала поліція в руках і ствердила, хто він. На мості німецька поліція спорудила заставу, яку демонстранти зім'яли і пішли походом далі. В цей час проїхало побіч походу американське авто, з якого в імені коменданта міста закликалося походові негайно розійтися. Вже близько призначеної ці-

лі появився відділ американської поліції «МП». Вони почали великими палками бити демонстрантів, і тут зав'язалася затяжна бійка. Били демонстрантів, але і били демонстранти. Ми частину демонстрантів виключили від бійки, щоб не втягати всіх у бійку, і повели їх просто під приміщення уже закордонних місій, а в тому й московської. Десь із бічної вулиці появилися козаки на конях, мабуть, було їх приблизно десять. Це нам дуже допомогло, бо поліцаї, які почали нас переслідувати, розгубилися. Аж тут звідкись появилися американські танки, які стали стіною перед приміщеннями місій. Ми хотіли перескакувати через танки, як раптом загрозотіли вибухи газових гранат. Я з кількома хлопцями біля танків зрозумів, що далі не дамо собі ради. Здається, з боку я чув як хтось кричав, а інший голос ніби виголошував якусь промову. Довкола нас снулися пасьма синього газу, що душив у горлі, а від сліз не було видно світу. Я знав, що газ стелиться долом і, мов шалений, побіг до високої камениці і по сходах вибіг, мабуть, на п'ятий поверх. Там легше ставало очам, в горлі не душило.

Коли я зійшов десь на другий поверх, то побачив, що в куті тер собі очі якийсь хлопець. Підійшовши до нього, я зразу його впізнав. Це був Роман Набережний, син священика з мого села, студент теології. Такої несподіванки я не сподівався. Було дуже приємно зустрітись з односельчанином.

Увечорі 10 квітня 1949 німецьке радіо у двох повідомленнях звідомляло про нашу демонстрацію і сутичку з поліцією. Обширні репортажі подали мюнхенські газети «Зюддойче цайтунг» і «Мюнхнер Меркур» з 11

квітня 1949. Про демонстрацію писала газета «Штутгартер нахріхтен». У мюнхенській газеті «Абендцайтунг» другий секретар комуністичної партії Мюнхену Ерліх обвинувачував американців, що вони допустили до демонстрації і твердив, що афіші АБН були друковані за допомогою американської військової влади. Як видно, німецький комуніст Ерліх уже добре вивчив та присвоїв собі зразки московської пропаганди.

3 квітня 1949 відбулася велика демонстрація в таборі Райне в північній Німеччині, де українці з кличами й транспарантами пройшли через місто.

З позиції моєї праці приходилося мені тепер у таборі мати часто ділові справи з німецькими адміністративними органами, а з поліцією зокрема. Між мною і німецькою місцевою владою вкладалися добрі речеві та ділові відносини. Комендант поліції Зеп Штробель був колишнім професійним старшиною вермахту, перейшов щасливо всі фронти і розумів наше становище; його заступник Еман, колишній радист німецької авіації з 140-ма годинами в повітрі, також був доброю людиною. Вони за характером та темпераментом не були поліцаями. Був ще на станиці старшого віку поліцай, але з огляду на вік, недалекий пенсійного, він робив службу переважно коло телефону, записував усі телефонічні зголошення.

У Західній Німеччині відбулися перші вибори. На чолі уряду став канцлер Конрад Аденауер, і Німеччина стримала тепер нову назву — «Бундесреспублік Дойчланд», Федеративна Республіка Німеччини. В таборі було багато людей, котрі не мали ніяких документів — це були молоді люди, які втекли з полону, позбав-

лені опіки ІРО, а також численні вояки УПА ще не були забезпечені документами. При допомозі тих зв'язків, які я поволі розвинув, було можливо лагодити згадані справи.

Мої обов'язки вимагали, щоб я час від часу виїздив з Лайпгайму, я старався це робити непомітно. Однак усе скрити було неможливо, і все таки за короткий час вдалося викрити ряд крадежів, які були ще зроблені за мого попередника, наприклад: у казармах, де ми жили, з вмивалень хтось повикрадав вмивальники і туалети-мушлі. Це викликало загальне обурення у людей. Викриття злодія, який це устаткування продавав та постачав власникам довколишніх новозбудованих хат, принесло мені признання. Одного дня директорка Палінг мене покликала до себе і сказала, що їй відомо, що я часто залишаю табір та виїжджаю. Я відповів їй відкрито, що я пов'язаний з українською організаційною діяльністю, яка часто від мене того вимагає, але відомо, що я не занедбую праці у таборі і що низку справ викрито. За працю директорка дала мені признання, але сказала, що виїзд у робочі дні не дозволяється.

В цей час у Лайпгаймі австралійська фільмова група накручувала фільм із життя в повоєнній Німеччині та з табору «діпі». Саме тоді австралійський уряд погодився взяти до Австралії емігрантів. Директорка «суберея» Палінг дуже старалася допомагати цій фільмовій групі.

І тут стався такий випадок: кілька днів після моєї розмови з директоркою ввечері двома автами під хату директорки приїхали ці австралійські оператори. Не

закривши авта, вони пішли до хати вечеряти. Через декілька хвилин один з них пригадав собі, що залишив у авті папіроси і, вийшовши за папіросами, побачив, що двері авта навстіж відкриті — ціла фільмова апаратура була вкрадена. Пропала кількатижнева праця. Це для операторів та працівників ІРО було дуже болючим інцидентом. Директорка зараз викликала німецьку поліцію, а потім подзвонила до таборової поліції. Вона була настільки поденервована, а її голос так схвильований, що службовий сержант, прибігши до мене, сплячого, і стукаючи в двері, замість мені казати, що пані Палінг обікрали, кричав: «Пане коменданте, пані Палінг вкрали». Розбуджений І. Кашуба з гумором, як завше, сказав: «Іди спати! Та що вона, стара баба, кому вона здалася?» Це мене розсмішило і освіжило від сну. Я зарядив негайну збірку всіх поліцаїв. Сам пішов з кількома поліцаями до приміщення директорки. Коли я побачив німецьку поліцію, то в мене створився несмак, що директорка німецьку поліцію цінить вище нас. Поденервована Палінг, австралійський режисер та німецький комендант поліції поінформували мене про злочин. Я не питався у німецької поліції, як вона думає поступати. Я відійшов від них і мені було ясно, що злочинець вночі в другій годині далеко не міг іти з тією апаратурою; він її мусів заховати, чи то в сусідніх німецьких хатах, чи в руїнах розвалин, чи каналах, приналежних до летовища. Я вже мав вивчені всі закутини руїн, де злодії могли мати свої схови і рішив приступити до розшуків. Тим часом прийшли мої поліціанти, приблизно 30 осіб. Я розділив їх на групи, дав доручення і сказав, де я буду знаходитися

і наказав, щоби про все мене негайно інформували. Група, керована Степаном Дедьом, пішла шукати до каналів і дуже скоро віднайшла захovanу апаратуру. Мене повідомлено, і я негайно туди пішов. Я сказав двом поліцаям забрати апарати та й іти зо мною. Біля будинку директорки та довкола авта ще стояли всі урядники ІРО, згадані австралійці і німецька поліція. Коли вони побачили мене і поліцаїв з апаратами, то з радости почали плескати в долоні, а директорка мене аж обняла. Німецьким поліцаям я сказав, що, на мою думку, за злодієм треба шукати серед тих робітників, що обслуговують каналізацію. Цей випадок викликав серед всіх працівників ІРО до мене повагу, а директорка Палінг наступного дня ще раз мені дякувала і сказала: «Коли вам треба десь їхати, то прошу сказати моїй секретарці, вона на моє доручення завжди вам видасть безплатний залізничний квиток (ІРО, як і американські вояки, мала спеціальні квитки для проїзду залізницями). Тепер уже не треба було мені скриватися перед директоркою своїми поїздками.

Наші політичні противники після створення Національної Ради уважали, що наша Організація є зв'язана з рішеннями Виконного органу УНРади. Виконним органом названо уряд УНР в екзилі. УНРада скріпила позиції прихильників, які ніяк не змінили постави до ЗЧ ОУН, а навпаки, вони все більше почали вести різні наклепи на бандерівців. Дійшло до поважного напруження в ЦПУЕ, яке започаткував проф. Ветухів, з якого уенрадівські діячі вийшли та створили свою громадську організацію — Союз Українців Німеччини (СУН). Однак цей СУН ніяк не міг знайти прихиль-

ників серед українців у цілій Німеччині і десь через два роки знову злився у ЦПУЕ. Від того часу ЦПУЕ залишилося єдиною громадською централею, яка була визнана всіма українцями та всіма політичними групами.

Провід ЗЧ ОУН не намагався давати своїх членів на керівні пости в ЦПУЕ. Підхід був такий, що в ЦПУЕ повинні працювати громадські діячі, а також безпартійні, бо громадська діяльність має бути загальноукраїнською. Всі закиди про опанування бандерівцями ЦПУЕ були безпідставними, бо бандерівці мали більшість на делегатських з'їздах і своїми голосами обирали також небандерівців, зате ділових людей. Політичні противники в наслідок масової еміграції почали також втрачати своїх прихильників і хотіли з позиції ЦПУЕ забезпечити собі свої впливи. Ми для політичної діяльності мали свою організаційну мережу, тому не хотіли та не мали потреби використовувати громадську установу ЦПУЕ. Але ми дбали, щоб у ЦПУЕ були люди дійсно віддані громадській праці.

В політичних противників зродився плян, що вони на форумі УНРади переголосують бандерівців, мовляв, у Виконному органі взагалі немає бандерівців і всі напрямні праці, ними опрацьовані в УНРаді, мають виконувати всі емігранти. Вони мали б успіх, якщо б інакше ставилися до фракції ОУН, визнали й піддержали боротьбу ОУН та УПА.

В Мюнхені серед членів ЗЧ ОУН було декілька невдоволених осіб і постійно їм щось не пасувало. Це був час загостреної полеміки навколо націонал-комунізму. Іван Майстренко тоді настирливо боронив укра-

їнських комуністів і мав деяких прихильників також у правому УРДП.

Орган ЗЧ ОУН «Український Самостійник» часто поміщував статті, які гостро поборювали намагання поширювати ці націонал-комуністичні погляди.

Розкриття ряду крадежів з минулого, як знайдення вкрадених фільмових апаратів в головній квартирі авгсбурзької «ереї-ІРО», висловлена мені подяка та признання від офіцера «секюріте» майора Джека Вілінаве, причинилося до того, що відділ безпеки ІРО моїм голосом рахувався.

Одного дня мене несподівано викликав мій шеф, майор Джек Вілінаве. Він мені сказав, що біля Бад Верісгофену під охороною його поліції був магазин з сконфіскованими моторами та якимись складними помпами, які були вкрадені. Мотори були перевезені десь з якоїсь німецької фабрики і були призначені для нових літаків. Вартість цього майна — понад пів мільйона доларів і, що ще важне, це все було записане аж у головній квартирі американської армії. Він мені не міг пояснити, чому саме це майно було під його охороною, а не американської військової поліції. Вілінаве сказав, що там уже є кілька робітників американської військової кримінальної поліції «СіАйДі» і запитав мене, чи я погодився б з його доручення туди поїхати. Я дав згоду, але поставив ряд передумов: я візьму двох своїх людей, оплата для нас готелю і що все залишається наразі в таємниці. З собою я взяв двох спритних людей, що відразу занурилися в чужинецькі спекулянтські кола, в яких процвітав чорний ринок на більші суми кавою, папіросами, чоколядою, долярами та

золотом. За чотири дні вдалося натрапити на шофера, який знав, де є крадені речі та мав товаришів, з якими хотів ці речі продати, лише не мав збуту і шукав купців. Виявилось, що це і були згадані мотори. Так за два дні з тим шофером домовлено купити ті мотори, але під умовою, що мотори мають бути доставлені до Констанцу. Це ми так умовлялися, щоб його навести на думку, що він має до діла з людьми, які ці мотори зараз при допомозі французьких гендлярів будуть перевозити за кордон. Так поступово вдалося ствердити, де ці мотори та помпи заховані. Вони були аж у трьох місцях заховані. Рано, сьомого дня мого побуту в Бад Верісгофені, я задзвонив своєму шефові, щоб приїхав до мене, бо справу я маю вже розкрити, тільки потрібно зробити плян перебрання моторів. За дві години мій шеф з двома американцями був у моїй кімнаті. Я на нарисованому пляні показав три місця, у віддалі один від одного до 7 кілометрів, де замагазиновані були крадені мотори. Американці дали наказ військовій поліції і за годину часу все було полагоджено, а шофером, який знав тих осіб, які крали, вже зайнялися американська та німецька поліції.

В Авґсбурзі, у головній квартирі ІРО, було безмежне вдовolenня, яке годі описати. Якийсь американський начальник питав мене, як мені вдалося розкрити крадіж. Я показав рукою на свого шефа і сказав: «Питайте пана майора, він усім керував, я лише був йому до помічі». Довір'я майора до мене було безмежне. Він, наприклад, показав мені копицю паперів — все доноси на мене, які він відразу при мені подер.

Повернувшись до Лайпгайму, я довідався від пані Палінг, що вона вже чула про мої успіхи.

З Корнбергу політичні в'язні привезли з собою товари з крамниці і дістали дозвіл від директорки відкрити свою крамницю в таборі. Вибудовано гарний великий кіоск. Господарем цієї крамниці став Євген Луковський, дуже проворна і кмітлива людина, і крамниця дуже добре розвивалася. Прибутки з цієї крамниці не ішли у приватну кишеньку, але для Організації.

Одного ранку мене розбудив поліцай, кажучи, що вночі обкрадено крамницю політв'язнів. На поліції я доручив розслідувати справу сержантові Степанові Дедьові, який вибрав собі трьох поліцаїв і пішов на місце злочину.

Після крадежу дров поліцаями та зміни на становищі коменданта, в поліції виробилися декілька добрих людей, які щиро дбали про добре ім'я табору та боролися з кримінальним елементом. Тих поліцаїв я поважав і з ними часто обговорював усі справи, давав лекції про обов'язки поліції, про слідчу службу і т. д. До тих добрих поліцаїв належали С. Дедьо, Придивус, С. Петелицький, Єсип, Шморгай і декілька інших, прізвища яких уже не пам'ятаю.

За деякий час я також підійшов до місця крадежу. У голові я вже розподілив злодіїв, які були відомі, на групи і роздумував, котра група сьогодні зробила влом. Недалеко крамниці зібралися приблизно 30 людей з цікавості. Один з поліцаїв стояв на стійці, щоб люди не підступали близько до крамниці. Степан Дедьо оглядав задню стіну крамниці, де були відірвані дошки, куди злодії влізли до середини. Я почав між зі-

браними людьми шукати очима за мені вже відомими «молодцями», яким злодійське ремесло не було чуже. Я побачив їх аж трьох і почав до них придивлятися, як вони заховуються. Поведінка двох мені була підозріла. В цей час прийшов ще один поліцай, якого я покликав і сказав йому, щоб він тих трьох, мною названих, запровадив на поліцію і розділив, щоб вони не чекали разом мого приходу. На поліції у присутності кількох поліцаїв я докладно розпитував кожного з них зокрема: де вчора ввечорі був, з ким і у котрій годині прийшов до хати і ліг спати. Тоді я післав поліцаїв до тих кімнат, де вони мешкали, щоб перевірили, чи все це їхні співмешканці можуть підтвердити. Лише один, на прізвище Заяць (імени його вже не пригадую), мешкав сам один в кімнаті, бо перед кількома днями його співмешканці виемігрували. Значить, ніхто не міг підтвердити, чи заперечити його зізнання. Тоді я рішився сам піти оглянути його кімнату. Я з ним та двома поліцаями пішли до його кімнати. Кімната була брудна, стояло одне ліжко та якась стара шафа. Поліцаї докладно все оглянули й нічого підозрілого не знайшли. У кімнаті ще стояла одна залізна піч з бляшаною рурою, яка високо під стелею була загнута до стіни, яка була сполучена з загальним димарем. Один поліцай також оглянув піч і нічого у ній не знайшов. Ми вже рішили виходити, як я став на порозі і ще раз оглянув кімнату. Мій погляд зупинився на цій димовій рурі. Я сказав поліціантові, щоб він став на стілець і вийняв з комина цю руру. Поліціант вийняв руру і став приглядатися в руру, потім всадив руку й вийняв півлітрову пляшку з горілкою. На поліції Заяць признав-

ся до крадежу, видав свого спільника і вказав на сховище, де були заховані краджені продукти.

ДРУГА СЕСІЯ УНРАДИ

Перед створенням Української Національної Ради і вступом нашої Організації до неї, багато наших членів і прихильників вірили, що наші політичні противники змінять свою поставу. Зокрема вірили, що припиниться злослива пропаганда, яка у більшості була будована на видумках і лише очорнювала наш рух. Після однорічного існування УНРади виявилось, що політичні противники, об'єднані в УНРаді, спільним фронтом скріпили боротьбу проти нас. Московський ворог і його агентура ніби не існували для наших противників, а постійно поширювані пропагандивні напади були то-тожні з ворожими. Наприклад, московська пропаганда твердила, що боротьба ОУН і УПА — це виплід гітлерівської агентури. Наші політичні противники, зокрема соціяліст Панас Феденко, твердили, що боротьба ОУН і УПА — це провокації, роблені советською владою. Москва постійно поширювала, що ОУН і УПА — це фашисти. До такої безличности дійшли і деякі наші політичні противники, що за гітлерівської окупації покійрно та послушно служили гітлерівцям, а тепер почали себе називати демократами, а нас, які боролися з гітлерівською окупацією і сиділи по гітлерівських тюрмах, називали «фашистами».

Часто згадую про Панаса Феденка, який постійно зі злобою виступав проти ОУН. Це був соціалдемократ,

діяч цієї партії з 1918-20 років. За гітлерівської окупації Чехії та Словаччини він спокійно сидів як емігрант і політично не проявляв ніякої діяльності, не написав проти фашизму ані однієї листівки, ані в обoronі демократії. Син його, Богдан Феденко, в описуваний нами час у таборі в Лайпгаймі розділював для православних українців харчову допомогу. Приміщення для складу тих продуктів було в коридорі, де містилася поліція, Пригадую, коли одного разу на коридорі зчинився рух, і ми побачили, що на Богдана Феденка напав мешканець табору, родом з Одеси, на ім'я Макус, він закидав Феденкові несправедливий розподіл продуктів. Поліціанти оборонили Феденка і ствердили, що напасник був напідпитку, та його замкнули. Також у поліції були не перевірені доноси, мовляв, до Б. Феденка з Мюнхену автом приїздить його приятель, який займається пачкарством, возячи з табору продукти. Я не знав того Феденкового приятеля, лише згідно з приписами ІРО не давав дозволу заїздити автом до табору. Особисто я цим доносам на Феденка не вірив, тому і не робив ніяких заходів.

Таких випадків хуліганських бійок та доносів було багато; наші політичні противники з цього ліпили пропаганду і все приписували бандерівцям. Мені виглядало, що коли б такий хуліган, як згаданий Макус, напав не на Б. Феденка, а на бандерівця і тоді поліція його замкнула б, то противники писали б і говорили б про терор бандерівської поліції. Я довше зупинився над випадком з Б. Феденком, щоб показати на випадки, які мали місце в таборовому житті, а політичні противники з того робили нечесно закиди бандерівцям.

Мені доводилося часто бувати в різних скупченнях наших людей, брати участь у розмовах та дискусіях, де я вже не чув ані одного прихильного голосу до УНРади і нашої участі в ній. Було ясно, що наш вихід з УНРади є неминучий.

Друга сесія УНРади відбулася від 23 до 27 червня 1949 року в таборі у Лайпгаймі. Політичні противники намагалися цій сесії надати великого значення. Провід ЗЧ ОУН доручив своїй делегації на сесії УНРади повторити вимоги ставлені ще з 5 квітня 1948 і ствердити, що вони не є виконані УНРадою та Виконним органом УНРади. Також було рішено Проводом ЗЧ ОУН, щоб ми не входили до Виконного органу УНР, бо не можемо нести відповідальність за таку політичну настанову, яка панує в партіях УНРади.

На другій сесії УНРади в Лайпгаймі за порядок відповідав Іван Дяченко, член ЦК УРДП. Сесія відбувалася в таборі, де раніше було казино для німецьких летунів і заля для зібрань. Дяченко заповів, що крім бандерівської фракції не впустиє ніяких спостерігачів. Ми уважали, що це не є справедливо, бо як потім оказалось, низку гостей з інших партій було допущено на залю сесії. Наші хлопці знайшли вихід: на залі поставили мікрофони і протягнули каблі кілька сот метрів на спортову площу до голосників, де зібралось приблизно пів сотні наших людей, які уважно слухали. Ніхто з Дяченкових впорядників не звернув увагу на наші помисли. На згаданій сесії наші члени УНРади ясно і твердо поставили свої вимоги та вказували на неправильність уенрадівської політики. Головою УНРа-

ди був проф. Іваницький, а головою Виконного органу проф. Ісаак Мазепа.

У нашій фракції виринули внутрішні непорозуміння. Всі наради нашої фракції відбувалися в моїй кімнаті, на яких я був постійно присутній. Д-р Борис Андрієвський почав ставити вимоги, що нам треба входити до Виконного органу без жадних передумов. Його підтримував Кость Кононенко, а Іван Возчук, голова фракції, намагався їх переконувати в правильності рішення Проводу, однак без успіху. Не з всіма висновками Вовчука погоджувався також проф. Лев Шанковський. Вовчук боявся, що наші внутрішні розбіжності можуть поглибитися і це стане помітним назовні, що заохотить наших противників до дальших атак проти нас. Між професорами Вовчуком та Кононенком була видна не тільки неоднорідність, але такі неприхильне ставлення один до одного. Пізно ввечорі проф. І. Вовчук сказав мені: «Степане Михайловичу, їдьте по Степана Андрійовича, бо не дам сам ради. Закортіли нашим міністерські титули, і вони готові йти на уступки, які крім шкоди нічого для самостійницької політики не принесуть». Настала складна ситуація, бо в цей час не було поїздів до Мюнхену. Чекати на ранок наступного дня, то мій приїзд до Мюнхену міг бути запізний — Степан Андрійович Бандера, як його звав проф. Вовчук, не мешкав у Мюнхені, — і заки я до нього приїду, то він може кудинебудь виїхати. Мені вдалося в Гюлльсбурзі всісти на якийсь товаровий поїзд і успішно все полагодити. На вечір провідник Бандера був вже в моїй кімнаті в Лайпгаймі.

Я був присутній на тому викладі, який дав Бандера

членам нашої фракції. Він говорив спокійно і дуже переконливо. Насамперед він привітав усіх членів фракції і висловив зрозуміння, що в таких скомплікованих справах можуть бути розбіжності у поглядах, але все нам треба добре розважити: що наша участь корисного принесе нашій визвольній справі, що ми можемо там досягнути? Бандера проаналізував політичні напрямні, якими йдуть наші противники. Він говорив дуже переконливо, наводячи багато прикладів. Десь через пів години викладу Бандери, Кость Кононенко, перше тихцем, а потім напівголос, підтвердив: «Правильно, Степане Андрійовичу, правильно!» Вовчук, лише здвигнувши раменами, сказав напівголос: «От тобі!» Виглядало так, що ніби з присутніх ніхто того не чув. Після викладу Бандери почалася ще дискусія, але вона вже йшла не в тому напрямку, як це ще було вчора. Аргументи Бандери скріпили всіх, за виїмком Андрієвського, який мовчав.

У нашій фракції на другій сесії були деякі зміни: не було Анатолія Рябишенка, який був від нас відійшов.

Хочу ще раз згадати про виступ Бандери, який був дуже ясний та переконливий. Ні в якому разі Бандера не робив тиску на наших членів фракції до УНРади, не робив їм закиду, що вони поставили під сумнів рішення, яке перед тим самі прийняли. Бандера проаналізував діяльність ОУН в час московської та гітлерівської окупації і вказував на всі постанови ОУН, що були реалізовані до цього часу. Повторив він визначені напрямні на майбутнє, вказував, що праця ОУН в боротьбі з окупантами мала піддержку в народі, що без бо-

ротьби ми нічого не досягнемо. Потім він вказував на декларативні заяви наших політичних противників. Бандера нічого не згадував про їхні політичні програми, чи ідеологічно-світоглядіві переконання, лише вказував на їхню діяльність та поступовання. В той спосіб була унявнена безперспективність політичних противників та їх стремління бути при владі в УНРаді.

Останніх три дні другої сесії УНРади наша фракція після наради з Бандерою держалася добре і ставила ділові пропозиції, давала переконливі відповіді. Але було ясно, що політичні противники ЗЧ ОУН не шукали правди та співпраці, лише шукали за всяку ціну перемоги над бандерівцями. Найбільш в'їдливі та демагогічні виступи були старих емігрантів, членів УНДС та соціалістів. Їм допомагали галицькі ундисти. Члени новопосталої партії УРДП ще не мали відваги до таких атак. А фракція ОУН-м, так мені виглядало, не дуже добре почувалася, бо коли нас атаковано, то й в тому змислі багато відносилось також до ОУН-м. Головний тон полеміки наших противників був, мовляв, що ми хочемо єдності, а всьому стоять на перешкоді бандерівці. Після цієї другої сесії вся діяльність противників полягала в обвинуваченні ЗЧ ОУН.

Такий стан нашої фракції тривав до 16 травня 1950 року. Тоді наша фракція передала на руки голови УНРади листа, в якому були наведені такі точки:

1. УНРада повинна зайняти чітке позитивне становище до революційно-визвольної боротьби нашого народу, яку веде УПА та УГВР.

2. Зайняти чітке становище до зовнішньополітичних справ та дати відповідну оцінку співробітникам Викон-

ного органу, які робили виступи, суперечні українській самостійницькій політиці.

3. Змінити шкідливу політику на громадському відтинку.

4. Протиставитися розбиванню церковно-релігійного життя і завогнюванню міжконфесійної боротьби членів УНРади.

5. Змінити протидемократичну конструкцію УНРади, яка спирається на штучно-механічний партійний паритет та ігнорує волю й думку всього громадянства.

Провід ЗЧ ОУН ствердив, що невдача щодо консолідації в УНР полягає в неправильній політичній концепції. Пізніше Провід ЗЧ ОУН вніс пропозицію, що до Української Національної Ради треба обирати делегатів-членів УНР голосуванням виборців української еміграції. Річ ясна, що ту пропозицію відкинули ті партії, що мали лише по кільканадцять членів.

Спілка Української Молоді запланувала на 27 і 28 серпня 1949 два здвиги під кличем «Бог і Батьківщина» та «Молодь — майбуття нації. Лицем до воюючої України». Один здвиг відбувся у Фраймані в Мюнхені, а другий на спортовій площі в таборі Райнгард-казерне, в Новому Ульмі. Я був на здвизі в Новому Ульмі, в якому брали участь понад 800 сумівців. В час дефіляди молоді на почесній трибуні були: ген. Михайло Омелянкович-Павленко, полк. Євген Побігущий, Олекса Калининник, Валентин Коваль, я і ще декілька осіб, яких вже не пригадую. Було приємно дивитися на лави маршуючої молоді, але було прикро, що всі вони скоро виїдуть у різні країни. В творенні і організації СУМ

ЗЧ ОУН вклали багато праці, яка дала бажані висліди.

У листопаді 1949 року, в день жовтневої революції, зорганізовано членами ЗЧ ОУН з рамени АБН масову демонстрацію в Ульмі. Організаторами були Іван Кравчук із Зедон-казерне, Дмитро Миськів з Людендорф-казерне і Александрук та Юліян Кавка з Райнгард-казерне. У демонстрації взяли участь: українці з трьох названих таборів, лотиші, мадяри й туркмени. В організації демонстрації було багато перешкод з боку ІРО, а саме директора МекНіля. Німецькі місцеві власті поставилися прихильно до демонстрації.

Колони демонстрантів з всіх таборів маршували на Мюнстерпляц, біля відомої найвищої церкви у світі в Ульмі. Демонстрантів було приблизно 7 000, виділи багато різних кличів проти московського імперіялізму. Кожна національна група мала свої національні прапори. Віче відкрив мгр Дисько Притуляк, як український представник АБН-у, потім говорив український православний священик і по черзі представники всіх присутніх на демонстрації народів. Порядок на демонстрації був взірцевий, за який відповідав Іван Скіра. Це була ще одна з масових демонстрацій.

Наша еміграція була в процесі масового виїзду з Німеччини. Приходив час ліквідації таборів «діпі», які і так не були будуючими для молодого людини. Але ми в цей час, маючи скупчених наших членів і молодь, організували та старалися в Юнацтві якнайбільше використати час для науки. Там, де добре допильновувано всі напрямні вишкільної ділянки, то старші і молодь могли багато навчитися.

Перебуваючи в Німеччині, ми мали змогу переконатися про те, як американці, англійці, французи, німці й інші західні народи мало, а може і нічого правдивого не знали про Україну, про наш нарід. У нашій організаційній праці постійно наголошувано приготувати себе до розмов з чужинцями, щоб бути здатним дати якнайбільше інформацій про Україну чужинцям. В кожній країні, куди виїздили українці, перед нами стояла важка в кожній ділянці життя праця.

ХВИЛЮЮЧІ РОКИ І ЖАХЛИВІ ВІСТКИ

Чинники ІРО робили тиск, щоби прискіпити виїзди з Німеччини емігрантів-діпів і ліквідувати табори. Почалися масові виїзди до ЗСА, Канади, Австралії, індивідуальні виїзди до Франції й Аргентини, а також до Венесуелі. Тих, що не мали змоги емігрувати, почали з довколишніх таборів привозити до Лайпгайму, а це в головному були люди старшого віку, хворі, такі що служили в різних військових частинах при німецькій армії. Провід ЗЧ ОУН мав у пляні у Німеччині залишити більше число членів, але як показалося, з соціально-матеріальних причин це не було можливо. Кожен хотів з Німеччини виїхати чимскоріше, а на нас, що залишалися в Німеччині, дивилися зі співчуттям. Німеччина була знищена війною, економіка — зруйнована, було велике безробіття. Мій стрийко Петро виїхав до ЗСА.

У березні стало відомо, що в Україні загинув Роман Шухевич, голова Проводу ОУН, головний командир

УПА і голова Генерального Секретаріату УГВР. Це був для всіх патріотів великий удар. Провід ЗЧ ОУН проголосив жалобу. Нам усім було цікаво знати, хто зайняв місце Романа Шухевича? Передбачувати було трудно, не було докладних відомостей, хто з колишніх провідних людей в Україні ще залишився при житті. Мені часто на думку приходив Роман Кравчук-Степовий, він в час першої московської окупації Західніх Земель був заступником Крайового провідника ОУН. Я вважав, що Кравчук-Степовий мав усі дані бути провідником ОУН в Україні.

Згадуючи провідних членів ОУН, мені завше на думку приходили Дмитро Маївський і Дмитро Грицай-генерал Перебийніс, які загинули на Чехії біля баварського кордону 19. 12. 1945 року.

У зв'язку з масовим виїздом за океан, про організовану працю в таборах не можна було думати. Я провадив статистику тих, хто виїхав з Німеччини, і хто напевно залишається у Німеччині.

До Лайпгайму привезли групу поляків. В червні 1950 року мене покликала директорка ІРО Палінг і сказала, що за кілька днів табір у Лайпгаймі буде переданий німецькій адміністрації та що ІРО кінчає свою діяльність в цьому таборі. Мое завдання з позиції адміністрації табору було допомогти німецьким властям у всьому потрібному. Через кілька днів пізніше до табору приїхав голова ЦПУЕ проф. Юрій Студинський і генеральний секретар мгр Ярослав Дзиндра. Вони відбули розмову з німецьким комісарем від справ утікачів Йоганнесом Маврером і домовилися про zatrudнення кількох українців, вони представили мене Й. Мавре-

рові як відпоручника від ЦПУЕ, що має заступати українські справи перед німецькою владою. В адміністрації табору, перебраного німецькою владою, повинні працювати три українці й один лікар українець. До тих людей належали Євген Хмільовський і Кирило Григорович, я та лікар д-р Ковалик. Однак д-р Ковалик відмовився, бо не мав у пляні довше мешкати в Лайпгаймі. Я мав на думці попросити д-р Василя Стронціцького, який крім того був ще відомий громадський діяч, щоби він переїхав до Лайпгайму, та до мене прийшов Дмитро Миськів, з яким я мав приятельські відносини, і він просив мене, щоби взяти за лікаря д-ра Ореста Бабяка, який був без праці. Ім'я д-ра О. Бабяка мені було невідоме, але на прохання Д. Миськова я це зробив. До табору прибули призначені німці до праці в таборі. Комендантом табору був призначений Кастнер, заступником — Фідель, до окремих ділянок праці — Старк, Гакалер і Бахманн. Скликано загальні збори мешканців табору, на яких Йоганнес Маврер офіційно поінформував усіх про перебрання німецькою владою опіки над табором, яким до цього часу опікувалося ІРО.

Флюхтлінгскомісар Й. Маврер вперше у своєму житті зустрівся з українцями. Він узагалі до цього часу не знав різниці між росіянами та українцями. Я був першим українцем, з яким він зустрівся і мав ділові справи. Кожну вільну хвилину я посвячував на інформацію про Україну, просив його до своєї таборової кімнати на український борщ і вареники, де мені приходила з допомогою дружина, яка Маврерові, починаючи від українських страв, народних звичаїв, доказувала різницю

між українцями та москалями. Маврер сам не був ба-варцем, він походив з Райнланду, студіював теологію, був працювитою, енергійною і справедливою людиною. Наші взаємини стали дуже приязні і він постійно під-креслював, що я йому дуже багато допоміг, не тільки в таборових справах, але і в пізнанні проблем, які для нього були зовсім новими і незнаними. В пізніших ро-ках Й. Маврер був переведений на працю в міністер-стві для соціальних справ у Мюнхені. Тут він зустрів-ся з соціальними проблемами українців ЦПУЕН-у, Ук-раїнського Вільного Університету і інших, яким всім завжди старався допомагати.

У таборі проведено перепис мешканців табору, по-трібний для німецьких властей. Всі мешканці табору почали отримувати німецьку допомогу. В таборі знову почалося відновляти організоване життя. Молодих лю-дей та молоді було мало. Отримати працю було трудно, бо в Німеччині було безробіття.

В Авґсбурзі ще урядувала головна квартира ІРО і в Інфантері-казерне був влаштований переселенський табір, з якого люди виїздили до різних країн. Я пої-хав до свого колишнього шефа майора Джека Вілінаве і просив його, щоб він прийняв кількох українців до праці в Інфантері-казерне. Вілінаве, як відомо, до ме-не ставився дуже прихильно і погодився прийняти до поліції таке число людей, яке я йому зможу пригото-вити-вишколити, при тому просив, щоб з тими людьми зробити кількадекільні вишкіл і дати їм підставове знан-ня про службу, яку вони будуть виконувати. Мені вда-лося підготувати 13 осіб для цієї праці, — пригадую такі прізвища: Ю. Гладкий, Попович, Т. Трач, М. Сва-

чий, Жуківський. Це в час безробіття була для них по-
важна допомога. Мене моя праця зовсім не задоволь-
няла, я не був таким самостійним, як за влади ІРО, і
не міг робити поїздок у наших українських справах,
хіба що в суботи та неділі.

**
*

Вихід ЗЧ ОУН зі складу УНРади наше членство і
прихильники прийняли як самозрозумілий крок, бо з
нашими політичними противниками ми, не з нашої
вини, далі не могли спільно нічого корисного зробити.
Комунікат Проводу ЗЧ ОУН про відношення до УНРа-
ди з 16 травня 1950 був переконливий. Уенрадівські
партії намагалися промовчувати цей комунікат, лише
повторяли старі закиди проти ОУН, які не були прав-
дивими і тому все це не мало ні впливу, ні значення,
вони не мали підтверджень на видвигнені ними за-
киди.

Коли ми були в складі УНРади, то на форумі УНРа-
ди всі ці партії і партійки мобілізувалися проти нас.
Після нашого виходу з УНР, в українських партіях по-
чалися непорозуміння, що з бігом часу перейшло в
хронічний конфлікт, і УНРада та Виконний Орган пе-
ребували в постійній кризі. Праця УНРади в загально-
му зводилася до різних заяв і деклярацій. Боротьба в
УНРаді йшла зокрема за впливи та пости.

Не пригадую вже точно часу, коли я мав змогу по-
знайомитися з листом, принесеним з України. Це, ма-
буть, було у вересні 1950 року. Провід ЗЧ ОУН старав-

ся посилати Проводові ОУН на Україні всесторонні інформації про всі ділянки життя на еміграції, також наші пресові видання, як теж і наших політичних противників. Відпис цього листа я зберіг у моєму архіві, і я тут подам витяг, де пишеться про «внутрішню українську політику за кордоном»:

«Дуже понурий і відпихаючий образ представляє собою український політично-партійницький табір. Основний тон — це партійна гризня, найгіршого сорту лайка, оплюгавлення і очорнювання кожного «не свого» і т. п. Нам усе це вже дуже не зрозуміле, протилежне в усіх відношеннях. Деякі старші кадри (їх вже не багато) пригадують собі подібні образи партійницько-політичної моралі з-перед 15-20-тих років, а молодші то не мають навіть уявлень про того роду «політику». Коли перечитую закордонну пресу і вдумуюся в це закордонне «політикум», то мається враження, що це поставали з гробу давно померші і повторюють свої давно віджили пісні. З кожного рядка їхньої преси так і чується, що не мають вони найменшого уявлення про нашу Україну сьогодні. Вони бачать її такою, як багато років тому залишили . . . Сьогодні в Україні немає місць на партійництво, тут всюди є один суцільний національно-визвольний революційний фронт. Кожного, який хотів би цей фронт розривати в ім'я своєї партії, народ потрактував би як ворожого агента . . . Об'єднання національнодумуючих українців на Батьківщині — це реальний факт. Не випадково тому в нас діє тільки одна революційна ОУН, одна УПА і одна УГВР, як один суцільний фронт. У нас прямо не має ґрунту для існування різних партій чи організацій, або будь-

якого протиставлювання існуючих організацій ОУН-УПА-УГВР, чи суперечок між ними. Можливо у змінній обстановці, після знищення большевицької окупації, у власній державі, ці відносини зміняться. Переселення на українські землі, в час нашого визволення і державного будівництва, цієї закордонної партійної гризні, дуже погано і шкідливо могло б позначитися в житті українського народу. Ми не мислимо української держави з тоталітарною монопартійною диктатурою. Вважаємо за конечне, так до боротьби, як і до будови державного життя притягнути всіх чесних і вартісних українців без огляду на партійну приналежність, соціальне положення, чи т. п. різниці. Ми твердо заявляємо, що ми за демократичний устрій УД, але ми також за сильну державу, за твердий порядок в ній, проти анархізму... Фактом є, що все внутрішнє українське життя на еміграції роз'єднане, затомізоване і розсварене до самого краю. Я взагалі мало вірю, щоб можна було будь-кому і будь-коли нашу еміграцію об'єднати. Багато вже було спроб об'єднання української еміграції, в тому і наших, і всі вони провалилися... Або приклад з УНРадою. ЗЧ ОУН вступили до УНР, чим значно скріпили її позиції і піднесли її авторитет, але чи сварки, гризні партійні від того об'єднання зменшилися? Аж ніяк ні. Проти нас як воювали раніше, так воюють тепер. Витративши стільки енергії на перебудову УНР — ЗЧ ОУН, як це видно зі заяви Вовчука, поміщеної в «Сурмі» від м. березня 50 р. напередодні залишення цієї інституції. Коли ми стояли осторонь творення УНР, нам закидали, що ми проти об'єднання, коли вступили до неї і там хотіли прово-

дити справжню визвольну політичну лінію — нам закидали, що ми розбиваємо УНР зі середини і, коли врешті залишимо, на нас знову поллються помиї, лайка, що ми руїтники всякого об'єднання і т. п. І знову питання: що варте таке «об'єднання»?

... ЗЧ ОУН, як це твердять і противники, це найсерйозніша, найбільш організована політична сила на еміграції. До того ЗЧ ОУН це частина тої ОУН, що бореться на Українських Землях. Саме ці моменти повинні позиції ЗЧ ОУН незвичайно скріплювати...»

Я навів уривок листа з України, що відноситься до справ нашої участі в УНРаді. Лист був писаний в Україні ще перед нашим виходом з УНРади. Цей лист підтверджує позиції, які заступав Провід ЗЧ ОУН. Тільки жаль, що наші політичні противники не були здібні того зрозуміти і керуватися добром загальної визвольної справи.

ПОЛІТИЧНІ І ГРОМАДСЬКІ ДІЯЧІ

Коли я почав цікавитися нашою визвольною боротьбою, я старався читати все, що мені було доступне з часу наших визвольних змагань. У тих писаннях різних авторів з різних політичних таборів про багато питань я не міг виробити собі свого власного погляду. З учасниками визвольних змагань із кіл УНР і гетьмана Павла Скоропадського я до того часу не мав нагоди провести ширші розмови й дискусії. Від галичан, учасників наших змагань за незалежність, я чув багато закидів на адресу придніпрянських діячів. Тепер я мав на-

году зі старими емігрантами, військовиками і політичними діячами розмовляти та конфронтувати своє знання. Особисто я ознайомився і не раз довгі години розмовляв, розпитував і дискутував з такими діячами: генерали Всеволод Петрів, Омелянович Павленко старший і молодший (це були брати) і Андрій Вовк; полковники Вартоломій Євтимович, Микола Чеботарів, Загородний, І. Пекарчук, С. Сидоренко; політичні діячі Ісаак Мазепа, Панас Феденко, Віктор Андрієвський, Левко Чикаленко, проф. П. Зайців. Також я бачив президента Андрія Миколайовича Лівіцького і був присутній, як він підписував при Іванові Вовчукові заяву, що Варшавський договір з 1920 року для УНР в екзилі є недійсний. Всі вищезгадані діячі належали до провідної верстви старої еміграції. Я не згадую тут тих військовиків, що на еміграції їм піднесено час від часу військову рангу, а в часі боротьби на Україні вони не були визначними особистостями.

Розумним та зі здоровою оцінкою минулого був проф. Віктор Андрієвський, автор друкованих праць «З минулого» (1917 рік на Полтавщині), видано у Берліні 1921 року, «З минулого», том 2 (від гетьмана до Директорії), Берлін 1923 і «Три громади» — спогади з 1885-1917 рр., видано 1938 у Львові.

Проф. П. Зайців, відомий шевченкознавець, — автор праці «Життя Тараса Шевченка», виданої в 1955 р. В цей час, коли я його пізнав, він уже забагато споживав алкоголь і був в оповіданнях однобічний, з певною дозою фантазії.

Левко Чикаленко без широкого кругозору, але крім

соціалізму нічого позитивного не бачив, був однобічний, не бажав шукати правди.

Проф. Мазепа Ісаак був взагалі маломовним, з неясно формульованими висловами.

Автор поважної праці «Україна в огні й бурі революції», Панас Феденко, про якого вже я кілька разів згадував, — це людина в собі закохана, нестерпна — розварився і судився з своїми партійними приятелями. До молодого націоналістичного руху П. Феденко ставився скрайньо вороже, оплюгавлював його постійно.

Всі вищезгадані діячі з Придніпрянщини, за вийнятком Віктора Андрієвського, були дуже підступно наставлені до українців з Галичини та до католиків. Віктор Андрієвський не годився з політикою соціалістів в час визвольних змагань і був прихильником нової політичної формації ОУН. В. Андрієвський належав до Українського Національного Комітету, створеного напередодні вибуху німецько-советської війни. Він був першим заступником голови цього Комітету.

Генерал Омелянович-Павленко був відомим командиром Зимового Походу армії УНР. У політичних справах він не розбирався, був добрим вояком. Він залишився вірний ідеї, за яку боровся і постійно думав над тим, як можна вишколювати українських старшин.

Ген.-полк. Андрій Вовк був командиром стрілецької дивізії, міністром військових справ у роках 1921-22. Політично був докладно поінформований про уряд УНР, Симона Петлюру, гетьмана Павла Скоропадського. Знав особисто плеяду військових і політичних діячів. Довгі роки був зо мною в добрих взаєминах, ділився довірою з різними справами.

Полковник Загородний за німецької окупації перебував на Волині і був ознайомлений з діями московської агентури на Волині, не раз характеризував мені Бульбу-Боровця та його діяльність.

Полковники І. Пекарчук і С. Сидоренко були колись добрими вояками, сьогодні — один завзятий прихильник УНР, а Сидоренко — гетьманець. Обидва ставилися неприхильно до галичан. Про минуле оповідали необ'єктивно.

Полк. Микола Стецишин був членом УНДС, у громадській праці, де сумлінно працював, був слабкий, зате чесний, і неправди та крутійства не любив.

Про полк. Миколу Чеботарова ходили різні вістки, більше йому неприхильні, як прихильні. Спочатку він до мене відносився коректно й уважно, але насторожено. По кількох роках став відкритішим. У розмовах з ним на всі мені відомі його закиди я ставив йому запитання і просив вияснення, бо я хотів знати правду. Чеботарів походив з Полтавщини, він був сином зрусифікованого поміщика, його брат був на еміграції лікарем і не почувався українським патріотом. Микола Чеботарів у шкільному віці оприділив себе українцем. Про Чеботарова писав у своїх спогадах Віктор Андрієвський, якого він знав з полтавської гімназії як активного українця. Минуле Чеботарова було складне. Згадую це коротко, бо всі видання уенерівців майже ні словом не згадують про нього, але в ім'я історичної правди, треба згадати, що М. Чеботарів свого часу був комендантом всіх «тилових служб армії УНР» та охорони головного отамана Симона Петлюри. Потім, на еміграції, довгі роки втримував з доручення С. Петлю-

ри зв'язки з партизанськими відділами в Україні. Не буду вичислювати різних закидів в його бік — для якої розвідки він працював чи не працював, — але його участь в організації українського життя від 1906 та його непересічна участь у організації української армії, близька співпраця з С. Петлюрою, — це факти, яких не можна оминати. Чому така постава витворилася до полк. Чеботаріва? Він робив закиди деяким генералам за їх нездібність, декому за шукання зв'язків, вже на еміграції, до большевиків. Він мав ряд доказів про деяких емігрантів з 20-тих років до різних справ агентурного характеру. Він відкрито говорив, що Галицька армія, коли прийшла на придніпрянську Україну, то була здисциплінованою, вишколеною армією, з якої повинні були на Придніпрянщині брати приклад. Чеботарів відкрито критикував тих вояків армії УНР, яких на еміграції що деякий час підносили в рангах. Чеботарів був полковником і на еміграції не хотів прийняти підвищення до чину генерала. Він не раз мені говорив: «Якщо б ми були так зорганізовані, як ви, бандерівці, то ми мали б свою державу». Через це все полк. М. Чеботарів увійшов у конфлікт з більшістю старих емігрантів. Я ніяк не хочу це так пояснювати, нібито Чеботарів був прихильником ОУН, але він був українцем, далеко кращим від тих еміграційних генералів і політиків. Тільки його безпосередність, твердість і різкість наробили йому дуже багато ворогів. Він пізніше писав свої спогади і багато описаних епізодів мені читав. Коли він помер, то саме ці його спогади і листування забрала людина, прислана з бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі, яка навіть

в час похорону не пішла на його могилу. Варта поцікавитися, чи машинопис спогадів Чеботарова дійсно зберігся в згаданій бібліотеці.

Я вже згадував про ворожу настанову наших політичних противників з УНРади. Багато тих дійсних партійних активістів виступали проти нас офіційно. Але одним з моторів мобілізування настанови проти нас був Кирило Дацко, який діяв скрито, він організував комітети сприяння УНРаді та давав їм напрямні, як поборювати бандерівців, але також вказував, які дані мають збирати про бандерівських діячів і пересилати до нього. Кирило Дацко попав до німецького полону в ранзі советського майора, але не бойової, лише інтендантської служби. Потім, за гітлерівської окупації, працював у німецькій пропаганді. У цій ділянці він був досвідчений, що вміло скерував пропаганду проти бандерівців. Мені з К. Дацком доводилося багато разів говорити і розпитувати його про низку цікавих справ. Це дало мені змогу ствердити, що він умів говорити неправду.

У таборі в Лайпгаймі замешкало кілька українських діячів-інтелігентів різних професій, які через високий вік не могли емігрувати. Пригадую директора Сенюту і його дружину, яким пізніше хтось допоміг таки виїхати до ЗСА, проф. Угриня-Безгрішного з дружиною, директора Цюрковського, вчителя Мидляка й інших, яких вже прізвища призабув. Це були люди, які перед першою Світовою війною організували українське національне життя, були учасниками Української Галицької Армії чи формацій Українських Січових Стрільців.

Пані, вже похилого віку, в таборі зорганізували жі-

ночу організацію, притягнувши до праці декількох жінок молодшого віку, як, наприклад, мою дружину і інших та почали допомогти акцію старшим за них і хворим. В інших умовах ці люди могли б багато корисного зробити в українському скупченні.

У Лайпгаймі я познайомився з студентом теології Василем Турковидом, який часто відвідував старших людей. Потім Турковида висвячено, й він став довголітнім парохом цієї громади, яка по кількох роках поселилася в Новому Ульмі.

У таборі в Лайпгаймі мешкав також старий галицький соціаліст Антін Чернецький, він був інвалідом. Мені його прізвище було відоме, але я нічого не знав про нього та його діяльність, і тепер була нагода з ним ближче заізнатися, що я і зробив. Відбув я з ним дві довгі розмови, розпитував його багато. Він походив з Бережан і під впливом тодішнього часу став соціалістом. Національного змісту він не міг мати з молодих років, бо мати була з українського, але спольщеного роду. Все я слухав з цікавістю, аж поки дійшло до оповідання про бандерівців, які, на його думку, йшли спільно з Гітлером. Тоді я почав дискусію з ним, і мені було дуже дивно, як поверхово він був ознайомлений з подіями того часу. Він був такого погляду, що все, що було роблено ним, українським соціал-демократом, це все було правильне; у нього профспілковий рух стояв вище від національного поневолення, а національні справи в нього задовольнялися просвітянщиною. Наша розмова не набирала гостроти, бо я вважав за нерозумне провадити запеклу дискусію в надії, що я його переконано. Він уважно слухав про нашу працю на

придніпрянській Україні й оповідав мені, що до нього мало НКВД якісь невияснені справи, але коли він покликався на Фелікса Кона, його старого знайомого, то енкаведисти дали йому спокій. Не подобалося Чернецькому моє твердження, що Гітлер був соціалістом, так як і московські вожді, з тією різницею, що він був націонал-соціалістом, а інші — інтернаціоналістами-соціалістами, які говорили про демократію, хоча всі вони були диктаторами-терористами, а українські соціалісти були учнями московських соціалістів. Десь пізніше Чернецький за допомогою швейцарської соціалістичної партії виїхав до дому старців до Швейцарії.

У перших тижнях і місяцях після закінчення війни і організування таборів «діпі», багато політичних діячів з східноукраїнських земель, що на Україні зазналися з ОУН і співпрацювали з нею, зразу включилися в діяльність ОУН. Деякі з них, як проф. П. Чуйко, проф. І. Вовчук були з ОУН у постійному зв'язку в час евакування на Захід. ЗЧ ОУН мала поважне число провідних членів з східноукраїнських земель, а саме: Іван Федорович Вовчук, Кость Семенович Кононенко, М. Мироненко, Юрій Бобровський, Анатолій Рябишенко, Валентин Коваль, Олекса Калинник, І. Ратушний, В. Шульга, С. Вожаківський, П. Кізко, Гончарів, Ю. Харченко, проф. П. Олійниченко, молодшого віку Володимир Мазур, Леонід Полтава, Іван Марченко та В. Петренко. Я порівнював провідних членів ЗЧ ОУН з першим ЦК УРДП з 8-10 серпня 1947, у склад якого входили: Іван Багрянний, Іван Майстренко, Борис Подоляк, Микола Степаненко, Михайло Воскобій-

ник, Кирило Дацко, Дубинець, Борис Левицький, Мирослав Стиранка і Василь Ревак. На мою думку, члени ЗЧ ОУН стояли політично не до порівняння багато вище. І. Багрянний був талановитою людиною, він — поет-письменник, але політично він зформувався щойно через п'ятнадцять років, і тоді його емоційна письменницька вдача вже не гармонізувала з змістом політики УРДП. Тоді в УРДП політично вироблений був І. Майстренко, хоч його погляди нам були дуже далекі. В складі ЦК УРДП тоді були й три галичани, колишні бандерівці, а саме Б. Левицький, М. Стиранка та В. Ревак. Я їх називав «шукачами» і В. Ревак, шукаючи справжнього соціалізму та демократії, опинився аж в УССР (як пізніше надходили вістки, то він проклинав увесь світ), а інших двоє — довго шукали різних ідей та програм, але нічого не знайшли.

Проф. Іван Вовчук був людиною, як мовлять, з форматом, знаменитим промовцем з природним національним змістом. Кость Кононенко — це був економіст, він видав кілька солідних наукових праць.

До ЗЧ ОУН були прихильно наставлені визначні діячі науки, як відомий педагог проф. Г. Ващенко, проф. Володимир Державин, проф. д-р Василь Плющ і ще багато інших.

З Німеччини всі мої земляки виїхали до ЗСА та Канади, які мене знали з праці. Деякі зо мною були тісно пов'язані спільним пережиттям твердої дійсности. Також на еміграції я зустрів Сашка Кузьменка, в якого я на кімнаті не раз ночував, та Петра Вигінного, який мені допоміг тоді, коли я втік із рук гестапо.

Тепер з працею в таборі у Лайпгаймі мені не було

можливо поєднувати моїх поїздок так, як це було за ІРО. Комендант табору Кастнер знав, що я йому був представлений як представник українців, але коли я кілька разів був змушений виїхати, то було помітно, що він не був вдоволений з того. Не завжди йому подобалися мої інтервенції чи вимоги в деяких питаннях, що відносилися до мешканців табору. Але в загальному він був коректний. Сам він у минулому був, здається, підполковником вермахту.

Несподівано до мене по телефоні звернувся мій колишній шеф з ІРО-секюриті, — майор Вілінаве, він просив конче зустрітися з ним. Через кілька днів ми зустрілися. Він сказав мені, що мене дуже потребує на коменданта поліції в Діллінгені до Людвік-казерне, куди перевезено табір з Вільдфлекену, в якому жило дуже багато злочинців, які за два тижні їхнього побуту в Діллінгені зробили у місті та околиці 27 вломів. Табір уважався польським, там не було взагалі українців. Вільдффлекенський табір мав, мабуть, найгіршу репутацію з усіх чужинецьких таборів. ІРО ще удержувало декілька таборів, в тому числі два переселенські в Авґсбурзі та Мюнхені. Від себе я поставив умови, на яких я можу перейняти цю працю в Діллінгені, я настоював головно на додаткову оплату та на можливість приватно мешкати. Мені було ясно, що ця нова праця буде для мене вигідніша — я зможу знайти більше часу, але я також був свідомий, що ця праця не буде довше тривати як два-три місяці. Зваживши це все разом, я рішився прийняти працю в Діллінгені.

Директоркою цього табору була мені вже відома пані Палінґ, яка дуже зраділа з того, що я перебрав

цю працю. Я фактично належав до табору в Лайпгаймі, але працював у Діллінгені від листопада 1950 по кінець лютого 1951 року.

У Діллінгені український табір ще не був цілком зліквідований, там кінцеві праці ліквідації провадив Євген Гановський, молодий ще, але діловий чоловік, з яким я мав добрі взаємини. Польський табір у Діллінгені був політично дуже розсварений та поділений. Одні були прихильниками екзильного уряду в Лондоні, інші — менша частина — прихильники нового варшавського уряду. У цьому таборі була велика соціальна прірва між інтелігенцією та простолюттям. Такого щось подібного в українських таборах не було. У тому польському таборі також забагато було пияцького та кримінального елемента. Коли я приїхав до табору перебирати свою працю, то там був вивішений плякат з написом «Преч українським есесовцем». Мені вдалося опанувати ситуацію, завести порядок в таборі, розкрити серію кримінальних вчинків та злочинців. З польським комітетом і адміністратором табору майором Русіновським уклалися в мене добрі та ділові відносини.

Табір у Лайпгаймі в перших місяцях 1951 року перевезено до малої місцевості — до Кляйкетцу біля Гюнцбургу. Частина людей мешкала в невеликих муrowаних домах, а решта в дерев'яних бараках. Праці для людей не було, але всі отримували допомогу на життя від німецької влади. Також було відомо, що для нас скоро мають вибудувати приміщення, і німецька влада хоче включити чужинців у німецьку економіку та покінчити з таборним способом життя.

У квітні 1951 нам на світ прийшов син. Мені приходилося дуже рідко бувати в Клайнкетці з огляду на свої обов'язки.

ПІСЛЯ МАСОВОГО ВИЇЗДУ

Масова еміграція українців і реорганізація таборів були майже закінчені з кінцем 1950 року. Еміграція наших людей не була закінчена. Українці ще емігрували до різних країн у пізніших роках, але не так масово. В кінці 1950 і в перших місяцях 1951 року я намагався зібрати дані про чисельний стан українців, який виносив приблизно 30 000. На еміграцію з Німеччини виїхало понад 120 000 українців. У другій половині 1950 року вже було відомо, хто з членів ЗЧ ОУН не виїздить з Німеччини, а також, хто має ще надію виїхати. На тих, що залишаються, ми почали будувати наші пляни діяльності і творити організаційну мережу, яка подекуди з виїздом членів не існувала. Місто й округа Авґсбург, як організований центр української еміграції, перестав існувати. Головна Управа ЦПУЕН перенеслася до Мюнхену, як також інші установи. Громадське і політичне життя дуже занепало.

У квітні 1951 року відбулася в Мюнхені третя Конференція ЗЧ ОУН. На Конференцію прибули делегати з усіх європейських країн, де жили українці і вже розпочали були свою організовану діяльність. Перед Конференцією стояла низка важливих проблем, як справи опозиції, що діяла в ЗП УГВР, вихід ЗЧ ОУН зі складу УНРади, становище на Україні, міжнародне

становище, масова еміграція і всі інші відтинки діяльності Організації. Конференція пройшла ділово, були дискусії до питань дальшої діяльності в нових обставинах. На цій Конференції на Провідника ЗЧ ОУН було обрано Ярослава Стецька.

Союз Українців Німеччини — СУН, який був створений нашими політичними противниками як конкуренція до ЦПУЕ, залишився без членства. Головна Рада ЦПУЕ ще в грудні 1950 року висловила потребу створення комісії, яка почне заходи для включення СУН до складу ЦПУЕ. 2 та 3 червня 1951 відбулася IV Надзвичайна Сесія Головної Ради ЦПУЕ, на якій наступило об'єднання, і ЦПУЕ стало єдиною громадською централею для всіх українців в Німеччині. У назві наступила зміна, бо додано букву «Н», яка означала «в Німеччині», отож громадська централа називалася відтепер ЦПУЕН. Головою ЦПУЕН-у був обраний проф. д-р Василь Плющ, а секретарем д-р Кирило Годованець.

В українських політичних партіях, які входили в склад УНРади, з виїздом людей з Німеччини залишилося зовсім мале число прихильників: у соціалістів, УНДО залишилися одиниці, в УРДП Багряного з усіх уенрадівських партій було найбільше членства.

Советські репатріаційні місії давно виїхали з американської і англійської зон, найдовше просидівши в місті Баден-Баден, на французькій зоні, звідки цікавилися українськими таборами. Після німецьких виборів і створення Німецької Федеративної Республіки, ця військова місія далі знаходилася в Баден-Бадені. На основі моїх спостережень справами еміграції в цій місії

занимався полк. Вершинін. Згадана місія також поширювала советську пропагандивну літературу. У Кляйнкетці я не мав часу займатися нашим організованим життям. Тут деякий час мешкали Дмитро Миськів та інж. Гриць Комаринський, які пізніше виїхали до Мюнхену.

В Мюнхені після Конференції ЗЧ ОУН оформилися потрібні ділові відтинки організаційного життя і, крім працівників газети «Український Самостійник», був гурт добрих працьовитих людей: Іван Кашуба, д-р Г. Васькович, мгр Ярослав Бенцаль, д-р В. Стронціцький, В. Бичкович, інж. П. Пашник, Д. Миськів, інж. Г. Комаринський, М. Пестрак, І. Марченко, М. Шевчук, П. Кізко, В. Ленік, Осипа Демчук, І. Холявка, колишні вояки УПА — М. Філь, В. Ніновський та В. Зброжик. В самому Мюнхені ЗЧ ОУН мало вдвічі більше членів, як уенрадівські партії в цей час у цілій Німеччині. Я вичислив лише провідних членів, які працювали і були здатні полагодити всякі труднощі чи непорозуміння між собою та не робити з таких справ проблем. Не вичислюю тут добрих та дуже потрібних рядових членів, деякі з них мали добре фахове знання і необхідне в цей час, як друкарське ремесло, шофери й ін. Крім вище згаданих було декілька осіб, які були невдоволені. До них в першу чергу належав д-р Б. Кордюк. Р. Ільницький, д-р О. Вінтоняк мали постійно якесь напруження у своїй праці. Я ніколи не був доброї думки про Б. Підгайного, з яким я часом мав деякі ділові справи. Коло Підгайного працівником був Анатоль Камінський. Було ще декілька осіб, які не надавалися до гармонійної співпраці, вони лише наріка-

ли, а двох треба було навіть виключити з членства. В Німеччині, де залишилися українці, поступово ми розбудовували нашу мережу, але подекуди бракувало вироблених і провідних людей. В Мюнхені не було охотників їхати на провінцію для потрібної праці.

Будучи в Кляйнкетці, я зустрів Іван Дяченка, про якого вже згадувано вище, як організатора УРДП в Авгсбурзі і потому члена ЦК УРДП. Не зважаючи на політичне напруження і часто нетактовні відношення з обох сторін, ми себе вважали за противників, а не за ворогів. Дяченко мені оповів, що він вийшов з партії УРДП з таких причин: ідеологічна незгідність, підстави для недовір'я до ряду осіб, закидуючи їм советську агентуру та донощицтво. Дяченкові я вірив, багато деталей до окремих людей я поділяв, бо вони мені були вже відомі. Дяченкові було дуже прикро, що так далеко заангажувався в партії, не пізнавши, чи там все є йому близьке. Він у партійних дискусіях був часто загострий і серед противників УРДП мав багато вороже до нього наставлених людей. Дяченко був українським патріотом з національним змістом, мав знання і охоту до праці, жаль було тепер дивитися на його бездіяльність, коли так багато було праці.

1 липня 1951 в Мюнхені архієпископ Кир Іван Бучко висвятив на священників: Василя Турковида, Мiroслава Проскурницького й Павла Когута. Це для українців католиків, які залишилися на постійне життя в Німеччині, була будуючою урочистістю, адже з ними разом будуть ділити спільну долю молоді душпастирі. Отця Павла Когута призначено до Франції, а о. Василя Турковида на пароха кілька громад з осідком у

Кляйнкетці. Отця М. Проскурницького призначено до Ляндсгуту.

На Івана Христителя, 7 липня 1951 у німецькій церкві в Кляйнкетці в присутності великого числа українців та німців о. В. Турковид відправив свою першу Службу Божу. Було декілька німецьких та українських священиків і священики з Фрайзінгу, біля Мюнхену, де о. В. Турковид кінчав свої студії. З Мюнхену приїхали представники від ЦПУЕН-у, а саме д-р К. Годованець і декілька професорів з Українського Вільного Університету, які після Служби Божої взяли участь у спільному прийнятті, на якому виголошено промови й викликано в учасників святкове піднесення.

Настрій в українців, які zostали в Німеччині, не був оптимістичний. Було багато людей старшого віку, хорих, без належного матеріального забезпечення, тільки зданих на опіку німецької соціальної допомоги, існувало велике безробіття. Певне число членів ОУН, які залишилися для організаційної праці у Німеччині, намагалися заактивізувати громаду, але на них накладено багато інших обов'язків. Крім того, всім бракувало в першу чергу грошей. У південній Німеччині праця нашого організованого життя на всіх відтинках починала набирати активності. У північній Німеччині — колишня англійська окупаційна зона — в цей час становище організованого життя виглядало набагато слабше. Там бракувало провідних людей до громадської та політичної праці. Коли я вдруге був у північній Німеччині, то наші провідні люди, як О. Матла, Антін Шутка, д-р Крупа, д-р Курилас готовилися на виїзд за океан. Тоді я в Гамбурзі запізнав активних людей

— Теодора Пелеха, Семена Левчука, Юркова й інших. У 1951-52 роках у північній Німеччині жило приблизно 8 000 українців. Головнішими скупченнями українців були: Райне, Гайденав, Лінген, Ганновер, Гамбург та менші, як Гільдесгайм і інші. Також у час цієї поїздки я познайомився з Юрком Ковальчуком, який по виїзді вище згаданих провідних людей налагоджував по осередках перервану організаційну діяльність. Наші політичні противники, яких було декілька з УРДП — Іван Тарасюк і Олексій Собчинський — виїхали до Баварії. Виїхав також Маруняк, член ОУН-м і, тим самим мельниківці залишили без опіки невелике число своїх прихильників. До Мюнхену з Ганноверу виїхав також проф. д-р Василь Плющ, якого там обрано головою ЦПУЕН. Тоді також виїхали Олександр і Олена Юрченки, члени УНДС. В північній Німеччині почало активно діяти обласне представництво української еміграції, провідними діячами якого були мгр Менцінський, проф. С. Бобеляк, І. Коцур та Ю. Ковальчук. По осередках працю активізували Т. Пелех, С. Левчук, М. Хомяк, Дідик, В. Сорока та кілька молодшого віку людей, на яких спиралася діяльність українського організованого життя. Через кілька років з ініціативи обласного представництва дипл. інж. Ю. Ковальчук полагодив з представниками англійської армії організування «Українських Вартівничих Сотень», що дало працю численним українцям, які приїхали з різних околиць Німеччини. Також це дало змогу кільком десяткам українців з Бельгії переїхати до Німеччини та отримати працю в «Вартівничих Сотнях». Серед тих людей були добрі працівники організованого

життя, що скріпили діяльність у цілій північній Німеччині. Цю діяльність описав у книжці Т. Пелех під назвою «Українські Вартівничі Сотні в Німеччині», виданій Українським Видавництвом в Мюнхені 1981 року.

Стало відомо, що німецькі власті плянували в Баварії побудувати мешканеві приміщення для чужинців і переселити їх з таборів туди. Такі приміщення мали бути вибудовані в Новому Ульмі, Мюнхені-Людвігсфельді, Регенсбурзі, Пассаві і пізніше в Інгольштадті, Авґсбурзі та Шонґаві. Частина мешканців з Кляйнкетцу мала переїхати до Нового Ульму. Стало також відомо, що з боку наших політичних противників роблено заходи перед німецькими чинниками, подаючи їм списки людей, щоб їх перевезти до Нового Ульму. У Новому Ульмі знаходилося видавництво «Українських Вістей», орган УРДП, і плянувалося там скупчити всіх провідних членів УРДП. Там також хотіли приміститися члени УНДС та В. Доленко зі своїми прихильниками. Між ними говорилося, щоб до Нового Ульму перевезти якнайбільше своїх людей, а бандерівців якнайменше. Під цим кутом з командою табору провадив розмови Василь Татарський, секретар В. Доленка — Володимир Огородник, який мав приятелів серед бандерівців і через це попав в неласку і не на список до Нового Ульму, а до Регенсбургу. В таборах, почавши з Авґсбургу, Лайпгайму та Кляйнкетцу, в мене з багатьома людьми витворилися добрі взаємини. Однак, у зв'язку з моїми обов'язками мені краще було б замешкати в Мюнхені, або в Авґсбурзі. Мій побут у Лайпгаймі, Кляйнкетці та Діллінгені був дуже невигідний для поїздок, бо з тих міст не було доброго поїздового

сполучення. У цій справі в нас у Мюнхені було рішення, що наші провідні члени не повинні всі переноситися до Мюнхену. Було відомо, що в Новому Ульмі будуть головні осідки наших політичних противників і там також будуть потрібні наші провідні люди. Це мене переконувало. Я також роками був проти того, щоб до Мюнхену з таборів забирати провідних людей, не конче потрібних там. Коли не всі мають працю, зате багато часу, тоді починається непотрібне говорення, яке, накінець, показалося не корисним.

У НОВОМУ УЛЬМІ

У Новому Ульмі ще не були вибудовані всі приміщення, щоб могли перенести всіх з табору Кляйнкетц. І так перевезено до Нового Ульму чотириста осіб, понад ста осіб до Регенсбургу і приблизно сімдесяти до Пассау. В першому тижні березня 1952 року нас перевезли до Нового Ульму. В лютому 1951 року, коли я закінчив працю в Діллінгені та справи ліквідації табору Людendorф-казерне, я понад тиждень перебував у Новому Ульмі. Табір у Райнгард-казерне також не був ще зовсім зліквідований, і коли я прихордив до цього табору, то ще по другій стороні дороги, яка вела до села Фіннінгер, стояв густий лісок. Тепер, приїхавши, я побачив, що на цьому місці стоять новозбудовані бльоки-доми. Кожний отримав для себе окреме приміщення. Роками ми мешкали по бараках чи касарняних приміщеннях по кільканадцять осіб, і то-

му не диво, що кожний мріяв мати свою кімнату-при-
міщення для себе.

Коли я отримав для себе, дружини та дитини дві кім-
нати й кухню, це була велика радість. Кімнати були
просторі, і ми розмістили в них одну військову шафу,
ще з авгсбурзьких касарень, два залізні військові ліж-
ка, стіл та два стільці, — це були наші меблі. Щойно
через кілька днів ми зауважили, що ця «наша» будів-
ля є наскоро збудована — не було лазнички, через сті-
ни добре чути всі сусідські турботи, музику з голосного
радіо чути десь аж з третього помешкання. Попри все,
те тепер, що ми мали, було люксом у порівнянні до
семилітнього таборового часу. Якщо діти наших дітей
будуть читати про це, як ми в казармах мешкали —
по десять осіб двох чи трьох родин в одній кімнаті
через сім років — то, мабуть, їм буде трудно предста-
вити собі спосіб нашого життя. А мені особисто вва-
жалося, що після гітлерівського концентраційного та-
бору табір «діпі» був повністю задовільний, а тепер
приватне помешкання — це вже була люксовою річ-
чю для мене, хоча воно було майже пусте і треба було
розбудувати господарку, що я лишив на дружину.

В Новому Ульмі у нашій оселі замешкав Іван Ба-
гряний, майже з цілим своїм Центральним Комітетом
УРДП — його довірений Ананій Нікітин-Широкостеп,
інж. Федір Пігідо, інж. Василь Григоренко, Василь Мі-
няйло, Мішка Воскобійник, Іван Тарасюк, Василь Рома-
шко, через деякий час з Австрії приїхав Федір Гаєнко,
Михайло Мартенс і, крім них, деяке число рядових
членів. Тут виходила їхня газета «Українські Вісті».
Членів УРДП з партійними квитками було приблизно

сорок. Також тут на цей час був найбільший осередок УНДС, головою якого був проф. Всеволод Волканович, а членами управи — майор Леонід Василів, Софія Мелінська, полк. Пекарчук і його дружина, ред. Павло Котович, В. Лоян, Л. Якушевич, В. Татарський та декілька інших, яких прізвища вже не пригадую. Володимир Доленко мав тут лише трьох, нічим не помітних, своїх прихильників, а пізніше до його партії СЗСУ приступив ген. Андрій Вовк.

Союз гетьманців очолював полк. Сергій Сидоренко, а членами управи були — сот. Кальник, сот. Василь Доскач і Дарія Крохмалюк. Були ще поважні безпартійні люди, як інж. Іван Басенко, проф. Іван Бакало, І. Рябчуненко, Іван Дяченко та проф. Угрин-Безгрішний.

Прихильників та членів ЗЧ ОУН в цей час було разом понад 100 осіб, але значне число громадян мало до нас повне довір'я і нас завше піддержувало. Активними і відданими у праці в нас були — Ольга Качмарська, Семен Щерба, Іван Рачинський, Микола Ярименко, Володимир Качмарський, М. Залізняк та інші.

До Нового Ульму приїхав також о. Василь Турковид, який мав під опікою кілька українських скупчень. Свято-Покровська парафія УАПЦ на декілька місяців була без пароха, бо протопресвітер о. Генадій Тимківський пішов до старечого дому в Дорнштадті.

Поруч вибудованих мешканевих бльоків будувалися нові приміщення, до яких у другій половині 1953 року перевезено українців з Діллінгену, Ляндсгуту та «Вальки» біля Нюрнбергу. Серед приїхавших були активні люди як В. Дутчак, М. Коконівський, П. Прокопів, І.

Жарський, П. Мартинець, Ю. Вальків. У Новому Ульмі було приблизно 700 українців. Почалася активна організована праця. В Новому Ульмі також замешкали поляки, литовці і представники кавказьких народів азербайджанці, осетинці, черкеси й інші.

**
*

Роки 1940-43 в моїй підпільній праці були роками, які мене дуже багато навчили. Вони були для мене життєвим університетом та військовою академією. Найкращими моїми вчителями були: Климів-Легенда, Кравчук-Степовий, Маївський-Зенко і Мирон-Орлик-Андрій. Пригадую їхні думки, оцінки та поради, які вони мені постійно давали в напружені дні підпільної праці, як, наприклад: що собою цей чи інший друг уявляє; бути лише патріотом — це замало; в ОУН не має місця для непатріотів; яке його знання, який його характер, які його прикмети, чи можна на нього накласти такий чи інший обов'язок, чи він здатний до творчої і гармонійної співпраці, чи він має прикмети провідника-діяча, чи він не є часом самолюбом, чи не є кар'єристом, чи він себе гідно буде держати, коли попаде в руки ворога і т. д. Не можна забути ці обговорення людей та спосіб, в який вищезгадані мої провідники-вчителі підбирали людей на відповідальні пости чи небезпечні ризиковні завдання чи для самостійної і відповідальної праці.

Маю на увазі ділові розмови з іншим членом Проводу, Миколою Арсеничем-Михайлом. Це було в час,

коли наші організовані форми боротьби набирали широкого розмаху. Організація бойових з'єднань переходила в бойові відділи, а відтак загони, розвивалася не тільки чисельно, але також у способі думання. Тоді проблема знайти провідних людей була головною справою. Арсенич говорив: вчіться пізнавати душу людини, вмійте вислухати думки інших; проаналізуйте становище; мати здібних людей — це ще не все, важливе є здібність проводити в життя, не йти за чужими гарними думками, не захоплюючись обіцянками, будь собою, самостійно думай, вчися працювати, боротися і перемогати; виграє завжди той, хто довше видержить; не вільно провідній людині плекати ненависть, бо ненависть позбавляє логічного способу думання, вона розумних талановитих людей заводить у безвихідне становище та їх викінчує. Такими думками мене озброювали мої провідники і вчителі. Таким способом думання я йшов у вир жорстокої боротьби.

Вже пізніше, на еміграції, я зустрічав провідних людей непересічної здібності в деяких ділянках життя, але без хисту пізнавати людей і їх здібності — кого де поставити. Призначена на не властиве їй місце людина нічого корисного не зробить. На еміграції була ще змога своєчасно таку людину замінити, але у підпільній дійсності такий промах міг коштувати волю, життя людей.

Це вчило мене і моїх друзів тодішнього часу вчитися пізнавати людей. Потім, уже в тюрмі, під час слідства, а відтак у кадеті я постійно старався пізнавати людей, їх знання та характер. Я намагався пізнавати не тільки тих, з якими співпрацював, але також і

всіх діячів громадського життя, включаючи також моїх політичних противників.

В Новому Ульмі я особисто зацікавився всіх діячів політичних партій, що належали до центральних органів тих партій. Серед наших політичних противників було багато випадкових людей на провідних місцях, які задля моди та престижу на еміграції почали цікавитися політикою. До людей мого віку і старших за мене, що щойно на еміграції стали політичними активістами, а на Україні зі страху сиділи спокійно і корилися окупантові, я не мав респекту, тим більше що вони тепер хотіли вчити інших патріотизму. У розмовах я політичним противникам часто ставив просте питання: «Скажіть, як ваша партія уявляє собі визволення України?» І на це питання вони вже не могли дати ясної відповіді.

Іван Багрянний, на мою думку, у своєму політичному думанні зробив дуже позитивний поступ. Тих думок, які він заступав у 1945-50 роках, він уже не наголошував. Коли він став головою УНРади, зближившись до М. Лівіцького, в нього вироблялася нова політична настанова. Правда, висланники КГБ до нього шукали дороги, але він їм дав гостру відмову-відсіч. Відтоді почали сипатися постійні провокації, і участь у тому брали таки самі члени ЦК УРДП. Агентура КГБ видала спеціальний листок «Українських Вістей» з датою 21 травня 1961, повідомляючи про смерть І. Багряного. Як відомо, Багрянний помер 25. 8. 1963 року. Також появлялися анонімні листи зі зворотною печаткою «Українських Вістей». З тими провокаціями ширилися різні шептани вістки. На цю тему два рази І. Багрянний

висловлював мені свої погляди і підозріння до деяких людей. Допущення і підозріння Багрянного були правильні, на що я пізніше бачив докази. Вірю, що коли б І. Багрянний не помер передчасно, він зайняв би світоглядом зовсім іншу політичну позицію, як після його смерти зайняв Ф. Гаєнко. В розмовах з членами ЦК УРДП можна було скоро ствердити, що в них усіх не має виробленого погляду до низки питань з української національної політики. Декому з них не лізло в голову моє оповідання про нашу підпільну боротьбу в 1939-41 роках і відкриті сутички з НКВДистами. Вони попросту не були спроможні навіть думати, що щось таке було можливе. Було помітне, що терор чекістів залишив у них назавжди страх.

Зовсім інший, з психологічного погляду, був В. Доленко. Все його говорення було будоване на натяках про його здібність. Доленко ніколи не говорив відверто й ясно, чого він хоче. Президент УНР Андрій Лівицький та його оточення було насторожене до В. Доленка і довгий час його не хотіли прийняти до УНРади. Щойно тоді, коли В. Доленко ввійшов у контакти з членом «Американського комітету» Кунігольмом, ставши для УНРади конкурентом у переговорах з «Американським комітетом», тоді його напівфракції — з трьох делегатів — прийняли до УНРади. Коли слухати Доленка уважно, то не відчувалося в його розмові ні переконання, ні щирости. Він у своїх виступах ніколи відкрито не називав, хто є нашим ворогом — чи комунізм, чи московський імперіялізм. Він висловлювався так: «З демократією — проти ворога». Генерал Андрій Вовк провадив з Доленком часті дискусії і його думок

не поділяв. Про ці дискусії ген. А. Вовк часто мені оповідав, знаючи, що я це збережу для себе. Однак склалося так, що після чергової кризи в УНРаді Доленко бачив можливість ген. Вовка від своєї партії поставити до Виконного органу на керівника військового ресорту. Тоді між ген. Вовком і Доленком дійшло до умови: ви вступаєте до моєї партії, а я роблю вас міністром військових справ. Так обидва дійшли до порозуміння.

Василь Васильович Григоренко — інженер, майор саперних військ советської армії, член ЦК УРДП, міністер внутрішніх справ Виконного органу УНРади (ще інакше звали: керівник ресорту внутрішніх справ) — був деякий час дуже близький до І. Багряного. Григоренко — тип хитруна, але не вмілого. Він дуже часто провадив зо мною довгі розмови. Як показалося пізніше, він це робив з певним розрахунком. У Виконному органі УНРади було постійне непорозуміння, провадилися інтриги — хто з ким проти кого, кому який пост. Григоренко при допомозі своїх партійців поширював вістки, що УРДП договориється з бандерівцями творити спільний фронт і в той спосіб він шахував своїх конкурентів в УНРаді. Цей дешевий трюк я скоро розпізнав. Григоренко був політично плиткою людиною, нічого про наше минуле не читав і не знав, національного українського змісту в нього не було. Він постійно мав конфлікти з старими емігрантами. Потім увійшов у гострий конфлікт з Багряним і виїхав до ЗСА.

Табори, як і еміграція, — явище ненормальне, що часто уможлиблювало вибиватися людям-кар'єристам, які не були здатні вкладати працю у справи для ко-

гось, для людей, для організованої спільноти. В тих людей не було відчуття, щоби пожертвувати своєю амбіцією. У випадкових амбітних людей немає розуміння до організованого життя, на творчу співпрацю, вони надаються лише до інтриг, що розкладають організацію.

Працьовитим був уже старшого віку член ЦК УРДП Федір Петрович Пігідо, автор декількох книжок про підсоветську дійсність, які він написав під псевдом Ф. Правобережний. Редактор «Українських Вістей», Василь Ромашко був спокійною та культурною людиною, він обминав гострої полеміки в розмовах. Михайло Воскобійник, якого прозвали «Мішка», не був серед своїх партійних товаришів поважно трактований, був більше кавалер, як політичний діяч. Гаенко Федір Семенович був закритий в собі й злобно наставлений до галичан і католиків, знав добре історію компартії, які були прийняті постанови, що свідчило про його пильність в минулому. У Гаенка не було українського національного змісту. До Гаенка я ставився з великою обережністю. З ним до Нового Ульму приїхав з Австрії Михайло Мартенс, колишній батальйонний комісар, майор советської армії. Надзвичайно талановитий чоловік, який на голову перевищував своїх однопартійців. Але, як він пізніше говорив, що, приїхавши до Нового Ульму, де знаходиться ЦК партії, він дуже розчарувався діяльністю партії і здібностями своїх партійців. У видавництві «Українських Вістей» працював ще Олексій Собчинський, який приїхав з Ганноверу. Дещо пізніше до Нового Ульму приїхав Василь М. Мі-

няйло, нещирий чоловік, хитрун, який насторожував своєю поведінкою думаючих людей.

З членів УНДС дуже коректний був майор Леонід Василів, який не належав до партійних фанатиків, які творили напруження. Окрему групу в громадському житті намагався творити Михайло Дурдело, родом з Підгаєччини, якого коротко перед вибухом війни викинули з Америки через підривну комуністичну діяльність, він однак твердив, що вже перед війною зірвав з комунізмом. Він мені показував посвідку, видану місцевою клітиною ОУН в його селі, в якій говорилося, що М. Дурдело за час червономосковської окупації себе поводив коректно і нікому не вчинив нічого злого. Дурдело деякий час був директором курсів англійської мови в організованій ІРО школі. Про виїзд до Америки він не міг думати і тому залишився в Новому Ульмі.

Добре зорганізованою групою були ще азербайджанці, які в час війни були в советській армії, потім, попавши до німецького полону, зголосилися до легіону, який воював проти советської армії разом з німцями. В час репатріації вони себе подавали за арабів.

Декілька років пізніше агенти КГБ у Мюнхені вбили голову азербайджанського комітету, майора Фаталібея, через що організована їхня діяльність дуже занепадала. Тоді азербайджанець Садек почав робити акції, щоб азербайджанці йшли на співпрацю з московськими еміграційними «неділимцями». Це довело до напруження і ворожнечі, що закінчилося тим, що Садека знайшли втопленого в Дунаї.

У пізніших роках советське посольство в Бонні почало шукати доріг до українців і поширювати свою агентурну мережу. Советське посольство утримувало зв'язок з Іваном Бойком і Андрієм Климком, які потім виїхали на Україну.

УЕНРАДІВСЬКІ ПАРТІЇ

У 1952-53 роках я присвячував багато часу на спостереження за розвитком подій, які мали місце з створенням «Американського комітету для визволення народів ССРСР».* Пляни і політика цього промосковського комітету були шкідливі для української національної справи. Однак цей комітет диспонував значними сумами грошей, що дуже зацікавлювало численних осіб з уенрадівських партій. Провід ЗЧ ОУН, маючи інформації про задуми тих діячів, гостро нап'ятовував політику промосковського комітету, що відбирало відвагу охочим іти туди на зарібки. Були різні комбінатори, які у шкідливому для нас комітеті хотіли заробляти гроші та прикриватися, ніби вони там пішли робити українську справу. Провід ЗЧ ОУН при допомозі декого з уенрадівських середовищ провадив розмови в справі створення спільного українського фронту проти промосковського «Американського комітету». 27 грудня 1952 всі українські політичні партії підписали спільне ста-

* У своїй праці «В затяжній боротьбі», Українське видавництво, Мюнхен, 1983, на стор. 122-135 подано інформативно про справу «Американського комітету».

новище у цій справі. Хоча це становище підписали всі, то інформації, які були відомі Проводові ЗЧ ОУН, говорили, що деякі діячі УНРади далі зацікавлені платними посадами установ «Американського комітету». Мені особисто приходилося говорити з багатьома діячами уенрадівських партій і ствердити, що спільне становище з 27 грудня 1952 буде нарушене.

Адмірал Стівенс з «Американського комітету» 22 серпня 1953 звернувся до УНРади і до т. зв. «Паризького бльоку» з проханням допомогти «Американському комітетові» належно поставити пропаганду через радіовисильню «Визволення», яка з 22. 8. 1953 перестає працювати від імени КЦАБ. Після того 27. 8. 1953 КЦАБ видав комунікат, в якому ствердив, що «немає безпосередніх виглядів на створення спільного фронту еміграції». Це дало нагоду діячам УНРади тепер справу інтерпретувати так, мовляв, КЦАБ вже без впливу, а ми тепер примусимо «Американський комітет» шукати спільної мови з поневоленими Москвою народами. Тоді в УНРаді почали шукати розмов з «Американським комітетом» і пояснювати справу так, що УНРада нібито не порушує позиції від 27 грудня 1952. УНРада видала комунікат свого Українського інформаційного бюро з 20. 9. 1953, в якому говорилося, що «чинники УНРади, стоячи на позиціях з 27 грудня, які стверджують потребу співпраці з американськими протибольшевицькими силами, ладні піти назустріч цій пропозиції при умові опертя протибольшевицької пропаганди на національно-державницькій позиції». УНРада говорила про «піти назустріч», маючи на увазі пропозиції адмірала Стівенса з 22 серпня 1953. Такий зворот до аме-

риканського промосковського комітету в УНРаді створив велике напруження.

ОУН-м гостро спротивилася проти тієї лінії, яку тепер заступали УНДС, соціялісти, УНДО і УРДП. Після довгих напружень та суперечок представники ОУН-м вийшли з Виконного органу УНРади. Дмитро Андрієвський, діяч від ПУН-у в УНРаді, в газеті «Українське Слово», ч. 630 з 6 грудня 1953 помістив статтю п н. «Чому ми вийшли з ВО УНРади». В цій статті він критикував політику ВО УНРади, пишучи, що «треба признати, що Державному центрові весь час бракувало загального пляну політики, точно призначених практичних завдань та їх черговости... І так, наприклад, коли почалися переговори з «Американським комітетом», аж п'ять членів ВО, на загальну кількість дев'яти, відкрили в собі покликання до зовнішньої політики і стали на власну руку робити контакти з чужинцями, брати участь у конференціях і т. п.» Д. Андрієвський писав правду, бо мені було відомо, як представники уенрадівських партій один за одним бігали до представників «Американського комітету», що виглядало дуже неповажно. Для УНДС, соціялістів, УНДО і УРДП вихід ОУН-м з ВО не було проблемою, яку треба було виправити в ім'я ними так пропагованої консолідації. Для них було важливішим отримати добре платну посаду в американських установах.

Інший видатний член ОУН-м Осип Бойдуник виголошував на цю тему доповіді та видав брошурку,* яка

* «Сучасний стан визвольної політики», О. Бойдуник, Париж, 1956.

починалася такими словами: «Ніколи я не припускав, що по тридцятивосьми роках жертвенної боротьби українського народу за повернення суверенності Українській Соборній Державі, прийдеться пригадувати засади і вимоги тієї боротьби. На жаль, останніми роками мають місце в нашій визвольній політиці деякі явища, які заставляють пригадувати деяким українським політичним партіям і діячам про ті засади і вимоги...» Я вважаю за доцільне навести цитати з писань діячів ОУН-м, які входили до УНРади і виступили з ВО УНРади за його безпринциповість і шкідливу діяльність.

Всі потягнення ВО УНРади широко висвітлювалися в пресі і політичних дискусіях, що давало змогу всім українцям докладно запізнатися з потягненням українських партій. Все це в людей викликало недовір'я до уенрадівських партій. У пам'яті українців, які цікавилися політичним життям, ще свіжими були заяви Проводу ЗЧ ОУН про вихід з УНРади.

До установ «Американського комітету» — радіо й «Інституту вивчення історії СРСР» пішли на працю члени УНДС, УРДП та СЗСУ і тим самим вони занедбали діяльність своїх партій. З Нового Ульму до праці згаданих установ пішов редактор «Українських Вістей» В. Ромашко і члени ЦК УРДП Гаєнко та Мінняло. Редактор газети «Український селянин», партії Доленка, Ю. Сименко пішов на працю до радіо і коли там зустрівся з вимогою — або праця у радіо, або у газеті, то, річ ясна, він залишив редагування «Українського селянина», який припинив своє даліше існування.

Через деякий час по всіх скупченнях, де жили українці, ходили відкриті нарікання серед прихильників

уенрадівських партій, які говорили, що бандерівські діячі відвідують всі українські громади, виголошують доповіді, а наші з УНРади пішли на добру платню і їх уже більше ніщо не цікавить. Це було слушне нарікання, бо через кілька років прихильники уенрадівських партій, розчаровані своїми керівниками, не мали з ними ніякого зв'язку.

В цей час московська агентура почала дуже посилювати свою діяльність, робити провокації та шукати доріг до українських емігрантів, про що я писав ширше в книжках «У боротьбі проти московської агентури», Мюнхен 1980, і «Від оприччини до КГБ», Мюнхен 1981.

УНДС, спровадив до Мюнхену з Англії свого члена Михайла Добрянського, колишнього співробітника проф. В. Кубійовича з часу гітлерівської окупації, і післав Добрянського на працю до радіо «Визволення», який там скоро зумів придобритися своїм шефам і провадити таку лінію, як їм було потрібно, через що він увійшов у конфлікт з своєю партією УНДС, з якої виступив, бо та партія, яка дала йому змогу добреоплатної посади, вже не була йому потрібна.

Пригадую, як одного дня М. Добрянський приїхав з доповіддю до Нового Ульму в товаристві функціонера «Американського комітету», пана Осборна. На цю доповідь прийшли всі члени і прихильники уенрадівських партій. З кількома нашими членами пішов і я та слухав, як Добрянський агітував до співпраці з «Американським комітетом», наголошував свій демократизм. У дискусії я забрав слово і пригадав Добрянському, що за гітлерівської окупації він, працюючи в Українському Центральному Комітеті, також виголошував до-

повіді, закликаючи українців до послуху гітлерівцям, а тепер він видає себе за демократа й агітує до співпраці з ворожим українській самостійницькій політиці промосковським комітетом. Добрянський перед американцем Осборном та перед слухачами розгубився, зблід і, не відповідаючи мені, щось не до речі говорив, плутав.

ВНУТРІШНІЙ СТАН ЗЧ ОУН

Степан Бандера, будучи головою Проводу ОУН, що в часі німецької окупації мала офіційну назву «Організація Українських Націоналістів Самостійників Державників», був німцями арештований. Після виходу з німецького концтабору українські землі вже були під окупацією червономосковських армій, і головою ОУН в Україні був Роман Шухевич-ген. Тарас Чупринка-Тур.

Шухевич-Тур по виході С. Бандери з концтабору визнав зверхність Бандери і вважав його своїм Провідником. Великий Збір ОУН в Україні 1943 року створив бюро Проводу, до якого було обрано на голову С. Бандеру й Ярослава Стецька, які були в цей час ув'язнені. На еміграції оформилися Закордонні Частини ОУН, і на Альпійській Конференції першим Провідником ЗЧ ОУН був обраний Микола Лебець (Бандера був Провідником всієї ОУН). Під час Надзвичайної Конференції в 1948 році Микола Лебець подав свою резигнацію з посту в ЗЧ ОУН та склав свій мандат ОУН до УГВР. Як уже згадано, по короткому часі Лебець і інші від-

кликали свої резигнації та почали свою сепаратистську діяльність.

У квітні 1951 у Мюнхені відбулася III Конференція ЗЧ ОУН, на якій було обрано на Провідника ЗЧ ОУН Ярослава Стецька. Також вже було попередньо згадано, що для в'яснення справ конфлікту в 1951 році ЗЧ ОУН вислали на Україну Мирона Матвієйка, а опозиція від себе вислала Василя Охримовича.

За сепаратистські дії опозиції та невизнання нею Степана Бандери як Провідника всієї ОУН Бандера не міг відповідати, тому він уважав за доцільне передати провідництво всієї ОУН голові Проводу ОУН на українських землях. У першій половині вересня 1952 року Степан Бандера склав резигнацію з посту Провідника всієї ОУН і своє рішення переслав на Україну. Про це рішення офіційно повідомлено членів ЗЧ ОУН 15 вересня 1952. Це повідомлення викликало серед членів ОУН затривоження. З України не прийшло підтвердження, що голова Проводу ОУН в Україні прийняв його і перебрав головуство Проводу всієї ОУН. Таким чином Бандера далі вважався головою Проводу всієї ОУН, за винятком членами опозиції. Тому, що з України не було відповіді у справі передання головуства всієї ОУН та через низку інших моментів, у мене постали певні підозріння, що в Україні не все є в порядку.

Пригадую одну нараду, яка відбулася у Мюнхені на Белградштрассе, на якій були присутні Степан Бандера, Іван Кашуба, Мечник, А. Камінський і Горислав. На цій нараді докладно обговорено справи зв'язків з Україною і членами ОУН в Польщі. Кашуба і Мечник

уважали, що ці лінії зв'язку треба уважати за непевні і ними не можна далі користуватися, бо з нами грає ворог. Це була вимога з фахового боку, бо ми знали ворога і його методи. Про ці вимоги С. Бандера мав говорити з Богданом Підгайним, який відповідав за крайові зв'язки. Підгайний зо мною на цю тему говорив одне — ніби погоджувався та вказував на наші втрати, але я знав, що з іншими він говорив дещо інакше, а Бандеру переконував, що треба вичекати і що не можна бачити справи так, як їх оцінюють Іван і Степан, тобто Кашуба і Мечник. Так справа тяглася далі.

У жовтні 1952 року Б. Підгайний повідомив Провідника С. Бандеру, що керівні чинники однієї заприязненої держави його довірочно поінформували, що в них є точні дані про агентів КГБ, які мають знищити Бандеру. Над тим питанням у Проводі відбулася нарада і рішено, щоби Провід доручив мені зайнятися в'яснення цієї справи, а Підгайному доручено мене представити тим панам і їх просити, щоб вони мені зреферували це питання. 29 жовтня 1952 в Штутгарті в готелі «Цеппелін» Підгайний мене представив двом «панам», і ми почали розмову, яка тривала понад чотири години. Цілий ряд тверджень тих «панів» я спростував, бо в нас на ці питання були точні дані. Мені було ясно, що за тим всім щось приховане, і після цієї розмови мені справа частинно в'яснилася, коли я віч-на-віч говорив з Б. Підгайним. Він мені представив справу так, що, мовляв, для Бандери жити в Німеччині це велика небезпека і що я з огляду на безпеку Бандери повинен вплинути на нього, щоб він виїхав з Німеччини до Англії. Підгайний хотів, щоб я все сприйняв

так, як ці панове мені це говорили і щоб я перед Бандерою піддержав пропозиції Підгайного. У дальшій розмові Підгайний був до мене такий люб'язний, як ніколи до цього часу. Він вказував на непевні часи, на наше становище в Німеччині і говорив, щоб я дав йому свою знимку і знімки моїх близьких, він мені виробить пашпорти, з якими я кожної хвилини, коли буде потрібно, зможу виїхати з Німеччини. Я зрозумів, куди Підгайний «гнув», тільки він не завважив, що в мене зародилося повне недовір'я та непошана до нього. На зустрічі з С. Бандерою в присутності І. Кашуби я Провідникові докладно оповів усю історію і сказав, що це все є створене для того, щоб Бандера виїхав, а про Підгайного я сказав, що він не є тією людиною, якої потрібно на цьому місці. Справа виявилася для мене повністю далеко пізніше, коли показалося, що британський розвідник Фільбе, був агентом КГБ. Це був час, коли КГБ ніяк не міг встановити адреси Бандери і конче треба було, щоб Бандера виїхав до Англії, і все далі було б точно відоме для Фільбе і тоді він з катєбістами вже зайнявся б самим Бандерою.

В половині червня 1953 року відбулася в Лондоні IV Конференція ЗЧ ОУН. Пригадую, що коли я приїхав до Лондону, то місто було святково прибране з нагоди коронації англійської королеви Єлисавети. Таким же пам'ятним для учасників Конференції було повідомлення англійської преси про повстання німецьких робітників у Східньому Берліні. На тему цього повстання робітників проти «робітничо-селянської влади» ми довго між собою говорили-дискутували. Конференція у Лондоні була добре підготовлена та зоргані-

зована, на яку крім делегатів з європейських країн приїхали наші друзі з Америки, Канади й Аргентини. Вони нам оповідали про свої труднощі, які зустріли в Канаді й Америці від організованої української еміграції. Революційна ОУН оформилася в 1940 році, в час війни, коли кордони до Канади і Америки були закриті та не було змоги про все точно поінформувати українських діячів націоналістичного руху. Після війни мельниківці, які мали там своїх особистих приятелів, по-своєму представляли бандерівців як диверсантів, бунтівників і братовбивців. Нашим членам прийшлося в таких недружніх обставинах творити Лігу Визволення України в Канаді, Організації Оборони Чотирьох Свобід України (ООЧСУ) в ЗСА, СУМ по всій діаспорі. Але жертвенна праця наших друзів, чесність і творчість здобували з кожним днем признання і приносили успіхи. Наша Організація була в розбудові у всіх країнах нашого українського поселення. Це заставило багатьох українців з старої еміграції призадуматися і змінити свої погляди про бандерівців.

Конференція застановлялася над становищем в Україні, зовнішньою політикою, політикою і діяльністю на внутрішньоукраїнському відтинку, організаційно-оперативними справами, міжнароднім становищем та українським питанням. На Конференції всім учасникам було ясно, що д-р Б. Кордюк і Роман Ільницький до всього були наставлені опозиційно. У дискусіях над проведеною працею вони часто підносили такі питання, які вказували на їх невдоволення з усього. Найбільше закидів вони робили Провідникові ЗЧ ОУН Ярославові Стецькові, який у своєму заключному слові не тільки

що відкинув ці закиди, але доказав і їх безпідставність. Під час перерв Конференції д-р Б. Кордюк, Р. Ільницький, Б. Підгайний, І. Козак, Горислав, В. Яворський з Англії, та почасти А. Камінський, гуртувалися разом. Пригадую, коли мова йшла про активність московської агентури й вчислювано осіб, до яких підсилано московських агентів, тоді між іншими було згадане й прізвище Довгаля, проти чого Кордюк запротестував і твердив, що це є неправда. Він якось так невдало висловлювався, що виглядало, ніби хтось видумує неправду. Це не робило йому симпатій у присутніх. Через деякий час стало загально відомо, що агент московської тайної служби під фальшивим прізвищем Петро Лавринюк намагався вербувати С. Довгаля до агентурної діяльності.

IV Конференція ЗЧ ОУН обрала на Провідника ЗЧ ОУН Степана Бандеру. Повертаючи з Конференції додому, я ще раз передумував перебіг Конференції і застановлявся над виступами Б. Кордюка, які часто були цинічними, з яких було видно його здецидоване наставлення проти С. Бандери і Я. Стецька. Мені були відомі часті розмови д-ра Б. Кордюка з членом опозиції В. Стаховом. Я пригадую також ще перед роками рішучу піддержку д-ра Б. Кордюка С. Бандери і його неприхильне ставлення до д-ра Л. Ребета.

IV Конференція показала всім учасникам, що ЗЧ ОУН є поважна організована політична сила. ЗЧ ОУН в Канаді і ЗСА почали щойно свою активну діяльність.

**
*

Після Конференції Андрій Микулин, делегат з Аргентини, залишився в Європі і переїхав до Німеччини. Він був для праці Проводу на цей час дуже потрібний. Андрій Микулин був за фахом інженер і майор червоної армії, який за національні «ухили» попав у тюрму і був в'язнем советських концентраційних таборів. Він докладно знав советську дійсність, не тільки марксизм-ленінізм, але й московську духовість. У Проводі ЗЧ ОУН створено референтуру підсоветських справ, скорочено РПС, де саме працював Микулин. Через кілька років РПС розвинула велику працю, виготовлено велику картотеку й архів, де були зафіксовані найновіші дані про події в УССР. Микулин показався дуже продуктивним працівником. Керівником РПС був Степан Ленкавський. Поруч своїх обов'язків, я також постійно вивчав червоний і білий московський відтинок. Майже щотижня ми ділилися з Микулином новинами, обговорювали найновіші події в СССР. В мене було ще так, що я мав також до диспозиції матеріяли московських еміграційних партій. Це давало нам змогу запізнаватися, як еміграційні москалі пояснюють і оцінюють процеси в СССР. РПС видав серію добре опрацьованих книжок,* як про XX З'їзд КПСС, концентраційні табори в Советському Союзі й ін. Ми стежили за всіма змінами в компартії, армії та КГБ. В пізніших роках я організував кілька вишкколів, де викладачами окремих предметів були Я. Стецько, С. Ленкавський, Д. Штикало, І. Кашуба і Д. Чайковський. Провід ЗЧ ОУН організував виш-

* Бібліотека українського підпільника, видання ЗЧ ОУН, 1956, 1958.

кіл вищого щабля, де крім згаданих друзів ще викладали С. Бандера, Г. Драбат, Д. Миськів і А. Микулин. На цих вишколах я викладав советознавство.

**
*

В цей час ми слідкували за розвитком політичних подій у світі. Було видно, що напруження між західними країнами та Москвою постійно зростає. Поведінка Москви насторожувала і показувала, що Москва змагає до опанування світу: в 1947 році розгорілася партизанська війна в Греції під керівництвом генерала Маркоса з метою повалити грецький уряд і зробити Грецію московським сателітом; ішла підготовка до перевороту в Туреччині; бльокада Берліну; війна в Кореї, створення оборонного пакту НАТО в квітні 1949 року, який почав поширювати свою діяльність, загострена московська пропаганда проти Америки. Все це нас, як політично-революційну формацію, заставляло наполегливо працювати. Ніхто не міг сказати що нам принесе завтрашній день, не міг запевнити, чи ми до несподіваних подій є приготовлені. Ми вчилися і робили різні вишколи, виготовляли пляни на всякий випадок, ми думали про старих і хворих українців. На випадок війни ми розраховували, що Західня Німеччина буде найбільше zagrożена і тому ми в західніх державах шукали і приготовляли потрібні нам зв'язки для допомоги. Були випадки дуже великого напруження, що американські та англійські родини, які жили в Західній Німеччині, отримували доручення бути готовими до виїзду. Наші

люди працювали в американській армії на різних роботах, давали нам інформації, на підставі яких ми виробляли собі свій погляд. Сьогодні можна сміло сказати, що війна тоді не почалася тому, що обидві сторони боялися страшною атомною зброєю. Кожний зі сторін знав, що хто перший вистрілить, той не може вважати себе переможцем, бо противник, який призначений на загибель, має також змогу відстрілитися атомною ракетою. Якщо б не було вже в 50-тих роках атомної зброї, то напевно тоді була б вибухла конвенційна війна. Ми під цим кутом працювали, робили плани, їх часто переробляли, бо інакшого виходу не було.

До нас зверталися не тільки наші члени й прихильники з запитаннями, чи ЗЧ ОУН бере до уваги це становище і пригтовляється відповідно. Ось так про це питали мене часто поважні громадяни, як проф. д-р Гинилевич, проф. д-р В. Плющ, проф. Віктор Андрієвський і багато інших. Також на тему потрібної підготовки говорили зо мною діячі старої еміграції, наші партійні противники, як ген. А. Вовк, полк. Чеботарів і ін. Вони вважали, що таку підготовку треба конче робити і, за їх оцінкою, це можуть єдині бандерівці робити. Цим питанням дуже цікавився Провідник Степан Бандера. В мене збереглися записки з однієї розмови з Бандерою, на якій він власноручно накреслив план, як нам треба пригтовлятися на випадок війни.

Водночас ми працювали на відтинку боротьби з московською агентурою, яка в першій половині 1950 року була дуже активна й намагалася поширювати свою агентурну мережу. В цих роках органи московської тайної служби вже встановили адреси і прізвища чис-

ленних емігрантів, а також встановили їх минуле, і це давало їм змогу тепер до деякого шукати зв'язку. Ми вже знали кількох осіб, до яких приходили післанці від московських органів. Дехто з таких осіб довірочно нас інформував та просив поради й допомоги. Інша метода чекістів була така: коли вони встановили, що активний емігрант має в Україні родину, тоді вони робили тиск на родину або навіть когось з членів родини арештували і його тоді відповідно приготувляли, щоби вислати до свого родича на еміграцію з проханням-вимогою, щоб цей діяч-емігрант погодився на співпрацю з МГБ-КГБ, бо в інакшому випадку він наражує родину в Україні на утиски та переслідування.

При допомозі колишніх агентів КГБ мені вдалося вияснити один випадок, в якому я був заплутаний, а саме: агентура КГБ звітувала з еміграції про мою активність і подавала, що я є родом з Волині. Це було неправильне, але агенти на еміграції, що звітували, не мали до мене ближчого доступу і не знали моїх земляків на еміграції. Вони спиралися на мої виступи, під час яких я часто говорив про Волинь і наводив багато прикладів з підпільної боротьби на Волині. До того було відомо, що моя дружина є з Волині, що «дозволяло» агентурі припускати, що я — волинянин. В центральній МГБ-КГБ рішили розшукувати на Волині, де живе родина Мудрика. Виявилось, що в місті Дубно були три брати Мудрики. Один з них в час війни кудись зник і ніхто не міг сказати, де він перебуває, а інші два студіювали тоді медицину. Чекісти арештували їх обидвох і поставили їм вимогу, що один з них мусить погодитися піти на Захід з місією і переконати свого брата,

щоб він не працював проти, а на користь СРСР. Не знаю, як це все закінчилося, чи, точніше, як уся ця справа виявилася, бо це була помилка чекістів, але так вони діяли. Це один з багатьох доказів. Ми на підставі таких доказів старалися інформувати українців, щоб вони знали, як московські органи й їхня агентура діють проти національносвідомої та організованої еміграції.

Я був докладно поінформований про внутрішній стан і діяльність наших політичних противників. В них навіть не було думок про ці справи, якими ми собі «голову сушили».

5 березня 1953 помер тиран Сталін. Ми слідкували за подіями у Кремлі і висловлювали різні здогади щодо Сталінового наступника. Я з Микулином поділяли одну думку, а саме, що зміни системи не буде. Не припускали ми того, що через кілька місяців по смерті Сталіна зліквідують Берію. Берію зліквідували не тільки тому, що він змагав до влади і, перебравши її, міг би зліквідувати своїх конкурентів, але тому, що Берія почав шукати піддержки в національних республіках, і це для всіх москалів у ЦК партії було достатньою причиною зліквідувати Берію.

ЕМІГРАЦІЙНІ МОСКАЛІ

Я старався вивчати й московську еміграцію та окремих її діячів. У своїй праці «В затяжній боротьбі» на стор. 109-120 я зробив перегляд московських еміграційних партій. Серед московської еміграції агентура

МГБ була сильно інфільтрована. Мені довелося після одної доповіді познайомитися з А. Алексінським, емігрантом 20-тих років, членом «Государственной думи». Алексінський дуже критично ставився до політики московських імперіялістів і стояв на становищі, що Україна має право бути самостійною і незалежною від Москви державою. Я вважав, що Алексінський був би добрий кандидат на партію, яка організувала б москалів з такими поглядами, як він. Він мені оповідав про свою політичну діяльність в минулому. Він також твердив, що він, будучи членом «Думи», мав позитивну настанову до України та Польщі. Оповідав про свої дискусії з Леніном та твердив, що Ленін був великий крутий і демагог. Син Алексінського в час французької окупації Німеччини займав високу посаду в штабі французьких окупаційних військ. З Алексінським також був знайомий І. Багрянний. Багрянний дещо пізніше разом з А. Алексінським видав декілька чисел газети московською мовою, але з браку фінансів не було змоги далі видавати цю газету. Я мав деякі зв'язки до московських емігрантів, які були для мене дуже корисними й уможливлювали мені вивчати діяльність московської еміграції. У нас я належав до тих активних членів, котрі вважали за корисне бути поінформованим про всю діяльність наших ворогів і знати їхні пляни. Ми виходили з такого założення, що наші вороги завжди знаходили в нашому народі елементи, які йшли ворогові на службу, були сексотами, і ми ствердили, що при вмілій постановці можна серед наших ворогів також знайти таких, які можуть нам служити, будучи нашими сексотами.

В Авгсбурзі мешкав Ілля Якушов, колишній високопоставлений чекіст. З московських еміграційних кіл мені було відомо, що Якушов працював у секретаріаті Сталіна під керівництвом Поскребишова. Якушов був на Заході найвищої ранги і посади чекіст, який в час німецько-советської війни попав до німецького полону. Він стояв осторонь від усіх еміграційних московських партій і діячів, але мав кількох знайомих, з якими утримував зв'язок. У 1947 році Якушов сидів кілька місяців в американській слідчій тюрмі. Одного дня у розмові Іван Марчук, який тоді мешкав в Авгсбурзі, мені оповідав, що він при якійсь okazji познайомився з Якушовом. З Марчуком я договорився, що він мене також познайомить з ним, і ми зробили плян, щоб не виглядало, що я сам шукаю знайомства з Якушовом. Все вийшло так, як ми заплянували. Відтоді я з Якушовом багато разів зустрічався і відбував з ним багатогодинні розмови. Показалося, що Якушов дещо про мене знав, він сказав, що з галичаном-бандерівцем може говорити відкрито, бо знає, що ми є рішені вороги ССРСР. За словами Якушова, він сам на Україні не працював і не знає взагалі українських справ. Він працював у секретаріаті Сталіна і брав участь в арештах маршала Тухачевського та інших високих генералів й офіцерів Червоної армії. Їх переслухування проводила окрема слідча група. Після того Якушов був керівником контррозвідки в Мурманську, важливому північному портовому місті. З Іваном Серовом, який у 1939-40 роках був міністром внутрішніх справ на Україні, він був знайомий з секретаріату Сталіна, як також з Семеном Кругловом, який був шефом МВД по ліквідації Берії. В час

війни Якушов був начальником контррозвідки лєнінградського фронту. Як відомо, контррозвідка мала ще назву СМЕРШ. За його словами, він до німецького полону попав дуже по-дурному. В околицях Лєнінграду не було визначеної лінії фронту, і якось німецька чота зайшла задалеко і саме він з кількома офіцерами в самі руки в'їхав цим німецьким воякам. Він мені оповідав, що з Москви від одного з видних керівників советської таємної служби, Панюшкіна, до нього приїздив післанець з вимогою, щоб Якушов повертався назад до Москви, його запевняли, що йому нічого не станеться, на що він тому післанцеві відповів, що за-добре знає дух «государственной безопасности», і просив, щоби вони його залишили в спокою, бо інакше він звернеться до преси і дасть західній пресі все, що знає, а що він знає, то їм у Москві також добре відомо. Більше вони до Якушова, за його словами, не голосилися, але він уважає, що в Москві пильно стежать, чи він не піде до американців на службу. В розмовах з Якушовом я мав змогу уточнити багато справ про діяльність НКВД та про советську систему. Для мене, крім діяльності советської тайної служби, було ще цікаво знати політичні та концепційні погляди Якушова, бо його погляди віддзеркалювали погляди московської еліти, до якої ще недавно тому він сам був належав. Під таким кутом я йому ставив питання. Якушов твердив, що нова советська влада врятувала Росію від нездарого царя, який країну втягнув у війну. За словами Якушова, нова влада — це новий процес, якого не всі росіяни були здатні зрозуміти. Ті, хто цього не зрозумів і ставив опір, були знищені, або втекли на еміграцію. Якушов опо-

відав, що його батько був багатим і мав понад Волгою багато парових млинів, його «дядя» Фріновський був комендантом Кремля, а він — чекістом. За його словами, провідна верства російського народу це зрозуміла і стала провідною силою в ССРСР. Якушов був один з перших, котрий твердив, що Сталін не помер своєю смертю. Пізніше я такі твердження читав у писаннях Авторханова, одного з добрих знавців кремлівської політики. Розмови з Якушовом були дуже цікаві. Він також твердив, що Маленков не вдержиться довго при владі. За його твердженням, він знав добре Маленкова, який, на його думку, був доброю людиною, дуже пильним, працьовитим і надзвичайно здібним, але Маленков, як казав Якушов, не є «руководитель», а така держава, як ССРСР, мусить мати «руководителя». З ним я старався говорити про кожен ділянку: державну безпеку (главное розведочное управління), партію, армію і ін. Розмови з Якушовом потвердили мені, що наше ставлення до московського народу і його ролі в ССРСР є правильне. Я пригадав собі листа з України, з липня 1950 року, в якому писалося так: «Про дії керенщини і інших «неділимців» ми знали досі мало. Ми все заступаємо тезу розподілу Росії чи ССРСР і побудови самостійних національних держав... Наше становище по відношенні до росіян подібне до того, як це ви висловлюєте».

Я у своїх писаннях не вживаю назву росіяни, а — москалі.

ХТО СТВОРИВ «ДВІЙКУ»?

На Свят-Вечір 1954 року після святої вечері я з І. Кашубою обмінялися думками про найновішу подію. До Провідника Степана Бандери на розмову прийшли о. д-р Іван Гриньох і д-р Лев Ребет. Вони передали Бандері зміст телеграми з України за підписом Голови Проводу ОУН на Україні. У телеграмі говориться, що для полагодження конфлікту між ЗЧ ОУН і тими членами ОУН, що скупчилися в ЗП УГВР, уповноважується трьох членів, котрі мають остаточно поладити конфлікт.

Точного змісту цієї телеграми Кашуба не знав, але довідався від Бандери, що він згідний поладити конфлікт і в час латинського Різдва вже підписав плян, в який спосіб це має бути полагожене. Перше питання в нас обох було — чому такої телеграми ми не отримали своїм зв'язком?

Ми хотіли, щоб конфлікт з провідними членами ОУН, котрі є в ЗП УГВР, був полагожений. Ми були свідками їхньої резигнації на Надзвичайній Конференції. Деякі з них у своїх акціях проти ЗЧ ОУН пішли задалеко, але ми вірили, що це можна поладити. Мені спочатку не хотілося вірити, що це роблять люди, що мають за собою поважні заслуги. Але я цілий час вірив, і такої думки залишився до сьогодні, що там перемогли амбіції, і цього не було потрібно.

Ми з Кашубою ще довго говорили про відпоручників, котрі пішли до Краю — В. Охримович від ЗП УГВР і М. Матвієйко від ЗЧ ОУН. Також говорили про «Ле-

міша» — полковника Ковалю. Було ряд справ, які нас обох дуже насторожували, бо ми обидва точно знали, на що є спроможний наш ворог. Того вечора ми з Кашубою домовилися, що зараз після Різдва мусимо сісти, все детально проаналізувати і наші думки передати Бандері, Стецькові і Ленкавському. Після Різдвяних свят ми вдійку сіли для обговорення цілої справи. Ми тоді вже мали відпис згаданої телеграми, яку Бандері доручили о. д-р Гриньоx і д-р Л. Ребет.

Зміст телеграми був такий:

Високоповажаному Панові
Степанові Бандері

Закордонне Представництво Української Головної Визвольної Ради є уповноважене Проводом Організації Українських Націоналістів на Українських Землях познайомити Вас із текстом наступних документів:

«Провід Організації Українських Націоналістів на Українських Землях стверджує, що Бийлихо відійшов від Постанов III Надзвичайного Великого Збору ОУН, він ні формально, ні фактично не є Провідником ОУН.

Провід сподівається, що Бийлихо в ім'я цілості ОУН припинить розкольніцькі акції і закличе до порядку Мирона.

Голова Проводу ОУН на Українських Землях
/—/ Ю. Леміш.»

«Провід Організації Українських Націоналістів на Українських Землях уповноважує Лева Ребета, Зенона Матлу та Бийлиха тимчасово перебрати керівництво

Закордонних Частин ОУН і реорганізувати Закордонні Частини згідно з позиціями Проводу в Україні.

Голова Проводу ОУН на Українських Землях
/—/ Ю. Леміш.»

За Закордонне Представництво
Української Головної Визвольної Ради:
(д-р Лев Ребет) (о. д-р Іван Гриньох)

Прочитавши вищезгаданого листа, ми зробили такі висновки:

а) До осіб, котрі ручаються про те, що телеграма є в дійсності від Леміша-Ковалья, ми не можемо мати повного довір'я.

б) Чому нашим зв'язком з України ми нічого не отримали?

в) Немає певности, чи цю телеграму дійсно надав Леміш-Коваль, чи хтось інший від його імени.

Після того ми приступили до докладної текстової аналізи останнього листа від Леміша з липня 1950 року. Це був 12-сторінковий лист машинопису, написаний до членів Проводу і також до тих, що наставлені опозиційно до Бандери і ЗЧ ОУН.

З листа Леміша було видно велику пошану до Провідника Бандери. Лист починався словами: «Дорогий Друже Провідник! Дорогі Друзі!» Коли брати до уваги, що крім цього листа від Леміша не було більше ніякої пошти до Бандери, то не було нічого такого, щоб могло так різко змінитися у відношенні до Бандери.

Знову, в загальному листі роблено Бандері грубий закид, що Бандера відійшов від Постанов Третього Ве-

ликого Збору ОУН, — отже фраза, яку вже не раз повторяли члени опозиції, і це ніяк не пасувало до духу останнього листа від Леміша. На четвертій сторінці Лемішевого листа написано так: «Організаційні форми і методи, що їх стосується за кордоном в цілях закріплення нашої визвольної боротьби, виглядають мені зовсім правильними».

У точці шостий листа до ідеологічно-програмових питань Леміш писав так:

«Ми стоїмо на тих ідейно-програмових позиціях, що їх сформульовано на Третім НВЗ ОУН. Від тих позицій ніде офіційно не відмовляються також і ЗЧ ОУН».

Отже, Лемішів лист у слові й душі різнився від змісту телеграми, переданої Бандері о. д-ром І. Гриньохом і д-ром Л. Ребетом. Це ще більше насторожувало, що з телеграмою і її змістом треба не спішити, а далі думати.

Перед нашою розмовою Бандера сказав Кашубі, що він хоче згоди і тому підписав з Л. Ребетом і З. Матлою «Плян і деякі уточнення до діяльності тимчасового керівництва ЗЧ ОУН». З цим листом Бандера хоче запізнати Провід ЗЧ ОУН. Бандера ще сказав Кашубі, що він вірить у справедливий підхід Зенка Матли; до Ребета це не відносилось. Іван Кашуба наші думки щодо телеграми і листа Леміша передав Бандері і членам Проводу як опінію тих людей, що відповідають за безпеку Організації.

На засіданні Проводу ЗЧ ОУН Бандера всіх поінформував про розвиток справи і запізнав членів Проводу з листом, якого він уже підписав з Матлою і Ребетом. Члени Проводу ЗЧ ОУН обговорили все і дійшли до висновку, що Провід ЗЧ ОУН є обраний делегатами

від закордонної частини членів ОУН і має не тільки право, але також обов'язок до підписаного листа Колегії трьох уповноважених — Бандери, Матли і Ребета висловити свої погляди і поставити до окремих точок свої запитання. Крім того, в Проводі ЗЧ вже була точна інформація, що в членів опозиції є плян розпустити організаційну мережу, а деякі важливі відтинки, за словами Ребета, треба «сканалізувати». Для кожної політично думуючої людини було зрозумілим, що лише при допомозі добре організованої мережі можна провадити успішно політичну діяльність і ряд політичних акцій. Було для нас ясным, що члени опозиції не мають серед членства ОУН симпатій і хотіли б організаційну мережу розпустити.

Провід ЗЧ ОУН висловив свої погляди до підписаного 28 грудня 1953 року Плян у листі, адресованого до «Колегії трьох уповноважених» і доручив цього листа 21. 1. 1954 року Бандері, Ребетові і Матлі.

Цей лист чомусь у д-ра Л. Ребета викликав нетактовну реакцію і закиди на адресу Бандери, він вимагав, що Провід ЗЧ ОУН мусить бути негайно розпущений і немає тут нічого до говорення. Постанову Ребета повністю почав піддержувати З. Матла. Це стало для Проводу ЗЧ ще більше незрозумілим — невже Провід, обраний закордоном делегатским з'їздом на Конференції, не має не тільки права висловити свою думку, але має бути розпущений?

Тоді для невтаємничених стало відомо, що за словами о. д-ра І. Гриньоха і д-ра Л. Ребета ця телеграма з України прийшла в серпні 1953 року і з нею вперше були познайомлені «Три умандатовані» — Бандера, Ре-

бет і Матла. Щойно в грудні з Америки приїхав Матла, і тоді було підписано Плян дії. Тепер, коли обраний Провід ЗЧ ОУН ставить свої критичні запитання, Ребет бере все дуже нервово і ставить ультимат. Чому така нервовість?

В парі з тим члени старої опозиції з декількома недоволеними членами Проводу, як от з д-ром Б. Кордюком, поминаючи всі організаційні форми, в дні 1. 2. 54 скликали сходи, на які прийшли всі члени старої опозиції і декілька членів ЗЧ з Мюнхену. На ці сходи прийшли також Ребет і Матла. Ребет почав справу так представляти, що Бандера не хоче визнавати нібито «волі Краю». Насвітлення Ребета було неправдиве, бо тут ішлося не про Бандеру, котрий годився і підписав разом з ним і Матлою Плян дії, але тут Провід, обраний за кордоном, ставив від себе питання.

Треба ще згадати, що перед тим, у дні 22 січня 1954 року Модест Ріпецький скликав сходи колишніх воєнків УПА тринадцять осіб. М. Ріпецький разом з Іреною Козак повідомляли на цих сходах, що «воля Краю» тепер мусить бути виконана. Дня 26 січня М. Ріпецький-Горислав від імени Братства УПА, яке стояло на позиціях Проводу ЗЧ ОУН, з Місією УПА, яка стояла на позиціях ЗП УГВР, договорився саме скликати на 1 лютого щойно загальні сходи, про що не повідомив нікого з Проводу ЗЧ ОУН, — це вказувало на те, що тут мається справа з пляном дії, оминаючи Провід ЗЧ ОУН. Було видно, що тут провадиться акція в першу чергу проти Степана Бандери і цілого Проводу ЗЧ ОУН.

У день, коли Ріпецький від імени воєнків УПА плянував скликання сходи, тобто 1 лютого, я себе почував

дуже хворим — мав температуру і вважав, що я дуже простуджений. Але розвиток подій був такий, що я ні за що не хотів лягати до ліжка, чи йти до лікаря, а хотів бачити і знати, що буде далі. Витворилася така психоза, що деякі лише безкритично говорили про «волю Краю». Коли хтось хотів би щось запитати з критичного боку, то на нього декілька осіб, загипнотизованих «волею Краю», накидалися гарячково — мовляв, не визнаєш Краю...

Не можу вже точно пригадати, де я був разом з З. Матлою, але пригадую точно, що ми разом з ним їхали трамваєм. Він їхав на згадані вгорі упівські сходини, а я ледве стояв на ногах і їхав уже до хати. Але пригадую точно свої слова, які я говорив до Матли: «Уважайте, не наробіть чогось непотрібного». Матла, як завжди скромний і маломовний, похитав головою.

Увечорі я вже не міг стояти на ногах, температура була понад 40, а лікар ствердив запалення легенів.

У Мюнхені події набирали гостроти і розголосу, але мене там не було. Мені прийшлося в цей час лежати в ліжку. Через кілька днів мене відвідав проф. Михайло Пестрак, він у згаданий час виконував обов'язки організаційного референта в Проводі Німеччини. Від М. Пестрака я довідався, що С. Бандера в присутності С. Ленкавського, інж. П. Пашника і д-ра Г. Васьковича Модестові Ріпецькому-Гориславі сказав, що Ріпецький, на котрого був записаний Орган ЗЧ ОУН «Український Самостійник», переписав на інше прізвище. Модест Ріпецький-Горислав відповів, що такого рішення не приймає і не підпорядковується Проводові ЗЧ ОУН, бо він визнає «волю Краю». «Український Само-

стійник» перейшов від ЗЧ ОУН у руки «двійки». Провід ЗЧ ОУН зразу знайшов інше приміщення на Ліндвурмштрассе і без перерви випустив нову газету — «Шлях Перемоги», перше число якого появилось з датою 28 лютого 1954 р. На першій сторінці новонадрукованого «Шляху Перемоги» було повідомлення, що Провід ЗЧ ОУН не несе за дальшу долю сучасного «Українського Самостійника» відповідальности. Також були поміщені статті — «Чи цього хоче Край» і «Як робиться розкол», у них подано матеріали про розвиток подій, що довели до сепаратної дії д-ра Л. Ребета і З. Матли.

Мене цілий лютий не було в Мюнхені. З листів від М. Пестрака і телефонічних інформацій від І. Кашуби я знав, що до «двійки» відійшло 18 членів: д-р Богдан Кордюк, інж. Богдан Підгайний, ред. Роман Ільницький, Григорій Наняк, Степан Процик, Керод, А. Камінський, Б. Бідяк, І. Козак, Е. Гарабач, О. Вінтоняк, Л. Татух, М. Галів, М. Ріпецький, І. Чорній, В. Кудрик, М. Борис, Я. Пеленський.

За два тижні Л. Ребет і М. Ріпецький побачили, що 80 відсотків «Українського Самостійника» передплатники почали повертати назад. «Український Самостійник» з тижневика за деякий час став місячником, а згодом взагалі припинив свою появу.

У першому тижні березня 1954 після мосї довшої хвороби я приїхав до Мюнхену і відразу поїхав на Ліндвурмштрассе. Тут я застав дуже ділову настанову і почав розмову з С. Ленкавським про події. Через деякий час прийшов С. Бандера і мене розпитав про мій стан здоров'я. Після того я поїхав на Дахауерштрассе до редакції «Українського Самостійника». На Дахауерштрассе

се я лише коротко говорив з А. Камінським. Головним тут був д-р Л. Ребет. З А. Камінським у минулому нас в'язали деякі невеликі ділові справи і відношення між нами було коректне.

У нас справу «двійки» називали авантюрою, і це внесло в ряди Організації велике невдоволення супроти тих осіб, котрі спричинилися до цієї авантури. Наші члени і прихильники почали складати значні пожертви на видання нового органу — «Шлях Перемоги». За ініціативою Провідника С. Бандери інж. Петро Пашник і д-р Григорій Васькович почали робити заходи щоб придбати власне приміщення, яке стало осідком ЗЧ ОУН на Цепелінштрассе, 67. Намагання так званих «двійкарів» створити мережу на терені Німеччини і збільшити своє членство не дало вислідів. Вони тут осталися на політичній рахівниці тільки під назвою ОУН-закордоном (ОУНз). За деякий час я довідався, що до праці в видавництві «Українського Самостійника» прийнято Івана Бесага, котрий також ще виступав під прізвищем «Барт» і нам добре відомий як агент КГБ. Це мене дуже здивувало, бо я знав, що А. Камінський також знав, що це за «птиця» — згаданий Бесага-Барт. Також стояло питання, що на це каже Ребет. У грудні 1956 року Бесага, котрий працював при картотеці передплатників «Українського Самостійника», опинився у Східньому Берліні і почав по радіо і в пресі виступати проти ОУН і еміграції взагалі.

**
*

У першому півріччі 1955 року ми отримали другий сигнал, що Мирон Матвієйко находиться в руках воро-

га. Те саме джерело інформувало нас ще й про те, що кур'єр з України, Володимир Коровець-Борис Скоб, котрий прийшов у 1953 році, є перевербований ворогом. На підставі зібраних нами інформацій, мені виглядало, що в другій половині 1952 року Василь Кук-Леміш-Коваль був в руках ворожої поліції. Ми робили різні заходи, щоб здобути потрібні нам інформації з України. Вони вказували, що ворог — МГБ-КГБ — з нами «грає» і намагається нас водити за ніс. Наше допущення постійно підкріплювалося, що Леміш-Коваль заарештований. Сама думка напрошувалася — хто ж тоді прислав цю «волю Краю», за яку Л. Ребет так ручався. Чому Ребет так спішився розпускати провід ЗЧ і «каналізувати» СБ?

Д-ра Л. Ребета і його дружини Дарії я особисто не знав і не мав з ними ніколи ніяких ділових справ. На Україні до мого арешту 21. 11. 1943 року про Дарію Ребет я не чув, Ребет сидів у тюрмі і концтаборі. Тоді, коли організувалося наше життя в перших тижнях і місяцях після закінчення війни, тоді Ребетів ще не було в Німеччині.

Л. Ребет, покликаючись на «волю Краю», свою енергію скріпив проти С. Бандери. Здавалося, що д-р Л. Ребет, мотор і реалізатор «волі Краю», і своїм оточенням не був спроможний проаналізувати низку справ і зважити, який авторитет серед членства та еміграції мав Степан Бандера. Я мав широкі знайомства серед наших політичних противників із кіл УНР, УРДП, які в цей час уперше почули прізвище д-ра Л. Ребета, і мене часто питали — хто він такий? ми до цього часу

про нього не чули. Ребет був відомий певному колу членів ОУН зі Стрийщини.

У перших днях вересня 1960 року ми отримали інформацію, що в Києві підготовлено виступ через радіо Василя Кука і Мирона Матвієйка. Виступ М. Матвієйка відбувся від часу отримання цієї інформації майже через два місяці — 24. 11. 1960 року. Історія тих «мандатів і волі краю» була видумкою, лише стояло питання — чиєю: на еміграції це створили опозиціонери, або їм це підсунуло КГБ. Якщо вони попали на КГБівську провокацію, то прикро, що ці, котрі себе вважали за так розумних, далися набрати. Коли вони видумали цю «волю» самі, то показали лиш дух руїни для заспокоєння своїх особистих амбіцій.

У 1976 році на цю тему розписалися кагебівські видання на Україні в брошурах під назвами «За фальшивим Мандатом» і «За мандатом зради». КГБісти твердять, що це все зфабриковане в Мюнхені. Кагебісти, для точности, ще подали числа телеграм — ч. 6263 і 64.65.66. Про ці числа телеграм ніколи не згадував Л. Ребет і о. І. Гриньох.

В наших членів та прихильників від самого початку цієї авантури було переконання, що це ворожа робота. Це морально дуже скріпило внутрішній стан Організації та збільшило жертвенність членів.

СТЕПАН БАНДЕРА

Проти Степана Бандери, Провідника революційної ОУН, було поширено цілу серію неправдивих і злосливо видуманих закидів. Ці закиди і провокації походили з

різних джерел і від багатьох людей. Одні — від членів ПУН-у полк. А. Мельника, що були викликані злосливістю за поділ в ОУН сорокових років. Інші закиди йшли з табору соціалістів і кіл УНРадівців, які взагалі не були правильні, бо ці люди не мали взагалі правильного погляду про політичні позиції ПУН-у полк. А. Мельника і на яких стояла революційна ОУН Степана Бандери.

Головну очорнюючу акцію провадила московська пропаганда і дезінформація, які поширювали такі видумки, що порядній людині не можуть міститися в голові. Наприклад, вони часто повторяють видумку чекістів, що нібито Бандера мав сказати: «Наша влада має бути страшна». Московські ненависники так забрехані, що гублять уже межі в брехні.

Багато неправди поширили члени опозиції з 1948 року, а згодом «двійкарі», які почали робитися великими демократами і т. д. У «двійкарів» зібралось невелике число людей амбітників, які не були з'єднані ні ідейно між собою, ані боротьбою, лише кон'юктурою.

Мені приходилося часто лагодити ділові і важливі справи з Бандерою і я ствердив, що роблені Бандері закиди безпідставні, видумані, а, може, дещо було близьке до правди, але це відносилось до молодечих років Бандери. На еміграції перебували шкільні товариші Бандери і його співробітники з тридцятих років. Деякі з тих людей на Бандеру дивилися очима минулого й юнацьких років. Поперше не було правдою, що Бандера був диктатором. Він спокійно вислухував думки інших і брав їх до уваги. Він завсігди хотів дану думку підперти доказами, також хотів, щоб інша сто-

рона дала на своє твердження аргументи. Бандера був дуже скромною людиною, не ставав у позу, мовляв, має бути так, як він каже чи хоче. Я це його скромне поведіння порівнював з поведінкою інших політичних лідерів з протилежної сторони, з котрими я мав змогу розмовляти, як І. Багряний, В. Доленко чи М. Ливицький. Бандера вів себе так, що не відрізнявся від оточення. З кожним нав'язував добрий контакт для розмови. Вислів його думок, їх аргументація давала відчувати, що Ви розмовляєте з людиною не звичайною.

Степан Бандера був надзвичайно працьовитим, читав багато і працював над собою. Жив скромно і не мав ніяких вибаганок до вигідного життя чи податків — не пив, не курив. У кожній розмові, коли не раз були складні питання, він умів підібрати прості слова, які ясно віддзеркалювали цілу проблему. Бандера дбав про людей, з котрими працював і від них вимагав праці, він цікавився здоров'ям людей, їх родинними справами, завжди хотів людину розуміти і, як потрібно, прийти їй з допомогою. Був дуже практичною людиною, старався кожну річ пізнавати.

Бандера належав до дуже дискретних людей, йому приходилося вислухувати opinie про різних людей, але від нього ніхто ніколи не довідувався, звідки він це знає, він навіть не дав до зрозуміння, що він таке чи інше знає. Тих, що вмiли багато говорити, критикувати і були здатні до внутрішніх конфліктів, він держав подалі від себе. Цiнив і поважав людей працьовитих і ділових — це був його критерій у назначуванні на організаційні пости. Тих, хто вироблявся і виростав у

праці, намагався задержати біля себе. Він змагав до виховання фахівців для кожної ділянки Організації. Числився завше з думкою знаючих людей. У розмові Бандера завше ставив справи так, що хотів уміло провірити знання члена, його спосіб думання і його ділову вартість.

Після смерти сл. пам. С. Бандери серед тих, хто знав Провідника і близько з ним співпрацював, говорилося так: голову Проводу ми будемо мати, але Провідника, такого як Бандера, на еміграції немає.

Вороги і противники Провідника Степана Бандери часто промовчували і здебільша перекручували думки Бандери. У своїх писаннях Степан Бандера ясно представляв світоглядіві погляди, які він заступав і проводив в життя. Наприклад, у «Перспективах Української Революції» на стор. 123 Бандера писав так:

«Відкидаємо тоталітарно-механістичні методи. Не тому, що вони «не в моді», бо ми поставилися проти них у 1940 р., коли вони були подекуди дуже «модні». Але просто тому, що вважаємо їх несумісними й недоцільними для нас, для нашого ґрунту. Механістично-тоталітарна метода опанування життя середовищем полягає в тому, що з одного боку насильно усуває всі інші діючі політичні середовища, насильство позбавляє їх можливості існувати й діяти. Кожну людську одиницю, яка хоче займатися творчою, керівною, ініціативною діяльністю, вона примушує ввійти в свою тоталітарну систему або замикає перед нею дорогу, формує її методами примусу та насаджує своїх відданих людей на центральні, керівні пункти в усьому житті. Така сис-

тема в довшій дії завжди шкідлива, бо через насильство, механічний, а не природний добір, через знищення свободи має в собі найбільш елементарні тенденції деградації, розкладу».

МОЇ ПРОВІДНИКИ І ДРУЗИ

За час моєї праці в ОУН та виконання різних функцій та обов'язків мені довелося мати безпосередньо до діла і пізнати таких провідних постатей в ОУН, як Іван Климів-Легенда, Роман Кравчук-Степовий, Дмитро Маївський; це були члени Крайового Проводу, очолюваного Легендою, я виконував їх накази і мав нагоду їх ближче пізнати в 1940 році.

Дмитро Мирон-Орлик-Андрій був моїм безпосереднім провідником у Києві. Микола Арсенич-Михайло — відповідальний член Проводу за безпеку Організації, я слухав його лекції і безпосередньо відповідав за окремі справи.

Ярослав Старух, вишкільні лекції котрого я слухав, відтак йому звітував про політичну діяльність на Київщині і був на нараді при обговоренні політичного становища в 1943 році.

З визначних військовиків в ОУН я особисто знав Романа Шухевича-ген. Т. Чупринку, полк. Василя Сидора-Шелеста, Олексу Гасина-полк. Лицаря, Дмитра Грицяя-ген. Перебийноса — перед ним складав іспити в старшинській школі.

У моїх спогадах «Під трьома окупантами» я назвав 20 членів ОУН, котрі загинули в боротьбі з ворогом. Після того я довідався про смерть інших Друзів, з якими я працював і був з ними знайомий. Хочу тут згадати їх імена.

Володимир Рудий походив з бідної родини села Ланів біля Кам'янки Струмилової Львівської області, член Повітового проводу ОУН, а відтак член Обласного проводу Львівської області. Активний діяч різних українських установ до війни. Загинув у 1945 року.

Ярослав Литвин-Лис, народжений 10. 5. 1912 року в Кам'янці Струмилові, вчитель Рідної Школи, директор друкарні, Повітовий провідник ОУН Кам'янецьчини. Загинув в бою з чекістами 11 травня 1945 року.

Іван Климишин-Кармелюк-Крук, народжений 1919 року в селі Верищаки Крем'янецького повіту на Волині. В 1944-45 роках відомий командир УПА, загинув у серпні 1945 року в бою з чекістами.

Юлько Котик родом з села Пархач Сокальського повіту, надрайоновий провідник Забужанської Сокальщини. Загинув у бою.

Степан Мулька з села Поториця, вояк ДУН, а потім УПА, загинув у бою.

Петро Мудрик, народжений 1927 року в селі Криве Радехівського району Львівської області, загинув в лісі Березина між Кривим а Оглядовом в бою з МГБ.

Роман Мудрик, народжений 1921 року в селі Криве Радехівського району Львівської області, поранений в бою з МГБ, дострілився, щоб не попасти в руки ворога.

Теодозій Мудрик, брат вище згаданих, народжений 1924 року, окружений в бункрі між Кривим а Дубинами розірвав себе гранатою.

Андрій Гавришків, народжений 9. 12. 1921 року в селі Криве району Радехівського Львівської області, загинув від МГБ.

ІГОР КОСТЕЦЬКИЙ-МЕРЗЛЯКОВ

З приходом до Вінниці Похідних груп ОУН-бандерівців там почалася організаційно-політична праця. З членами ОУН зацінався Ігор Костецький і почав з ними співпрацювати. Він був дуже захоплений українською національною справою. Костецький багато писав до газети «Вінницькі вісті». Його статті були писані з знанням справи, з антикомуністичним і антимосковським змістом. На Костецького звернули увагу члени ОУН і вирішили його вислати на політично-ідеологічний вишкіл. На початку 1942 року Ігор Костецький з групою молодих інтелектуалів з Придніпрянщини, що вже стали членами ОУН, приїхав до Галичини на вишкіл. Провід ОУН улаштував цей вишкіл на Золочівщині в селі Юськовичі. Вишкіл був поставлений на найвищому рівні. Мати Ігоря була українка Костецька, родом з Вінниці, походила з дворянського роду. Батько був москалем — професійний вокаліст Мерзляков. Війна його захопила у Москві, і він там перебував до закінчення війни. Разом з ними жила материна сестра Ляля, свідомо українка, котра на Ігоря мала великий вплив. Вона Ігореві защепила українське

національне почуття і на цьому ґрунті була в частому конфлікті з старим Мерзляковом. За німецької окупації Ігор офіційно змінив прізвище Мерзляков на Костецький.

У 1942 році я ближче заізнався з Ігорем і був два рази в нього вдома, де довго розмовляв з його матиою і матириною сестрою Лялею. Це були гарні, культурні жінки. Ляля була своїми поглядами націоналісткою, була дуже близькою до бандерівців. Ігор мене і мого близького співробітника бачив раз в німецьких уніформах, а через деякий час у словацьких — і це мало вплив на його мистецьку душу. Він почав підпільну працю уявляти дуже романтично і в'язати з мистецтвом. Ігор Костецький своє життя за советської влади називав мандрівним. Він працював режисером у театрі в Ленінграді, потім у Москві. Також деякий час працював у студії О. Довженка в Києві, де мав багато добре знайомих киян.

У 1942 році він мені подав низку адрес у Києві і написав поручаючі листи, це дало мені змогу ввійти в кола київської інтелігенції, що було для мене дуже корисним. Мені дуже багато допомогла сестра відомого художника Юрія Нарбути. Вона мені багато оповідала про життя під советською владою, про терор над українською національною інтелігенцією. Сестра Нарбути також пережила руїну чудового Хрещатика, вона бо мешкала поруч тих будинків, що їх при відступі з Києва червоні підмінували.

По деякому часі Ігор зрозумів, що підпільна романтика і мистецтво в практичній діяльності виглядають інакше, як він собі представляв — це була тверда і

жорстока боротьба, до якої його мінлива мистецька душа не надавалася.

У лютому 1946 року в таборі «Зоммер-казерне» в Авгсбурзі я несподівано зустрів Ігоря. Зустріч була несподівана, вона дуже розчулила, бо він уважав, що я єдиний на Заході, що знав його маму. Він на спомини мами і Лялі був дуже чулий. Крім того в нього до мене збереглося щось чуттєве з респектом від тих твердих підпільних часів, коли він мене пізнав. Він про мене також трохи знав від інших підпільників на Україні. Ми тоді довго говорили і домовилися бути в приятельських взаєминах, не зважаючи на різні перешкоди.

Ігор на еміграції пішов знову своїм мандрівним шляхом, переплетеним часто алькоголем і різними пригодами. Але він був весь час творчим і своєю працею на літературному полі сам зробив багато. Створив своє видавництво і видав серію цінних книжок та літературних перекладів.

Цілий час Ігор мене інформував про свої справи, радився, ділився плянами і новинами. Він мав також скрутні часи, тоді я старався йому допомогти, як лише міг. Про наші взаємини докладно знала його друга дружина, німкеня, поетка і перекладачка Елізабет Коттмаер.

Одного разу Ігореві якась невідома жінка з Берліну привезла листа від батька. Лист не був висланий через пошту. Також одного разу, коли Ігоря не було дома, до нього прийшов чоловік, котрий дружині показав пашпорт, казав, що він є громадянином ССРСР і хоче говорити з Ігорем. Про все це мене Ігор повідомив, і ми при зустрічі все розважили та розуміли, що тут

уже КГБ через родину хоче включитися з своїми плянами. Ігореві я порадив, щоб додому написав офіційно, поштою і не передавав ні через кого листів. Кореспонденція почала розвиватися інтенсивно. Крім батька, матері і Лялі, почав писати і брат, що цілу війну перебував як матрос на Балтійському морі.

В перших тижнях 1964 року брат написав до Ігоря листа з повідомленням, що до Франкфурту на Майні з Києва приїде танцювальний ансамбль, в якому буде хтось, хто знає особисто Ігоря. Цей лист скріпив наше допущення, що КГБ щодо нього має свій плян. Однак, не відомо, з яких причин цей київський ансамбль не приїхав. У серпні 1964 року Ігор отримав листа, писаного рукою батька, але наданого на пошту в Західньому Берліні. В цьому листі старий Мерзляков повідомляв, що він як турист приїде до Відня і хоче там зустрітися з Ігорем.

Не буду детальніше описувати підготовки цієї зустрічі, яка була роблена старанно, вчислюючи всі застави конспірації. З нашого боку роблено також приготування, допускаючи, про що йдеться. Кагебіст, що керував цією справою, вирішив, що у Відні зустріч не є певна, і переніс цю зустріч до міста Лінц. В готелі «Драй Кронен» 19 серпня відбулася зустріч. З Ігорем також приїхала його дружина Елізабета. Старий Мерзляков тоді вже мав 78 років. Згідно з советськими законами, таких старих уже не випускають за кордон як туристів. КГБ мусіло виготовити інший паспорт для старого, роблячи його молодшим. Зустріч була зворушлива, старий оповів про родину — маму, брата та Лялю. Також вказав, як держава його за довгу працю як викла-

дача співу і музики нагородила орденом Леніна, золотим годинником і грамотою.

Тоді батько Ігореві представив як свого приятеля того чоловіка, що допоміг виеднати дозвіл їхати в туристичну поїздку, щоб зустрітися з сином. Цим приятелем був кагебіст, що представився як Єфграф Іляріонович, років тоді йому було 41, русявий, початки сивини, біля 175 високий, українець, по-московському говорив з акцентом. Виявилось, що Єфграф добре знав Вінницю, людей і Вінницьку область. За кордонами вже бував в Італії і Франції. Був докладно ознайомлений зі всіма родинними справами Костецьких-Мерзляковів. Але про еміграційні справи Єфграф не був достатньо інформований, натомість знав мабуть чи не всіх людей з Вінницької області, які є на еміграції. Група туристів, з якою приїхали старий Мерзляков і Єфграф, числила понад двадцять людей. Вона їхали з Києва через Бресть, Варшаву, Прагу, Відень, Лінц, Зальцбург і Іннсбрук. Коли Єфграф виходив до туалету, то старий Ігореві сказав, що їх усіх КГБ про Ігоря допитувало, що старий читав протимосковські статті Ігоря, які він писав за німецької окупації, але ці статті понищені і КГБ їх не читало. Коли була мова про родинні справи, то Єфграф сказав, що Ляля не є советською людиною. Потім Єфграф почав з Ігорем розмову на чотири очі. Він розпитував про численних людей, що живуть на еміграції та працю Ігоря з «Українськими Вістями» в Новому Ульмі. Єфграф сказав Ігореві ясно, що він приналежний до «органів» і що Ігор мусить з ними співпрацювати. Ігор мусить з ними частіше зустрічатися і для органів працювати. Єфграф кілька разів згадував,

що головні вороги Советського Союзу є бандерівці. Єфграф тоді вже визначив Ігореві чергову зустріч у Відні біля пам'ятника «Принц Ойген». Також подав пізнавальні знаки та пароль-кличку для порозуміння, але зазначив, що на цю зустріч Ігор мусить прийти сам, без Елізабети. Чергова зустріч була визначена на 1 грудня 1964 року. Ігор поїхав на зустріч сам, без Елізабети, і на клопіт зустрівся з польським поетом Станиславом Ленцем, котрий приїхав з Варшави. Вони обидва так понапивалися алкоголем, що час зустрічі Ігор проспав.

У перших днях квітня 1965 року Ігор отримав листа від батька, в якому цей просив Ігоря бути в Відні на відомому місці 25 квітня 1965 року. На зустріч 25 квітня до Ігоря прийшов чоловік біля 175 високий, сильної фізичної будови, округле обличчя, червоне, волюся — чорне густе, чесаний до гори, без накриття голови, вдягнений в темносиній нейлоновий плащ. Деякий час вони ходили і розмовляли, а потім зайшли до кав'ярні-ресторану «Моцарт» на Альбертіненплац 2. Кагебіст представився як Олександр Григорович. У кав'ярні кагебіст почав докладно випитувати все, що Ігор знав про бандерівців і поставив твердо вимогу, щоб Ігор ішов до праці в бандерівців. Ігор рішуче сказав, що з бандерівцями в нього нічого не вийде, бо він у бандерівців уже віддавна є на злому рахунку. Ігор був приготовлений, що чекіст його буде питати про знайомство з Мудриком, але виявилось, що в КГБ про це не знали. Олександр Григорович про еміграцію був добре поінформований і сказав, що головні вороги для КГБ — це бандерівці. Він поставив перед Костецьким вимогу,

щоб він писав статті проти бандерівців, а матеріал для статей буде йому КГБ пересилати поштою. Статті Костецький мав пересилати до «Українських Вістей» на адресу Федора Гаєнка.

Олександр Григорович розпитував ще про багатьох людей на еміграції. Окремо він цікавився журналом «Україна і Світ», якого видавцем був Ілля Сапіга, а Костецький з тим журналом співпрацював. Олександр питав, чи, якщо католики не дадуть грошей на журнал, Костецький не міг би цей журнал перебрати, а тоді КГБ вже дало б гроші на видання журналу. Коли перейшли на літературу, то показалося, що Олександр був добре знайомий зі справами українських письменників. Він також сказав, що його батько був у дружніх взаєминах з родиною поета М. Рильського. Олександр тоді мав коло 45 років. Коли була мова про Українську Католицьку Церкву, то кагебіст Олександр сказав, що католики є наші історичні вороги і цілком комуністів є Католицьку Церкву вміло довести до ліквідації. Костецький висунув плян співпраці з українськими письменниками, що він може робити переклади на німецьку мову. Олександр сказав, щоб Костецький свій плян написав і завтра йому приніс. Наступного дня Костецький з Олександром зустрілися біля опери і передав йому написаний свій плян. Була мова ще про еміграційних письменників, а зокрема, про Бурггарда і Царинника. Олександр сказав Костецькому, що чергова зустріч з їхньою людиною буде в першу суботу липня о годині 18-тій в місті Штутгарті на вулиці Валенбургштрассе на розі, і подано деталі

цієї зустрічі. Було устійнено, що кожного кварталу в першу суботу мають відбуватися зустрічі.

Розмова Ігоря Костецького з Олександром Григоровичем дала нам великий інформативний матеріал. Водночас стало ясным, що КГБ через родинну пов'язаність Костецького хоче його для себе повністю використати. В першій розмові Єфграф, а в другій Олександр пропонували Костецькому з Австрії потаємно відвідати на протязі 5-6 днів Україну.

У суботу 3 липня 1965 року в Штутгарті на поданому місці Олександром Григоровичем відбулася зустріч, на яку прийшов уже давно нам відомий кагебіст — працівник советського посольства в Бонні Григорій Тимофійович Руденко. Руденко в розмові вже вимагав від Костецького, щоб журнал «Україна і Світ» робити прорадянським та щоб у цьому журналі поміщував уже статті проти бандерівців. Руденко Костецькому подав точки, які мають бути поширені і поміщені в журналі.

І. Костецький поінформував Руденка про його участь у «Фестивалі двох світів», що відбувався в Італії в місті Сполето. В цьому фестивалі брали участь поети і письменники прогресисти та комуністи з різних країн світу. Організатором цієї затії був американець італійського походження — Карльо Менотті. З ССРСР був лише поет Євтушенко. Тим фестивалем опікувався аташе культурних справ посольства ССРСР з Риму Лев Капалет. Договорився з Руденком, що він поїде 4-5 жовтня 1965 року до Риму на Конгрес поетів і письменників-перекладачів. Руденко сказав, щоб Костецький там зголосився до Миколи Бажана.

В Римі з'їхалися поети і перекладачі з цілого світу. З СРСР були білоруси, москалі, українці, грузини, естонці. Комісаром від поезії там був Микола Бажан. Костецький мав з Бажаном довшу розмову. Виходило ясно, що Бажан про Костецького вже багато знав і покликався на його літературну діяльність. Бажан, як виходило, вже також знав слабі сторони Костецького, він Костецькому зробив виклад, що світ іде до дружби і миру, йде змаг за створення світової федерації. В інтелектуальних колах цілого світу є дух дружби і симпатії до прогресивних ідей, носієм яких є СРСР. Будується спільний фронт проти воєнщини з комуністів, демократів, паціфістів і лібералів. Цієї солідарності нікому не вдасться розбити. До тих кіл ідейно зближуються прогресивні католики. В боротьбі за мир і дружбу мусять стояти на передових позиціях насамперед інтелектуали. Ліві сили на Заході опанували пресу, радіо, телебачення, мистецькі і наукові установи. Праві стали ідейно нетворчими, це ідейні банкроти, які є нічим іншим, як тільки реакціонерами. Бажан далі сказав Костецькому: Ви є здібна людина, ваше місце з нами, ми вас за нашою вказівкою через наших товаришів на Заході поставимо на нагороду Нобеля.

В Римі Костецький і його дружина Елізабет Коттмаер вписалися до організації письменників лівого напрямку. Після того Костецький деякий час чувся роздвоєний. Зустрічі з чекістом Руденком проходили нормально, але тиск на перебрання журналу «Україна і Світ» був непослаблений. Були години, що Костецький казав — не видержу далі тієї гри! Приходилося не раз з ним годинами і днями говорити.

Костецький зрозумів, що має справу не з літераторами, а чекістами. Для нього було ясным, чого вони хочуть. Але з допомогою прийшов час, який приніс поважні зміни у Вінниці в родині. Померли обоє батьки, також померла Ляля, котра для Ігоря була авторитетом. Зменшилася можливість шантажу родиною. Тим часом він втратив усі контакти до української еміграції, для якої часто виконував праці як мовник, та перестав виходити журнал «Україна і Світ», бо помер його видавець інж. І. Сапіга. Ігор Костецький вважав, що його праця серед лівих літераторів для українського імени має також позитивні сторінки. Він також бачив, що не пішов на таку дорогу, як письменник Ю. Косач.

Костецький захорів на рака і хотів конечно, щоб я з ним зустрівся. Ми зустрілися два тижні перед його смертю, говорили про минуле кілька годин і зупинилися над плянами КГБ до нього, що тривало все разом коло двадцяти років. Я поставив йому коротке питання: «Скажи, що в цій довгій справі Ти переді мною таїв і не сказав правди?» Костецький відповів: «Чекістам не вдалося з мене зробити сексота за що я тобі вдячний. Тобі я промовчав деякі справи, що вже не мають значення, це не були засадничі справи».

В дні 20 червня 1983 Ігоря Костецького похоронено в містечку Швайкгайм — там він проживав від 1964 року. Про час, в якому КГБ зустрічалося з Костецьким, у деталях можна писати не брошурку, але цілу книжку. Я старався подати лише головніше, щоб той, хто вміє думати, над тим задумався, що кагебісти такі пляни мали і мають для кожного діяча на еміграції і шу-

кають можливості зачепитися з емігрантом і його через родинні зв'язки вміло замотати, зробити з нього слухняну жертву.

ЛЮДИ, ЯКІ ЗАСЛУГОВУЮТЬ УВАГИ

Мені в праці приходилося зустрічати та мати різні справи з багатьма людьми. Серед них були люди різної вдачі, професії і люди непересічні. З деякими в мене витворилися дружні взаємини. Часто я з ними зустрічався, розмовляв на різні теми, слухав їхніх думок та оповідань про їх працю, життя. До таких людей належали проф. д-р Ростислав Єндик, проф. Юрій Студинський, інж. Андрій Микулин, ред. Данило Чайковський, проф. д-р Гинилевич — про тих людей, і інших тут незгаданих, треба зробити коротку згадку, що такі жили і працювали на еміграції. Може в майбутньому мені це вдасться зробити.

Хочу коротко згадати проф. Володимира Державина, з котрим я познайомився в 1947 році і мав з ним дружне відношення до його смерті. Проф. д-р Володимир Державин був науковцем, письменником, критиком і публіцистом. На Україні він працював професором у Харківському університеті, де також пережив страхоття війни і гітлерівської окупації. На еміграції від 1946 був професором Українського Вільного Університету. В. Державин, пізнавши українське організоване життя на еміграції, став прихильником Закордонних Частин ОУН. Він працював у пресових виданнях ЗЧ ОУН — «Українська Трибуна», «Український Самос-

тійник», «Шлях Перемоги», в журналі «Юкраїнієн Рев'ю», «Визвольному Шляху» та різних англомовних виданнях АБН. Проф. В. Державин мав багато літературознавчих праць, критичних статей, перекладів з французької, німецької й англійської літератури. Проф. В. Державин знав 16 чужих мов.

Одного разу я В. Державинові поставив запитання, чому харківська інтелігенція на еміграції держиться окремою групою, також багато наукових і літературних працівників з Придніпрянщини не включилися в працю громадську і політичну, а він став прихильником бандерівців. Він мені відповів: «Мій милий, я знаю історію всіх політичних середовищ, як вони постали і як діяли. Знаю з України діяльність бандерівців і ними організовану боротьбу на два фронти. Цього ще не спроможні всі оцінити. Я мав нагоду говорити з вашим провідником Бандерою і пізнати його думки, я світоглядом близький вам і головне, що я вам довіряю».

Багато разів я слухав висловлювання В. Державина про життя в ССРСР і його оцінку советської системи і цілого життя в московській імперії. Він говорив, що ця однопартійна диктатура ніколи не буде демократизуватися. Після появи моїх спогадів «Під трьома окупантами» Державин мене почав заохочувати, щоб я писав далі. На ці спогади він написав рецензію, що була поміщена у «Визвольному Шляху» за липень 1959 року. Проф. В. Державина недолюбливали деякі літератори за його гостру критику.

Володимир Державин народився 1899 року, а помер 7 березня 1964 року, він похоронений в Авґсбурзі, де він постійно мешкав.

ДУМКИ, ЯКІ ПРИЙШЛИ З ЧАСОМ

ОУН нас учила, що за свою державу треба боротися, що за свою незалежність, за честь і добро нашого народу треба бути готовим покласти власне життя. Одночасно від нас вимагала праці і науки, щоб постійно збагачувати своє знання.

Вікова неволя витиснула на душі українця свій негативний слід. Члени ОУН крайової школи пройшли важкий вишкільний шлях і вироблення, що дало тип повноцінного борця, котрий ішов на смерть з окликом «Слава Україні!» і себе počував вищим від ворога.

У праці над збагаченням свого знання та в праці серед народу ми навчилися цінити тих людей, що чесно і віддано працювали. Нас учили, що всі люди перед Богом і законом рівні, але не всі рівні в суспільстві. ОУН на Україні змагала до виховання мислителів, поетів і письменників, щоб вони формували українську національну духовість нашого народу. Коли наш нарід осягне потрібну національну свідомість і збудить гін до власного життя у власній державі, то він переможе всі ворожі сили.

Ми у підпіллі змагали до підготовки народніх сил для боротьби. Нас вчили, що самі революціонери не зроблять революції, вони мають революцію підготувати і стати в авангарді революції. Наші націоналістичні ідеї є творені народом на протязі століть і в'яжуть нас із нашим минулим. Вороги поширюють неправду, вони ставлять націоналізм проти демократії, — це неправильно. Ми в націоналізмі маємо ідеї рівноправности і свободи, вироблені століттям нашим народом.

Коли ми в боротьбі за нашу державність підпорядковуємо наші особисті інтереси, то цього не можна називати тоталітаризмом. Нас учили поважати авторитети, але не плазувати перед ними. Членів ОУН крайової школи на еміграції було дуже мало. Вони залишилися на Україні. На еміграції ми зустріли дуже багато молодих ідейних і чесних людей, що згодом стали членами ОУН, але їм бракувало вишколу і вироблення. Від перших днів нашої еміграційної діяльності ми організували і проводили вишколи. Мені особисто в справі вишkolів прийшлося вкласти багато праці.

У масовій організації завше є різні характери і темпераменти. Практика нам говорить, що коли маємо до діла з людьми доктринерського розуму, що не є здібні бачити дійсність, а все хотіли б допасувати до свого способу думання, тоді успіху в праці не буде. Таких людей не треба ставити на відповідальні пости. ОУН на Україні, зокрема в 1942-43 роках, висувала на провідні пости людей здатних творити широкий політичний рух. У підпільній боротьбі ми завше хотіли бачити своїх провідників і зверхників з характером, розумом, досвідом і людським підходом — такими, щоб їм можна було в усьому довіряти. Провідник, політик, крім розуму і досвіду, мусить мати ще й творчу уяву. Політичну діяльність оперти тільки на розумі, не буде мати успіху. Давно відомо, що розумні політики не зробили розумної політики, бо їм завше бракувало уяви, відваги і віри.

Українська еміграція, що себе називає політичною, на жаль, не є вся політичною. Частина нашої інтелігенції сама почала себе вважати за розумну, але в дій-

ності вона була політично нерозумною, невиробленою і кон'юнктурною. Значне число людей з інтелігенції звернуло всю свою увагу на матеріальну сторінку життя, без потрібного почуття до жертвенности.

Не всі еміграційні діячі в самих початках організованого життя бачили проникання московської агентури в наше еміграційне організоване життя. Багато членів політичних партій замість того, щоб боротися з ворогом, його агентурою і дезінформацією, постійно шукають конфліктів з тими, хто бореться з ворогом. Часто постають непотрібні конфлікти, так що треба багато часу втратити, щоб переконатися — в кого з них є така духовна настанова, в кого заздрість і злоба, а хто перебуває під впливом агентури.

Через поїздки на Україну, нав'язання зв'язку з родинами на Україні, кагебісти в багатьох випадках зуміли це використати для своєї користі.

На еміграції деякі люди і групи забагато говорять про демократію, але в їхньому розумінні демократія є щойно тоді, як усе було б так, як вони думають, як вони хочуть. Інакше вони знімають крик про монопартійність і тоталітаризм. Треба мати на увазі, на що такі люди чи така група є здатні, що вони можуть корисного зробити: політичні групи, які хочуть проводити свою діяльність декларациями і спокійно та вигідно жити, не надаються до боротьби з таким ворогом, як московський імперіалізм. Москва є агресивна і постійно робить наступ на все, що не московське, хоче в першу чергу українців москалізувати та перед світом Україну представляти з московського кута. Московська по-

літика є будована на московському змісті, на московській духовості, яка є фальшива.

Ще в 1942 році в моїй підпільній праці на Київщині я зрозумів, що є безуспішне і некорисне вести боротьбу з ідеями, які пропагує і поширює московський центр; московським комуністичним ідеям треба протиставляти московську дійсність, вказувати на те, як їхні ідеї виглядають в практичному здійсненні. Кожна ділянка життя в московській імперії виглядає інакше, як це представляється в конституції, постановах, пропаганді. Московський імперіялізм треба перемагати насамперед у політично-ідеологічному бою, тоді москалі мілітарно не будуть страшними. Ленін у своєму вченні вніс до інакодумаючих нетерпимість, підступство і шахрайство. Ці злочинні елементи стали невід'ємною частиною червоно-московської духовості. Треба мати на увазі, що московсько-комуністична система ніколи не буде інакшою, ніколи москалі не допустять розвитку національних процесів на Україні.

На цьому кінчаю другу частину своїх спогадів. Третя частина спогадів — «Роздумую, пригадую», — підготовляється до друку.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Авторханов 219
 Аденауер Конрад 148
 Александрук 164
 Алексінський 216
 Андрієвський Борис 131,
 134, 160, 161
 Андрієвський Віктор 173,
 174, 175, 213
 Андрієвський Дмитро 202
 «Андрій» — Дмитро Ми-
 рон 22
 Андрухович 68
 Андрущак Іван 24
 Апонюк Євген 17, 80
 Аресенич Микола — «Ми-
 хайло» 26, 27, 193, 194,
 234
 Арсенів Охрим 83
 Артим Іван 57

 Б. І. 14
 Бабенков 139
 Бабуняк 106
 Бабяк О. 167
 Баврук 29
 Багач Михайло 68
 Багрянний Іван 90, 179, 180,
 184, 191, 195, 196, 197,
 216, 232,
 Бажан М. 243, 244
 Базилевич 63

 Бакало І. 192
 Бандера Степан 10, 11, 31,
 54, 57, 83, 84, 85, 87, 89,
 93, 94, 95, 96, 113, 123,
 126, 128, 160, 162, 205,
 206, 207, 208, 210, 211,
 212, 213, 220, 221, 222,
 223, 224, 225, 226, 227,
 228, 229, 230, 231, 232,
 233, 247
 Бардигула С. 137
 Басараб П. 82
 Басейчук О. 135
 Басенко І. 192
 Бахманн 167
 Бачинський Марко 73
 Безхлібник Василь 57
 Бенцаль Я. 185
 Берія 215, 217
 Берман 77
 Бесага І. — «Барт» 228
 «Бийлихо» — Бандера 221
 Бичкович В. 185
 Бігун 81
 Бідо 139
 Бідяк Б. 227
 Біл 67
 Білий 78
 Білінський Ігнат 81
 Біляк Степан 73

- Блавацький Володимир 68,
 98, 102, 105, 106
 Бобеляк С. 73, 188
 Бобровський Ю. 134, 179
 Богунович 71
 Бойдуник О. 202
 Бойко І. 200
 Бойко О. 105
 Болдарев 40
 Борис М. 227
 Борисевич 77
 Борман 77
 Боярський 73
 Брилко Степан 74
 Брідченко 51
 «Бульба» — Боровець 29,
 175
 Бурггардт 242
 Бурлака 23, 110
 Буряківець Ю. 102
 Бутковський Іван 127
 Бучівський 50
 Бучко Іван, архієпископ
 186
 Вавриш В. 81
 Вагнер 38
 Валя Іваницька 48
 Вальків Ю. 193
 Василів Л. 192, 199
 Васіян Ю. 105
 Васькович Г. 185, 226, 228
 Ващенко Г. 134, 180
 Вепс В. 77
 Вершинін 185
 Ветухів 151
 Вигінний П. 180
 Витвицький 77
 Віллінаве Джек 153, 168,
 181
 Вінницький З. 57
 Вінтоняк О. 57, 185, 227
 Вітошинський Б. 57
 «Вовк» — 9
 Вовк А. 173, 174, 192, 196,
 197, 213
 Вовчук І. 70, 126, 131, 132,
 134, 160, 161, 171, 173,
 179, 180
 Вожаківський С. 134, 179
 Войтович Ю. — «Степо-
 вий» 33, 34, 35, 42, 51
 Волканович В. 192
 Волошин Р. 17
 Воробець 81
 Воскобійник М. 179, 191,
 198
 Вояківський О. 80, 81
 Врецьона Є. 128
 Гавришків А. 236
 Гаєнко Ф. 191, 196, 198,
 203, 242
 Гайдамацук І. 30
 Гайдук 81
 Гакалер 67
 Галамай С. 17, 53, 67, 77
 Галів М. 227
 Ганкевичі 81
 Гановський Е. 71, 82, 182
 Ганушевський Б., о. 81
 Ганушевський М. 50, 51,
 55, 57
 Гарабач Е. 227

- Гарашенко 80
 Гасин О. — «Лицар» 23, 234
 Гинилевич 213, 246
 Гірка Б. 82
 Гірний В. 137, 139
 Гітлер 10, 11, 29, 34, 117,
 119, 178, 179
 Гладкий Ю. 168
 Гнатківський С. 81
 Годованець К. 184, 187
 Гончарів 134, 179
 Горайський 51
 Гординський, о. 81
 «Горислав» Ріпецький М.
 206, 210
 Григоренко В. 191, 197
 Григорій, єпископ 80
 Григорович К. 167
 Гриневич М. 72, 80, 129,
 137, 138, 139
 Гриньох І., о. 94, 125, 126,
 127, 220, 221, 222, 223,
 224, 230
 Грицай Д. — «Перебийніс»
 13, 23, 166, 234
 Громенко 23, 109
 Гура 71
 Гуцал Павло 77
- Давидович 14
 Дацко К. 177, 180
 Дедьо С. 144, 151, 155
 Демчук Осипа 185
 Денисенко 84
 «Дереш» — В. Дечаківсь-
 кий 61
 Дереш, о. 81
- Державин В. 134, 180, 246,
 247
 Дечаківський В. 57, 59, 61
 Джоймс Вілліам 29
 Дзіндра Я. 166
 Дзюба Е. 81
 «Див» — 15
 Дідик 188
 Дістергавс 139
 Дмитраш Василь 6, 13, 82
 Дмитренко В. 137, 138, 140,
 143
 Дмитренко Петро 71
 Дмоховський 81
 Добрянський М. 90, 204,
 205
 Довгаль С. 84, 210
 Довженко О. 237
 Доленко В. 78, 80, 91, 189,
 192, 196, 197, 203, 232
 Долод 51, 82
 Дончук З. 104
 Дорошенко Дмитро 68
 Доскач 192
 Драбат Г. 212
 Дубас Л. 77
 Дубинець 180
 Дубровський 80
 Дурдело 199
 Дутчак В. 192
 Дяченко І. 103, 104, 159,
 186, 192
- Ебрехт 118
 Еман 148
 Ерліх 148

- Євтимович В. 101, 173
 Євтушенко 243
 Єлисавета II, королева, 208
 Єндик 246
 Єсип 155
 Єфграф Іляріонович 240, 241, 243

 Жарський 193
 Жуківський 169
 Жуковський 77, 78

 Заблоцький Ю. 57
 Забрило 82
 Загородний 51, 173, 175
 Зайців П. 173
 Закоштуї А. 7, 9, 17
 Залізник М. 192
 Зарічанський Т. 60
 Захарків 29
 Заяць 156
 Зброжик В. 185
 Зварун 73
 Злочанський 37, 38, 47, 48
 Зозуля 84
 Зубик 37

 Ібель А. 117
 Іваницький В. 48, 49, 50, 135, 160
 Ільницький Р. 57, 185, 209, 210, 227

 Їжик С., о. 73

 Кавка Юліян 82, 164
 Казанівський 81
 Калининник О. 71, 102, 104, 134, 163, 179
 Кальба Я. 74
 Кальник 192
 Камінський Анатоль 185, 206, 210, 227, 228
 Камінський Мирон 144
 Кантор Максим 7
 Капалет Лев 243
 Карпинець Мирон 57
 Кастнер 167, 181
 Катрій 81
 Качмарська Ольга 192
 Качмарський Володимир 192
 Кашуба І. 57, 60, 127, 136, 150, 185, 206, 207, 208, 211, 220, 221, 223, 227
 Керод 227
 Кибалюк 77, 105
 Кігійчак А. 71
 Кізіма, о. 8
 Кізко Петро 102, 134, 179, 185
 Кічула 81
 Климишин Іван — «Крук» — «Кармелюк» 23, 235
 Климишин Микола 8, 57, 94, 128
 Климів Іван — «Легенда» 7, 9, 11, 15, 16, 17, 18, 31, 50, 85, 96, 112, 126, 193, 234
 Климко А. 200

- Климчук Іван — «Забіяка»
7
Клиш П. 84
Кліш В. 81
Коваленко Віталій 77
Ковалик Г. 71, 167
Коваль Валентин 42, 51, 71,
82, 104, 134, 163, 179
Коваль Омелян 51, 57
Ковальський Петро 13, 57,
96
Ковальчук Юрій 188
Когут Павль, о. 186
Козак І. 73, 210, 225, 227
Коконовський М. 192
Колдвел 67
Комаринський Григорій 185
Кон Ф. 179
Кононенко Кость 131, 134,
160, 161, 179, 180
Кордюк Богдан 185, 209,
210, 225, 227
Коритко І. 13
Коровець Володимир —
«Борис Скоб» 229
Корсунський 81
Косач Ю. 245
Косачевич З. 82
Костецький Ігор — Мерз-
ляков 102, 103, 236, 237,
238, 239, 240, 241, 242,
243, 244, 245
Котик Юлько 235
Коттмаер Елізабет 238, 239,
241, 244
Котович П. 93, 105, 192
Коцур І. 188
Кравчук Іван 164
Кравчук Роман — «Степо-
вий» 17, 111, 166, 193, 234
Красота 24
Криlach 23
Крохмалюк Д. 192
Круглов С. 217
«Крук» — Климишин 24
Крупа 187
Кубійович Володимир 84,
90, 204
Кудрик В. 227
Кузьма Степан 83
Кузьменко Сашко 102, 180
Кук В. 11
Куліковський 63
Куліновський В. 81
Кунігольм 196
Купяк Д. 115
Курилас 187
Курило 102
Курінний П. 134
Кушнір В., о. 86
Куцинський 24
Лавринюк Петро 210
Лебедь Микола 11, 12, 15,
17, 22, 93, 94, 97, 113, 124,
125, 126, 127, 129, 205
Левицький Б. 90, 180
Леві 82, 139
Левко 56, 92
Левчук Володимир 14
Левчук Семен 188
«Легенда» — Клімів 7, 8, 9,
11, 15, 16, 17, 18, 50, 112

- Лемик Микола — «Сенишин» 8, 11
 «Леміш» «Коваль» — Кук Василь 11, 220, 221, 222, 223, 229, 230
 Леник Володимир 57, 137, 185
 Ленін 216, 251
 Ленкавський Степан 57, 70, 94, 123, 125, 211, 221, 226, 227
 Ленц С. 241
 Леся 33, 34, 35, 36, 38, 39, 42, 48
 Леттенбауер 146
 Лех Т. 82
 Лисий Роман — «Пес» 8
 Лисяк 73
 Литвин Ярослав — «Лис» 14, 235
 Лівницький Андрій 85, 90, 91, 132, 173, 196
 Лівницький Микола 90, 195, 232
 Лісинецький Орест 71, 135
 Лобай Володимир — «Вугляр» 7, 50, 57
 Лобай Евген 24
 Лозовінський 103
 Логущ Омелян 17, 127
 Лопатинський Ю. 97, 127
 Лоян В. 192
 Лукін Александер 28
 Луковський Е. 137, 155
 Лук'яненко 81
 Луців 37, 39, 44
 Луцький 73
 Ляля 236, 237, 238, 239, 240, 245
 Маврер Йоганнес 166, 167, 168
 Мазепа Ісаак 105, 124, 129, 160, 173, 174
 Мазур В. 134, 179
 Маївський Дмитро — «Косар» — «Зенко» 7, 9, 11, 111, 166, 193, 234
 Майстренко Іван 90, 152, 179, 180
 Макаренко 80
 Маковецький Я. 81
 Максимович Мирослав, о. 15
 Макус 158
 Малащук Роман 57, 94
 Маленков 219
 Мандрика Роман — «Чорноморець» 7, 12, 14, 19
 Марійка 16
 Марітчак О. 77
 Марків Леонід 17, 80
 Маркос 212
 Мартенс Михайло 191, 198
 Мартинець 193
 Марунчак М. 57
 Маруняк 188
 Марцюк 127
 Марченко 103
 Марченко Іван 71, 179, 185
 Марчук Іван 79, 101, 217
 Масляник Олекса 50, 51, 52, 53, 57, 58, 77

Матвієйко Мирон 129, 206,
220, 228, 230
Матвіїшин Василь 82
Матла З. 221, 223, 224, 225,
226, 227
Матла О. 187
Мачіха І. — «Старий» 7
Мащак Осип — «Мак» 8
Медведев Д. 28
МекНарні 72
МекНіль 164
Мелешко 81
Мелінська С. 192
Мельник 102
Мельник А. 38, 84, 85, 231
Мельник Тимко 50, 57, 59
Менноті К. 243
Менцінський 188
Мерзляков 236, 237, 239,
240
«Мечник С.» — Мудрик С.
6, 206, 207
Мигаль 137
Мидляк 177
Микулин Андрій 211, 212,
215, 246
Мирон — 221
Мирон Дмитро — «Роберт»
— «Андрій» 7, 11, 20, 21,
193, 234
Мирон Юрій 68
Мироненко 134, 179
Миськів Дмитро 164, 167,
185, 212
Міля Гоцулка 38
Міняйло В. 191, 198, 203

Мірчук Петро 57, 94, 131,
145
Мітрінга Іван 32
Мищенко 78
Міяковський 78
Мокрий 73
Мончук Роман — «Што-
ник» 30, 31
Мотлюк Богдан 30
Мудрий Василь 54, 56, 58,
62, 74, 75, 77, 94, 127
Мудрик Петро 235
Мудрик Роман 235
Мудрик Степан — «Меч-
ник» 7, 116, 139, 142, 144,
160, 206, 207, 214, 241
Мудрик Теодозій 236
Мудрики 214
Музика Петро 57
Мулька Степан 235
Мурович Ярослав, о. 8, 13
Мурська 40

Набережний Роман 147
Нагай 105
Нагау 117
Наняк Григорій 57, 71, 123,
227
Нарбут 237
Нарожняк З., о. 77
Негрич 140
Недовіз Д. 137
Нерінг 115, 116, 117, 118,
119, 120, 121, 122
Нікітин — «Широкостеп»
191
Ніновський В. 185

- Огородник В. 189
 Одинський 77
 Олександр 241, 242, 243
 Оленський Іван 55
 Олеськів Михайло 50, 55
 Олійник Арсен 80
 Олійниченко П. 179
 Омелянович-Павленко Іван
 51, 82, 163, 173, 174
 Онишкевич Тарас — «Га-
 лайда» 7
 Орел 117
 Осборн 204, 205
 Осідач Володимир 82
 Остапчук, о.
 Остерендер 72
 Охота Іван 46
 Охримович Василь 19, 53,
 54, 55, 56, 61, 62, 65, 66,
 94, 96, 102, 122, 125, 126,
 127, 129, 206, 208, 220

 Павликовська Ірена 69
 Павлишин 37, 48
 Павлишини 37, 48
 Павлюс 119
 Паздрій Богдан 102
 Пакош В. 104
 Паливода І. 51, 77, 105
 Палінг 139, 140, 142, 149,
 150, 151, 155, 166, 181
 Панихид Ілля 82
 Панюшкін 218
 Парфанович С. 77
 Пасічняк В. 57, 81, 128
 Патан Семен 80
 Пашник Петро 185, 226, 228

 Пекарчук І. 173, 175, 192
 Пеленський З. 126
 Пеленський Я. 227
 Пелех Т. 57, 188, 189
 «Перебийніс» — Дмитро
 Грицай 13
 Перемога 23
 Пестрак Михайло 185, 226,
 227
 Петелицький С. 57, 59, 155
 Петлюра С. 174, 175, 176
 Петренко В. 71, 179
 Петрик 46
 Петрів В. 77, 102, 173
 Петро (Мудрик) 101, 136,
 165
 Перацький Б. 11
 Пилипець Володимир, о.
 80, 145
 Пилипович Іван — «По-
 рай» 14
 Пицко Іван 82
 Пігідо Ф. 191, 198
 Підгайний Б. 185, 207, 208,
 210, 227
 Підгородецький Теодозій
 79
 Піх Іван 79
 Плющ Василь 134, 180, 184,
 188, 213
 Побігущий Євген 163
 Подоляк 179
 Позачинюк Осип 9
 Полікарп, митрополит 9,
 80
 Полтава Л. 134, 179
 Попович 168

- Поскребишов 217
 Потішко 94
 Правобережний Ф. 198
 Придивус 155
 Притуляк Д. 79, 129, 164
 Прокоп Іван 137, 138, 139, 140
 Прокоп М. 17, 94
 Прокопів П. 192
 Прокуда В. 59
 Проскурницький Мирослав, о. 186, 187
 Процик С. 126, 227
 Пукальський Осип 63
- Равлик Іван 11
 Радзикеви́ч 81
 Рак Ярослав 94
 Рань О. 102
 Ратушний І. 134, 137, 179
 Рачинський І. 192
 Ребет Д. 123, 125, 127, 229
 Ребет Лев 94, 127, 210, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230
 Ревак В. 90, 180
 Рильський М. 242
 Ріжко Василь 68, 77
 Різун 23
 Ріпецький М. — «Горислав» 225, 226, 227
 Ріпецький Нестор 46, 47, 48
 Ріпецький Степан 47
 Ройко Іван 24
 Роман (Мудрик) 101
 Романюк Л. 56
 Ромашко В. 191, 198, 203
- Руденко 243, 244
 Рудий 47, 235
 Рудий Володимир 29, 235
 Русіновський 180
 Рябошенко А. 131, 134, 161, 179
 Рябчунунко І. 192
- Савицький Василь — «Ворон» 21
 Садек 199
 Салук В. 83
 Самійленко 78
 Сапіга І. 242, 245
 Саранчук Сидір 71
 Свачій М. 168
 Свистун Микола — «Ворон» 7, 9
 Свищук Юрко 53
 Семенко Ю. 203
 Семкович — «Підгірянець І.» 60
 Сенюта 177
 Сеньків Р. 83
 Сеньуо Іван 104
 Серов 217
 Сидор Василь — «Шелест» 23, 234
 Сидоренко С. 173, 175, 192
 Сірій С. А. 89
 Січенко 21
 Скіра Іван 164
 Скоропадський Павло 85, 172, 174
 Смик, о. 39
 Снітко 51
 Собчинський О. 188, 198

- Сокирник 41, 42
Соломяний М. 57, 59
Солутівський В. 79
Сорока Володимир 57, 73,
188
Сталін 22, 36, 45, 48, 65,
117, 215, 217, 219
Старк 167
Старух Ярослав 17, 23, 234
Стахів В. 57, 94, 97, 127,
210
Степаненко 179
Степовий-Войтович 33
Стецишин М. 175
Стеців Іван 6, 24
Стецюк 81
Стецько Ярослав 10, 11, 57,
94, 95, 96, 113, 123, 124,
125, 129, 184, 205, 206,
209, 210, 211, 221
Стиранка Мирослав 90, 91,
180
Стівенс 201
Стрийський Богдан 81
Стрийський Я. 46
Стронціцький Василь 13,
167, 185
Студинський Ю. 166, 246
Сулятицький Степан 105
- Тарасюк І. 188, 191
Тарнавський Іван 68
Тарнавський О. 90
Татарський В. 189, 192
Татух Л. 227
Темник В. 82
- Тимківський Генадій, о.
80, 192
Товарницький С. 82
Трач 168
Троян 105
Трухлий 106
Турковид Василь, о. 178,
186, 187, 192
Турчманович 17
Тусейнін 77
Тухачевський 217
Тюшка О. 57, 94
- Угрин-Безгрішний 177, 192
- Фаринич 73
Фаталібей 199
Феденишин 61, 62
Феденко Б. 158
Феденко Панас 89, 93, 105,
108, 157, 173, 174
Федорків Андрій 82
Федчук Богдан 37, 38
Фіголь 90
Фідель 167
Філь Микола 185
Фільбе 208
Фрідберг 118
Фріновський 219
- Хамуляк О. 57
Харченко Ю. 134, 137, 179
Хлібовський 81
Хмільовський Є. 167
Ховайло О. 51, 82
Холявка І. 185

- Хоменко Степан 29
Хом'як М. 188
- Царинник 242
Цинцар А. 72
Цюрковський А. 177
- Чайка В. 124
Чайковський Данило 5, 57,
94, 211, 246
Чеботарів М. 102, 173, 175,
176, 177, 213
Черкасеви́ч А. 67, 77, 103
Чернецький А. 178, 179
Чикаленко Л. 88, 102, 105,
107, 173
Чопей В., о. 83
Чорний І. 227
«Чорноморець» — Ман-
дрика 14, 18
Чуйко Галина 50
Чуйко Петро 50, 58, 77,
126, 134, 179
«Чупринка Тарас» — Ро-
ман Шухевич 128
- Шавала 81
Шанковський Лев 94, 127,
131, 160
Шарко Володимир — «Тим-
чук» 57, 79
Шафранська 81
Шаян В. 78, 102, 105
Шевченко 73, 82
Шевчук 80
Шевчук Іван 57, 59
Шевчук М. 185
Шинкар Петро 77, 104
- Шипайло 77
Шкварок 71
Шморгай 155
Шпак І. — «Запорожець»
7
Шпірук 83
Шрамченко І. 78, 104
Штефан 77
Штикало Дмитро 211
Штогрин Дмитро 71
Штробель Зеп 148
Штуль Сергій 82
Шульга 134, 179
Шульгин 93, 129
Шутка Антін 187
Шухевич Роман — «Тарас
Чупринка» — «Тур» 9,
23, 69, 128, 165, 166, 205,
234
- Щерба Семен 192
- Юрків 188
Юрченко Олександр 188
Юрченко Олена 188
- Яблонський Ярослав 63
Яворський В. 81, 210
Якименко 71
Якимців Сергій 71
Яковлів 77
Якушевич Л. 192
Якушов І. 217, 218, 219
Яловий Гриць 73
Яремко І. 77
Ярименко 192
Яськевич 82

З М І С Т

Передмова	5
Хронологія важливіших подій 1939-1954	
Московська окупація 1939-1941	7
Гітлерівська окупація України	10
Київська область	20
Військова референтура ОУН	23
Служба Безпеки революційної ОУН	25
Нове і невідоме	33
Нордгавзен — Відебург-Шуле	37
Авгсбург	49
Українські політв'язні	57
Організуємо мережу ОУН і боремося з НКВД	60
Український табір у «Зоммер-казерне»	67
Спілка Української Молоді — СУМ	69
Англійська зона	73
Громадське життя еміграції	74
Коротко про інші табори й комітети	81
Політичне життя еміграції	84
Закордонні частини ОУН	93
Життя в таборах	98
Політична опозиція в таборі	103
Чужинецькі табори	106
Масові акції	107
УПА в центрі уваги чужинецької преси	108
Крайсгавптман Йоахім Нерінг	115
Надзвичайна Конференція ЗЧ ОУН	122
Створення Української Національної Ради — УНР	129
Провідні та активні члени з центральних земель	134
З Авгсбургу до Ляйпгайму	135
Наші акції та будні	144
Друга сесія УНР	157

Хвилюючі роки і жахливі вістки	165
Політичні й громадські діячі	172
Після масового виїзду	183
У Новому Ульмі	190
Уенрадівські партії	200
Внутрішній стан ЗЧ ОУН	205
Еміграційні москалі	215
Хто створив «двійку»	220
Степан Бандера	230
Мої провідники й друзі	234
Ігор Костецький-Мерзляков	236
Люди, які заслуговують уваги	246
Думки, які прийшли з часом	248
Показчик імен	253

